

IV

(Pranešimai)

EUROPOS SAJUNGOS INSTITUCIJŲ, ĮSTAIGŲ IR ORGANŲ PRANEŠIMAI

Komisijos pranešimas dėl teisės kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais

(2017/C 275/01)

TURINYS

	<i>Puslapis</i>
A. ĮVADAS. TEISĖ KREIPTIS Į TEISMĄ ES APLINKOS TEISĖS SRITYJE	2
B. TEISINĖS APLINKYBĖS. NACIONALINIAI TEISMAI IR ES APLINKOS TEISĖ	4
C. TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ APLINKOSAUGOS KLAUSIMAIS UŽTIKRINIMAS	6
1. VIEŠIEJI INTERESAI. SU TEISMINĖS APSAUGOS ĮGYVENDINIMU SUSIJUSIOS TEISĖS IR PAREIGOS	6
1.1. Įvadas	6
1.2. Viešieji interesai, teisės ir pareigos	6
1.3. Aktyvaus visuomenės vaidmens užtikrinimas, teisių apsauga ir pareigų vykdymas	7
2. TEISĖ PAREIKŠTI IEŠKINĮ	11
2.1. Įvadas	11
2.2. Prašymai pateikti informacijos apie aplinką ir teisė gauti informaciją	11
2.3. Konkreti veikla, kuriai taikomas visuomenės dalyvavimo reikalavimas	12
2.4. Prašymai imtis veiksmų pagal atsakomybės už žalą aplinkai taisykles	16
2.5. Kiti klausimai, tokie kaip įgyvendinamieji nacionalinės teisės aktai, bendro taikymo norminiai aktai, planai, programos ir nukrypti leidžiančios nuostatos	16
3. TEISMINĖS PERŽIŪROS APIMTIS	19
3.1. Įvadas	19
3.2. Galimi teisminės peržiūros pagrindai	20
3.3. Tikrinimo ribos ir (arba) peržiūros pakankamumas	22
4. VEIKSMINGOS TEISIŲ GYNIMO PRIEMONĖS	27
4.1. Įvadas	27
4.2. Teisių gynimo priemonės esant neesminiams procedūriniais pažeidimams	27
4.3. Neteisėtų sprendimų ar aktų galiojimo sustabdymas, panaikinimas arba pripažinimas negaliojančiais, įskaitant teisės aktų ir norminių aktų taikymo sustabdymą	28
4.4. Nurodymai, pagal kuriuos reikalaujama priimti nepriimtas priemones	29

4.5.	Neteisėtu sprendimu, veikimu ar neveikimu padarytos neteisėtos žalos atlyginimas	29
4.6.	Laikinosios priemonės	30
5.	IŠLAIDOS	31
5.1.	Įvadas	31
5.2.	Vertinimo, ar išlaidos yra pernelyg didelės, kriterijai	32
5.3.	Teisinė pagalba	34
6.	PROCEDŪRŲ ATLIKIMO TERMINAI, SAVALAIKIŠKUMAS IR VEIKSMINGUMAS	34
7.	PRAKTINIO POBŪDŽIO INFORMACIJA	35
D.	IŠVADOS	36
I	PRIEDAS	37
II	PRIEDAS	38

A. ĮVADAS. TEISĖ KREIPTIS Į TEISMĄ ES APLINKOS TEISĖS SRITYJE

1. Aplinka – tai mūsų gyvybės palaikymo sistema ir bendras paveldas. Aplinkos išsaugojimas, apsauga ir gerinimas yra bendra Europos masto vertybė, o ES aplinkos teisėje nustatoma bendra viešosios valdžios institucijų pareigų ir visuomenės teisių sistema.
2. Neseniai priimtame Komisijos komunikate „Geresnis taikymas – geresni rezultatai“ ⁽¹⁾ pabrėžiama, kad, vadovaujantis ES sutartyse nustatytu veiksmingos teisminės apsaugos principu ir atsižvelgiant į Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje išdėstytus reikalavimus, tais atvejais, kai nacionaliniu lygmeniu nevykdomos ES teisėje įtvirtintos pareigos ar pažeidžiamos teisės, turi būti suteikta teisė kreiptis į nacionalinius teismus.
3. ES teisėje pripažįstama, kad aplinkos srityje teisė kreiptis į teismą turi būti susijusi su atitinkamais viešaisiais interesais.
4. Orhuso konvencijoje dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais ⁽²⁾ (toliau – Orhuso konvencija) nustatyta, kad tam tikrais atvejais fiziniai ir juridiniai asmenys (pavyzdžiui, nevyriausybinės organizacijos (toliau – NVO)) gali kreiptis į teismą arba kitą nešališką instituciją, siekiant suteikti galimybę peržiūrėti viešųjų ar privačiųjų subjektų veikimo ar neveikimo atvejus ⁽³⁾. Ją ratifikavo visos valstybės narės ir ES ⁽⁴⁾.
5. Užtikrinus, kad pagal šią konvenciją fiziniai asmenys ir NVO turėtų teisę kreiptis į teismą, įgyvendinamas ne tik tarptautinis įsipareigojimas, bet ir imamasi svarbių priemonių, kuriomis siekiama, kad valstybės narės tinkamiau įgyvendintų ES aplinkos teisės aktus be Komisijos įsikišimo.
6. Orhuso reglamentu (Reglamentas (EB) Nr. 1367/2006) nustatoma, kad Orhuso konvencija taikoma ES institucijoms ir įstaigoms. Kalbant apie valstybes nares, kai kuriuose ES antrinės teisės aktuose yra aiškiai įtvirtintų nuostatų dėl teisės kreiptis į teismą, kurios pakartoja konvencijos nuostatas ⁽⁵⁾.
7. Tose srityse, kur suderinti ES antrinės teisės aktai netaikomi, galiojančios valstybių narių teisės aktų nuostatos dėl teisės kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais gerokai skiriasi ⁽⁶⁾. Kartu Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – Teisingumo Teismas) yra priėmęs svarbių sprendimų, kuriuose yra išaiškinęs tiek suderintuose ES antrinės teisės aktuose, tiek kitur nustatytus ES reikalavimus, susijusius su teise kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais. Jie sudaro gausią ir vertingą Teisingumo Teismo praktiką, susijusią su visais šio klausimo aspektais.

⁽¹⁾ C(2016) 8600.

⁽²⁾ <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>.

⁽³⁾ Žr. visų pirma Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 ir 3 dalis.

⁽⁴⁾ Sprendimas 2005/370/EB.

⁽⁵⁾ Pavyzdžiui, Poveikio aplinkai vertinimo direktyvoje (Direktyva 2011/92/ES) ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyvoje (Direktyva 2010/75/ES).

⁽⁶⁾ <http://ec.europa.eu/environment/aarhus/studies.htm>.

8. Šiomis aplinkybėmis nustatytos kelios problemos:

- Teisės fiziniams asmenims ir NVO kreiptis į nacionalinius teismus kliūtys jiems daro neigiamą poveikį. Tuo galima paaiškinti, kodėl įvairūs nacionaliniai teismai Teisingumo Teismui yra pateikę daugybę prašymų priimti prejudicinį sprendimą, kuriuose prašoma išaiškinti, ar turėtų būti suteikta teisė kreiptis į teismą ir kokiomis sąlygomis tai turėtų būti daroma. Visuomenei daromas poveikis yra labiau netiesioginio pobūdžio, kai negalint pasinaudoti teise kreiptis į teismą kyla įgyvendinimo trūkumų, pavyzdžiui, dėl valdžios institucijų neveikimo oro užterštumas pasiekia sveikatai kenkiantį lygį.
- Bylinėjimasis dėl problemų, susijusių su teise kreiptis į teismą, viešosios valdžios institucijoms ir nacionaliniams teismams kelia našta. Jei, remiantis Teisingumo Teismo praktika, būtų užtikrinta daugiau aiškumo, tai prisidėtų prie to, kad viešasis administravimas ir teisingumo vykdymas būtų veiksmingas.
- Tai, kad dėl neaiškių teisę kreiptis į teismą reglamentuojančių taisyklių, pavyzdžiui, dėl su teise pareikšti ieškinį susijusių teisių ir teisminės peržiūros apimties, bylinėjimasis trunka ilgai ir dėl to vėluoja administracinio sprendimo priėmimas, daro neigiamą poveikį įmonėms. Nacionaliniai teismai vis dažniau užpildo nacionalinės procesinės teisės spragas, visų pirma susijusias su teise pareikšti ieškinį, tačiau dėl to, kad jų sprendimai yra susiję su konkrečiais atvejais, jais negalima užtikrinti visapusiško aiškumo ir nuspėjamumo, kurie yra būtinas orientyras priimant sprendimus dėl investicijų.

Laikas ir aiški teisinė bazė yra ypač svarbūs mažosioms ir vidutinėms įmonėms (toliau – MVI), kurioms nepagrįstai ilgos leidimų išdavimo procedūros ir netikrumas dėl procesinės rizikos ir bylinėjimosi apimtys yra pernelyg didelė prabanga. Be to, įmonėms žala gali atsirasti ir tais atvejais, kai nesant veiksmingos teisės kreiptis į teismą jos negali naudotis švarios aplinkos, nuo kurios dauguma jų priklauso, teikiama is privalumais arba Vyriausybė neteikia investicijų, kurios būtų naudingos žaliajai ekonomikai.

9. Išnagrinėjusi kelias galimybes, Komisija nusprendė, kad tinkamiausia ir veiksmingiausia priemonė šioms problemoms išspręsti yra aiškinamasis komunikatas dėl teisės kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais (t. y. šis pranešimas). Sutelkus visą galiojančią esminę Teisingumo Teismo praktiką ir iš jos padarius tinkamas išvadas, pranešimas užtikrintų gerokai daugiau aiškumo ir būtų pamatinis šaltinis šiems subjektams: nacionalinės valdžios institucijoms, kurios yra atsakingos už tinkamą ES aplinkos teisės aktų taikymą; nacionaliniams teismams, kurie užtikrina, kad būtų laikomasi ES teisės, ir yra kompetentingi Teisingumo Teismui teikti prašymus priimti prejudicinį sprendimą dėl ES teisės aktų teisėtumo ir aiškinimo; visuomenei, visų pirma fiziniams asmenims ir aplinkos srities NVO, kurie dalyvauja ginant viešąjį interesą, ir ekonominės veiklos vykdytojams, kurie taip pat yra suinteresuoti, kad teisės taikymas būtų nuspėjamas. Dėl nesudėtingos priėmimo procedūros, Komisija galėtų veiksmingai įgyvendinti iniciatyvą per trumpą laiką.
10. Buvo nuspręsta, kad, atsižvelgiant į nustatytus poreikius, galimybė toliau vykdyti įprastą veiklą ir pasikliauti tik besiplėtojančia Teisingumo Teismo praktika nėra tinkama. Įvertinus patirtį, susijusią su 2003 m. Komisijos pasiūlymu ⁽⁷⁾, dėl kurio Taryba daugiau kaip dešimtmetį negalėjo susitarti ir nebuvo aišku, ar tai pavyks padaryti ateityje ⁽⁸⁾, taip pat buvo atmesta teisėkūros galimybė priimti konkrečiai su teise kreiptis į teismą susijusį teisės aktą. Galiausiai kiekvieno atskiro sektoriaus teisėkūros priemonės, daugiausia susijusios su tų sričių, kuriose nustatyta konkrečių problemų (pavyzdžiui, gamtos, vandens, atliekų ir oro), aktų papildymu nuostatomis dėl teisės kreiptis į teismą, per trumpą laiką nepadėtų; bet koku atveju ES teisėkūros subjektai šiuo metu šiai galimybei nepritaria ⁽⁹⁾.
11. Pranešimas grindžiamas ES teisės nuostatomis, įskaitant Pagrindinių teisių chartiją, ir Teisingumo Teismo praktika. Jame nurodoma, kaip visuomenė gali viešosios valdžios institucijų sprendimus, veikimą ar neveikimą ginčyti teisme arba panašioje institucijoje, be to, aptariama teisė pareikšti ieškinį, tikrinimo ribos ir veiksmingos teisių gynimo priemonės, kurias turi nustatyti nacionalinis teismas, taip pat kai kurios kitos apsaugos priemonės. Tokiu būdu aiškiai nurodoma, ko reikia imtis nacionaliniu lygmeniu, siekiant įvykdyti šiuos reikalavimus.

⁽⁷⁾ COM(2003) 624 final.

⁽⁸⁾ Todėl 2014 m. Komisija šį pasiūlymą atšaukė – žr. Pranešimą apie nebeaktualių Komisijos pasiūlymų atšaukimą (OL C 153, 2014 5 21, p. 3).

⁽⁹⁾ Derybose dėl Teršalų išmetimo nacionalinių ribų direktyvos (Direktyva (ES) 2016/2284) Taryba ir Europos Parlamentas svarstė galimybę įtraukti nuostatas dėl teisės kreiptis į teismą, bet nusprendė teisę kreiptis į teismą tikrai paminėti vienoje iš konstatuojamųjų dalių.

12. Tais atvejais, kai valstybės narės turi imtis priemonių reikalavimų laikymuisi užtikrinti, joms bus padedama padaryti reikiamus pakeitimus, be kita ko, bus palaikomi ryšiai atliekant neseniai pradėtą aplinkos nuostatų įgyvendinimo peržiūrą⁽¹⁰⁾. 2017 m. vasario 6 d. Komisija paskelbė pirmą išsamią apžvalgą, kurioje aptariama, kaip ES aplinkos politika ir teisės aktai įgyvendinami vietoje. Iš jos matyti, kad aplinkos politika ir teisės aktai yra veiksmingi, tačiau Europoje esama didelių jų įgyvendinimo praktikoje skirtumų. Didžiausių įgyvendinimo ES valstybėse narėse skirtumų nustatyta atliekų tvarkymo, gamtos ir biologinės įvairovės, oro kokybės ir vandens kokybės bei valdymo politikos srityse. Komunikate dėl aplinkos nuostatų įgyvendinimo peržiūros ir 28 konkrečioms šalims skirtose ataskaitose išdėstytos pozityvios ir konstruktyvios priemonės, kuriomis užtikrinamas tinkamesnis ES teisės įgyvendinimas, o šis pranešimas yra svarbus jų priedas.
13. Jei galiojančių ES *acquis* teisinių reikalavimų nebus laikomasi, Komisija, siekdama užtikrinti, kad tų reikalavimų būtų laikomasi, taip pat toliau taikys pažeidimo nagrinėjimo procedūrą.
14. Nors pranešime daugiausia dėmesio skiriama aplinkai, jis dera su platesnio masto Komisijos veikla, susijusia su teise kreiptis į teismą, visų pirma su ES teisingumo rezultatų suvestine, taip pat su Pagrindinių teisių chartijos taikymu ir ES priemonėmis teisei valstybei stiprinti⁽¹¹⁾. Veiksmingos teisingumo sistemos atlieka labai svarbų vaidmenį užtikrinant teisinės valstybės principo laikymąsi ir Europos Sąjungos pagrindinių vertybių puoselėjimą, taip pat užtikrinant veiksmingą ES teisės taikymą bei tarpusavio pasitikėjimą. Todėl nacionalinių teisingumo sistemų veiksmingumo didinimas yra vienas iš Europos semestro – ES metinio ekonomikos politikos koordinavimo ciklo – prioritetų. ES teisingumo rezultatų suvestinėje pateikti lyginamieji duomenys apie nacionalinių teisingumo sistemų kokybę, veiksmingumą ir nepriklausomumą – taip padedama valstybėms narėms užtikrinti veiksmingesnę teisingumą⁽¹²⁾. 2014 m. komunikate⁽¹³⁾ Komisija priėmė naujų priemonių, kuriomis šalinama bet kurioje ES valstybėje narėje teisei valstybei kylanti sisteminė grėsmė. Teisinės valstybės principo laikymasis – tai visų Sutartyse išvardytų pagrindinių vertybių, įskaitant pagrindines teises, apsaugos prielaida.
15. Pranešimas yra susijęs tik su teise kreiptis į teismą dėl valstybių narių viešosios valdžios institucijų sprendimų, veikimo ir neveikimo. Jis nėra susijęs su privačiųjų subjektų bylinėjimusi aplinkosaugos klausimais⁽¹⁴⁾. Jis taip pat nėra susijęs su Bendrojo Teismo atliekama ES institucijų aktų teismine peržiūra – tai reglamentuoja Orhuso reglamentas (Reglamentas (EB) Nr. 1367/2006). Be to, nors šis pranešimas yra glaudžiai suderintas su Teisingumo Teismo praktika, galutinį išaiškinimą gali teikti tik Teisingumo Teismas.
16. Neperžengiant šių ribų, pranešimu bus prisidedama prie tinkamesnio ES aplinkos teisės įgyvendinimo valstybėse narėse – jame paaiškinama, kaip visuomenė gali pasitelkti nacionalinius teismus, kurie geriau žino faktus ir aplinkybes, todėl dažnai gali geriau nustatyti, kokių esama tinkamų sprendimų. Tokiu būdu pranešimu taip pat bus padedama įgyvendinti teisinės valstybės principą – vieną pagrindinių ES teisinės sistemos vertybių.

B. TEISINĖS APLINKYBĖS. NACIONALINIAI TEISMAI IR ES APLINKOS TEISĖ

17. Įgyvendinant ES teisę kiekvienos valstybės narės teisinėje sistemoje, nacionalinių teismų funkcijos yra panašios į bendrosios kompetencijos teismų funkcijas⁽¹⁵⁾. Jie yra kompetentingi peržiūrėti ES teisei prieštaraujančius sprendimus ir nurodyti sumokėti finansinę kompensaciją už padarytą žalą⁽¹⁶⁾.
18. Teisė kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais yra svarbus ES aplinkos teisės aspektas, kildinamas iš pagrindinių ES teisės principų, kurie atsispindi ES sutarčių, Orhuso konvencijos ir Teisingumo Teismo praktikoje aiškinamų antrinės teisės aktų nuostatose.

⁽¹⁰⁾ http://ec.europa.eu/environment/eir/country-reports/index_en.htm.

⁽¹¹⁾ COM(2014) 158 *final*.

⁽¹²⁾ 2008 m. Komisija taip pat pradėjo vykdyti teisėjams skirtą ES aplinkos teisės sritys mokymo programą. Naudodamiesi internete esančiais mokymo moduliais, nacionaliniai teisėjai ir mokymo įstaigos gali įgyti naujausių tikslių žinių tokiomis įvairiomis su ES aplinkos teise susijusiomis temomis, kaip teisė kreiptis į teismą, aplinkos sritys atsakomybė, vanduo ir atliekos.

⁽¹³⁾ COM(2014) 158 *final*.

⁽¹⁴⁾ Šis klausimas aptartas Komisijos rekomendacijoje 2013/396/ES dėl kolektyvinio teisių gynimo.

⁽¹⁵⁾ Teismo nuomonės 1/09, *Bendrosios patentų ginčų nagrinėjimo sistemos sukūrimas*, ES:C:2011:123, 80 punktas.

⁽¹⁶⁾ C(2016) 8600, p. 4.

19. ES aplinkos teisę sudaro ES teisės aktai, kuriais padedama siekti šių Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 191 straipsnyje išvardytų ES aplinkos politikos tikslų⁽¹⁷⁾:
- išlaikyti, saugoti ir gerinti aplinkos kokybę; saugoti žmonių sveikatą,
  - apdairiai ir racionaliai naudoti gamtos išteklius,
  - remti tarptautinio lygio priemones, skirtas regioninėms ar pasaulinėms aplinkos problemoms spręsti, visų pirma kovai su klimato kaita.
20. Šiais teisės aktais nustatyta įvairių pareigų, kurias valstybių narių kompetentingos viešosios valdžios institucijos privalo vykdyti, be to, jie yra aktualūs įvairių rūšių sprendimams, veikimui ir neveikimui, už kuriuos tos institucijos yra atsakingos.
21. Teisingumo Teismas pabrėžė, kad ES teisė yra atskira ir savarankiška teisinė sistema, ir, siekdamas ją apibrėžti ir pagrįsti, pripažino bei suformulavo tokius bendruosius principus, kaip lygiavertiškumo ir veiksmingumo principai⁽¹⁸⁾, kartu pripažindamas valstybių narių procesinę autonomiją⁽¹⁹⁾, t. y. kompetenciją joms pačioms nusistatyti išsamius procesinius reikalavimus.
22. Teisinės valstybės principas apima veiksmingą pagal ES teisę suteiktų teisių teisminę apsaugą. Tai įtvirtinta ES pirminės teisės aktuose. Europos Sąjungos sutarties (ES sutartis) 19 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „[v]alstybės narės numato teisių gynimo priemones, būtinas užtikrinant veiksmingą teisminę apsaugą Sąjungos teisei priklausančiose srityse“. Be to, įgyvendindamos ES teisę, valstybės narės turi laikytis Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio, kurio pirmoje pastraipoje įtvirtinta teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir nurodyta: „Kiekvienas asmuo, kurio teisės ir laisvės, garantuojamos Sąjungos teisės, yra pažeistos, turi teisę į veiksmingą jų gynybą teisme šiame straipsnyje nustatytais sąlygomis.“ Derėtų prisiminti, kad ES sutarties 19 straipsnio 1 dalis ir Chartijos 47 straipsniai taikomi tik ES teisėje. Chartijos 47 straipsnis atitinka Europos žmogaus teisių konvencijos 6 ir 13 straipsnius, kuriuose įtvirtinta atitinkamai teisė į teisingą bylos nagrinėjimą ir teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę.
23. Veiksminga teisminė apsauga yra glaudžiai susijusi su Teisingumo Teismo atliekamu vienu ES teisės aiškinimu ir nacionalinių teismų galimybe – o kartais ir jų pareiga – pagal SESV 267 straipsnį pateikti Teisingumo Teismui prašymus priimti prejudicinį sprendimą dėl klausimų, susijusių su ES institucijų ir įstaigų aktų teisėtumu ir aiškinimu. 267 straipsnio reikšmė gali būti abejotina, jei pasinaudoti teise kreiptis į nacionalinius teismus neįmanoma arba pernelyg sudėtinga.
24. Nuo to laiko, kai ES ratifikavo Orhuso konvenciją ir ši įsigaliojo, ji tapo sudedamąja ES teisinės sistemos dalimi ir, remiantis SESV 216 straipsnio 2 dalies nuostatomis, yra privaloma valstybėms narėms⁽²⁰⁾. Todėl, kiek tai susiję su ta teisine sistema, Teisingumo Teismas iš esmės turi jurisdikciją priimti prejudicinį sprendimą dėl tokio susitarimo aiškinimo⁽²¹⁾.
25. Konvencijos tikslas – „apsaugot[i] kiekvieno dabartinės ir būsimų kartų žmogaus teis[ę] gyventi palankioje jo sveikatai ir gerovei aplinkoje“⁽²²⁾. Tuo tikslu jos susitariančiosioms šalims nustatoma pareiga piliečiams ir jų asociacijoms užtikrinti trijų didelių kategorijų teises, visų pirma teisę gauti informaciją, teisę dalyvauti priimančiam sprendimui ir teisę kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais.
26. Teisę kreiptis į teismą reglamentuoja konvencijos 9 straipsnis. Iš šios nuostatos struktūros matyti trys pirmiau minėtos pagrindinės konvencijos sritys ir pabrėžiama, kad kitų teisių atžvilgiu teisę kreiptis į teismą yra papildoma ir pagalbinė teisė⁽²³⁾. Orhuso konvencijos sekretoriato išleistame Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadove⁽²⁴⁾ susitariančiosioms šalims pateikta išsamesnių rekomendacijų dėl konvencijos reikalavimų aiškinimo bei įgyvendinimo, tačiau reikia turėti omenyje tai, kad „[vadovas] neturi jokios privalomosios galios ir tokios norminės reikšmės, kokią turi konvencijos nuostatos“⁽²⁵⁾.

⁽¹⁷⁾ Žr. Pagrindinių teisių chartijos 37 straipsnį.

⁽¹⁸⁾ Žr., pavyzdžiui, Sprendimo *Bund für Umwelt und Naturschutz*, C-115/09, 43 punktą ir Sprendimo *Gruber*, C-570/13, 37 punktą.

⁽¹⁹⁾ Sprendimo *Križan*, C-416/10, 106 punktą.

⁽²⁰⁾ Sprendimo *Lesoochranárske zoskupenie VLK II (LZ II)*, C-243/15, 45 punktą.

⁽²¹⁾ Žr. Sprendimo *Lesoochranárske zoskupenie VLK I (LZ I)*, C-240/09, 30 punktą dėl Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalies aiškinimo.

⁽²²⁾ Orhuso konvencijos 1 straipsnis.

⁽²³⁾ 9 straipsnio 1 dalis yra susijusi su atskira teise gauti informaciją; 9 straipsnio 2 dalis reglamentuoja teisę dalyvauti priimančiam sprendimui dėl konkrečios veiklos; 9 straipsnio 3 dalis taikoma veikimui ir neveikimui, kuriuo bendrai pažeidžiama aplinkos teisė. 9 straipsnio 4 dalis yra susijusi su pirmesne dalyse aptartų procedūrų taikymu laiku ir išlaidomis.

⁽²⁴⁾ *Orhuso konvencija. Įgyvendinimo vadovas*. 2-asis leidimas, 2014 m.

http://www.unece.org/env/pp/implementation_guide.html.

⁽²⁵⁾ Žr. Sprendimo *Solvay ir kt.*, C-182/10, 27 punktą.

27. Teisingumo Teismas yra konstatavęs, kad nacionalinis teismas, siekdamas užtikrinti veiksmingą teisminę apsaugą į ES aplinkos teisės taikymo sritį patenkančiose srityse, turi pateikti tokį nacionalinės teisės aiškinimą, kuris kuo labiau atitiktų Orhuso konvencijoje nustatytus tikslus ⁽²⁶⁾.
28. ES yra priėmusi aplinkos srities teisės aktų, kuriuose yra aiškiai nustatyti teisės kreiptis į teismą reikalavimai ⁽²⁷⁾.
29. Didelė dalis Teisingumo Teismo praktikos dėl teisės kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais suformuota pirmiausia nacionaliniams teismams pagal SESV 267 straipsnį pateikus prašymų priimti prejudicinį sprendimą. Nemažai jų susiję su antrinės teisės aktuose įtvirtintomis nuostatomis dėl teisės kreiptis į teismą. Taip pat kai kuriose bylose pabrėžiama bendrųjų ES teisės principų, visų pirma veiksmingumo principo, svarba ⁽²⁸⁾.
30. Visa tai sudaro platų ES teisės kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais valstybėse narėse pagrindą. Nors pagrindas yra nustatytas ES lygmeniu, praktinės reikšmės jis įgyja valstybių narių, visų pirma nacionalinių teismų, lygmeniu.

C. TEISĖS KREIPTIS Į TEISMĄ APLINKOSAUGOS KLAUSIMAIS UŽTIKRINIMAS

1. VIEŠIEJI INTERESAI. SU TEISMINĖS APSAUGOS ĮGYVENDINIMU SUSIJUSIOS TEISĖS IR PAREIGOS

1.1. Įvadas

Teisė kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais suteikia galimybę fiziniams asmenims ir jų asociacijoms įgyvendinti pagal ES aplinkos teisę jiems suteiktas teises. Ja taip pat padedama užtikrinti, kad būtų pasiekti ES aplinkos teisės tikslai ir įvykdytos nustatytos pareigos.

31. Pagal ES teisę, teisę kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais sudaro kelios pagalbinės teisės, kurių tikslas yra dvejopas. Ji suteikia galimybę fiziniams asmenims ir jų asociacijoms įgyvendinti jiems pagal ES teisę suteiktas teises ir padeda užtikrinti, kad būtų pasiekti ES aplinkos teisės aktuose įtvirtinti tikslai ir pareigos ⁽²⁹⁾.

1.2. Viešieji interesai, teisės ir pareigos

ES aplinkos teisės aktais siekiama apsaugoti tokius bendruosius viešuosius interesus, kaip švarus oras, saugūs ir pakankami vandens ištekliai ir sveika biologinė įvairovė. Aktyvus visuomenės dalyvavimas yra tai pagrindžiantis susijęs aplinkos srities viešasis interesas.

32. Priimdami teisės aktus, kuriais siekiama išlaikyti, saugoti ir gerinti aplinkos kokybę, ES teisės aktų leidėjai iš esmės jais siekė apsaugoti tokius bendruosius viešuosius interesus, kaip švarus oras, saugūs ir pakankami vandens ištekliai, sveika biologinė įvairovė ir atliekų vengimas. Šie interesai yra bendrieji viešieji interesai, nes nuo jų priklauso visuomenės gerovė.

⁽²⁶⁾ Žr. Sprendimo LZ I, C-240/09, 50 punktą. Šis sprendimas susijęs su Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalimi.

⁽²⁷⁾ Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyvos (Direktyva 2003/4/EB) 6 straipsnio 2 dalis; Atsakomybės už aplinkos apsaugą direktyvos (Direktyva 2004/35/EB) 13 straipsnis; Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) 25 straipsnis; Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnis; direktyvos „Sevezas III“ (Direktyva 2012/18/ES) 23 straipsnis. Taip pat žr. Teršalų išmetimo nacionalinių ribų direktyvos (Direktyva (ES) 2016/2284) 27 konstatuojamąją dalį, kurioje daroma konkreti nuoroda į Teisingumo Teismo praktiką dėl teisės kreiptis į teismą.

⁽²⁸⁾ Tam tikro aiškumo dėl teisės kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais taip pat suteikia tiesioginiai Europos Komisijos veiksmai pagal SESV 258 straipsnį, kuriais siekiama spręsti Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) perkėlimo į nacionalinę teisę problemas. Žr., pavyzdžiui, Sprendimą *Komisija prieš Airiją*, C-427/07, ir Sprendimą *Komisija prieš Jungtinę Karalystę*, C-530/11.

⁽²⁹⁾ Sprendimo *East Sussex*, C-71/14, 52 punktą ir Sprendimo *Kraaijeveld*, C-72/95, 56 punktą.

33. ES teisės aktų leidėjų įdiegtos šių bendrųjų viešųjų interesų apsaugos priemonės yra tokios:

- valstybėms narėms privalomi aplinkos kokybės tikslai ir privalomos vykdyti pareigos ⁽³⁰⁾,
- valstybių narių pareiga atlikti aplinkos būklės monitoringą ⁽³¹⁾,
- reikalavimas viešosios valdžios institucijoms parengti taršos ir atliekų kiekio mažinimo planus ir programas ⁽³²⁾,
- reikalavimas tam tikrą veiklą vykdyti tik iš anksto gavus viešosios valdžios institucijos leidimą ar sutikimą ⁽³³⁾,
- reikalavimas prieš pritariant tam tikrų rūšių planams ir projektams parengti aplinkos vertinimo dokumentus ⁽³⁴⁾.

Šios priemonės turi būti papildytos valstybių narių lygmens įgyvendinamaisiais nacionalinės teisės aktais ir bendro taikymo norminiais aktais, taip pat viešosios valdžios institucijų individualaus taikymo sprendimais ir aktais.

34. Nuo XX a. 9 dešimtmečio imdamasi įvairių veiksmų, ES taip pat įdiegė priemones, kuriomis pripažįstama, kad aktyvi visuomenės įtrauktis į šias priemones yra papildomas viešasis interesas ⁽³⁵⁾. Teisingumo Teismas yra atkreipęs dėmesį į ryšį tarp teisės kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais ir „[Europos] Sąjungos teisės aktų leidėjo sieki[o] išlaikyti, saugoti ir gerinti aplinkos kokybę ir skatinti visuomenę aktyviai dalyvauti siekiant šio tikslo“ ⁽³⁶⁾.

1.3. Aktyvaus visuomenės vaidmens užtikrinimas, teisių apsauga ir pareigų vykdymas

ES aplinkos teisėje nustatyti viešieji bei kiti interesai ir susijusios viešosios valdžios institucijų pareigos yra prielaida atsirasti fizinių asmenų ir jų asociacijų procesinėms ir materialinėms teisėms. Šias teises turi ginti nacionaliniai teismai.

35. Teisingumo Teismas yra pripažinęs, kad pirmiau minėti viešieji interesai ir viešosios valdžios institucijų pareigos yra prielaida atsirasti fizinių asmenų ir jų asociacijų teisėms, o šias turi ginti nacionaliniai teismai. Šios teisės yra tiek procesinio, tiek materialinio pobūdžio. Kai kurios procesinės ir materialinės teisės gali būti pažeistos vienu metu, pavyzdžiui, kai viešosios valdžios institucijos sprendimas, veikimas ar neveikimas yra susijęs su visuomenės dalyvavimo ir materialinio pobūdžio aplinkosaugos srities pareigų vykdymo klausimais.

36. Byloje *LZ II* Teisingumo Teismas nusprendė, kad, kiek tai susiję su Buveinių direktyva (Direktyva 92/43/EEB), „[s]u SESV 288 straipsnyje įtvirtintu direktyvos privalomumu būtų nesuderinama tai, jog iš atitinkamų asmenų iš esmės būtų atimta galimybė remtis direktyvoje nustatyta pareiga“ ⁽³⁷⁾.

⁽³⁰⁾ Tai apima tokių kenksmingų oro teršalų, kaip sieros dioksidas, smulkiosios kietosios dalelės ir azoto dioksidas, ribines vertes pagal Oro kokybės direktyvos (Direktyva 2008/50/EB) 13 straipsnį; geros kokybės paviršinio ir požeminio vandens tikslus pagal Vandens pagrindų direktyvos (Direktyva 2000/60/EB) 4 straipsnį; palankią įvairių rūšių ir tipų natūralių buveinių apsaugos būklę pagal Buveinių direktyvos (Direktyva 92/43/EEB) 2 straipsnį.

⁽³¹⁾ Pavyzdžiui, Maudyklų vandens direktyvos (Direktyva 2006/7/EB) 3 straipsnyje nustatyta pareiga atlikti maudyklų vandens stebėseną, o Oro kokybės direktyvos (Direktyva 2008/50/EB) 5–11 straipsniuose nustatyta pareiga vertinti oro kokybę.

⁽³²⁾ Pavyzdžiui, Vandens pagrindų direktyvos (Direktyva 2000/60/EB) 13 straipsnyje nustatytas reikalavimas parengti upių baseino valdymo planus, Oro kokybės direktyvos (Direktyva 2008/50/EB) 23 ir 24 straipsniuose nustatytas reikalavimas parengti oro kokybės planus, o Atliekų pagrindų direktyvos (Direktyva 2008/98/EB) 28 straipsnyje nustatytas reikalavimas parengti atliekų tvarkymo planus.

⁽³³⁾ Pavyzdžiui, Atliekų pagrindų direktyvos (Direktyva 2008/98/EB) 23 straipsnyje nustatyta pareiga turėti leidimą tvarkyti atliekas, Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) 4 straipsnyje nustatyta pareiga turėti leidimą, o Buveinių direktyvos (Direktyva 92/43/EEB) 6 straipsnio 3 dalyje reikalaujama gauti sutikimą.

⁽³⁴⁾ Pavyzdžiui, Strateginio poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2001/42/EB) 3 straipsnis ir Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 2 straipsnis.

⁽³⁵⁾ Pirminėje Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos redakcijoje (Direktyva 85/337/EEB) buvo nustatytas reikalavimas suteikti galimybę visuomenei pareikšti nuomonę apie projekto užsakovo pateiktą aplinkos srities informaciją, siekiant ją papildyti. Pirminės Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyvos redakcijos (Direktyva 90/313/EEB) konstatuojamosiose dalyse nurodyta, kad „prieinamumas prie valstybinėse institucijose turimos informacijos apie aplinką teigiamai veiks aplinkos apsaugą“. Šios nuostatos tapo dar veiksmingesnės priėmus Orhuso konvenciją ir keletą ES antrinės teisės aktų.

⁽³⁶⁾ Sprendimo *Edwards ir Pallikaropoulos*, C-260/11, 32 punktą.

⁽³⁷⁾ Sprendimo *LZ II*, C-243/15, 44 punktą.

37. Taip pabrėžiama, jog pagrindinis teisės kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais tikslas – tai poreikis užtikrinti, kad būtų įgyvendintos ES aplinkos teisėje nustatytos pareigos. Tačiau kreipimosi į nacionalinį teismą sąlygos gali būti skirtingos atsižvelgiant į tai, kas yra laikomas suinteresuotuoju subjektu. Šiomis aplinkybėmis būtina atskirti aplinkos srities NVO ir fizinius asmenis.

Aplinkos srities NVO yra svarbios užtikrinant, kad būtų vykdomos ES aplinkos teisėje nustatytos pareigos, ir joms suteiktą plataus pobūdžio teisę užtikrinti aplinkos apsaugą nacionaliniai teismai turi pripažinti.

38. Numatyta, kad visuomenės dalyvavimas apima ne tik fizinių asmenų, bet ir jų asociacijų vaidmenį ⁽³⁸⁾. Iš tiesų Teisingumo Teismo praktikoje pripažįstama, kad aplinkos srities asociacijos – *aplinkos srities nevyriausybinės organizacijos, arba aplinkos srities NVO*, – yra ypač svarbios užtikrinant, kad būtų vykdomos ES aplinkos teisėje nustatytos pareigos.
39. Byloje *LZ I* (taip pat žinoma kaip *Slovakijos rudųjų lokių byla*) Teisingumo Teismas nusprendė, kad „*procedūrinės taisyklės, susijusias su sąlygomis, kurios turi būti tenkinamos, kad būtų galima pateikti administracinį skundą arba pareikšti ieškinį, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi aiškinti kiek įmanoma atsižvelgdamas tiek į [tos] konvencijos 9 straipsnio 3 dalies tikslus, tiek į tikslą užtikrinti veiksmingą teisminę [Europos] Sąjungos teisėje suteikiamų teisių apsaugą, kad aplinkos apsaugos organizacija, kaip antai Lesoochranárske zoskupenie, turėtų galimybę teisme ginčyti sprendimą, priimtą pasibaigus administracinei procedūrai, kuri gali pažeisti Sąjungos aplinkos teisę*“ ⁽³⁹⁾.
40. Sprendimas byloje *LZ I* taip pat reikšmingas dėl to, kad jis yra susijęs su viešosios valdžios institucijos sprendimu leisti medžioti ruduosius lokius, kuriuo nukrypta nuo Buveinių direktyvos (Direktyva 92/43/EEB) nuostatų dėl rūšių apsaugos. Šios direktyvos nuostatomis dėl rūšių apsaugos siekiama apsaugoti ne fizinius asmenis, o aplinką – tai daroma bendrojo viešojo intereso sumetimais. Todėl Teisingumo Teismas pripažino, kad šioje byloje ieškovė aplinkos srities NVO turėjo teisę, kurią reikėjo ginti teisme, kaip antai teisę siekti, kad būtų užtikrintas Buveinių direktyvos (Direktyva 92/43/EEB) nuostatų vykdymas.
41. Tai ypač svarbu gamtos apsaugos srityje, nes gali būti sudėtinga įrodyti, kad viešosios valdžios institucijų sprendimai, veikimas ir neveikimas šioje srityje gali daryti neigiamą poveikį konkrečioms fizinių asmenų teisėms, pavyzdžiui, susijusioms su žmonių sveikata.
42. Teisingumo Teismo pozicija byloje *LZ I* taip pat dera su Orhuso konvencijos septinta, trylikta ir aštuoniolikta konstatuojamosiomis dalimis, kuriose pripažįstama, kad aplinkos srities NVO vaidmuo aplinkosaugos srityje yra svarbus. Be to, Teisingumo Teismo sprendimas byloje *LZ I* nėra vienintelis. Jis dera su anksčiau byloje *Janecek* priimtu sprendimu, jog remtis ES aplinkos teise, kuria siekiama saugoti žmonių sveikatą, gali fiziniai ir juridiniai asmenys ⁽⁴⁰⁾.
43. Be aplinkos srities NVO teisių, kurias Teisingumo Teismas pripažino bylose *LZ I* ir *Janecek* ⁽⁴¹⁾, šių aplinkos srities NVO vaidmuo pripažįstamas kai kuriuose ES teisėkūros procedūra priimtuose aktuose – numatyta, kad jos turi *de lege* teisę pareikšti ieškinį bylose dėl konkrečių veiksmų, kuriems reikalingas visuomenės dalyvavimas, ir žalos aplinkai atvejais. Tai plačiau nagrinėjama C dalies 2 skyriuje.

Pagal ES aplinkos teisę fiziniams asmenims suteikiamos procesinės ir materialinės teisės. Jos yra susijusios visų pirma su reikalavimu, kad viešosios valdžios institucijos tinkamai laikytųsi procedūros, kuria siekiama įtraukti visuomenę, ir nuostatų dėl žmonių sveikatos ir nuosavybės.

⁽³⁸⁾ Pavyzdžiui, Orhuso konvencijoje apibrėžtas terminas „visuomenė“ apima fizinių ar juridinių asmenų asociacijas, organizacijas arba grupes.

⁽³⁹⁾ Sprendimo *LZ I*, C-240/09, 51 punktas.

⁽⁴⁰⁾ Sprendimo *Janecek*, C-237/07, 39 punktas.

⁽⁴¹⁾ Sprendimo *Janecek*, C-237/07, 39 punktas.

a) *Procesinės teisės*

44. Pagal Orhuso konvencijos 2 straipsnio 4 punktą terminas „visuomenė“ apima ir fizinius asmenis, be to, pripažįstamas ir jų vaidmuo išlaikant, saugant ir gerinant aplinkos kokybę. Vis dėlto nacionalinėje teisėje gali būti nustatyta, kad teisė nacionaliniame teisme remtis ES aplinkos teisėje nacionalinės valdžios institucijoms nustatytais pareigomis taikoma tik tomis aplinkybėmis, kuriomis galima įrodyti esant pakankamą interesą arba teisių pažeidimą⁽⁴²⁾. Todėl teisė kreiptis į nacionalinį teismą gali būti numatyta tik dėl tų nuostatų, kuriomis ne tik nustatomos viešosios valdžios institucijų pareigos, bet ir fiziniams asmenims suteikiamos teisės, vykdymo užtikrinimo.
45. Procesinės teisės paprastai yra susijusios su visuomenės dalyvavimu. Įprastai jos yra susijusios su praktine tvarka, kurios laikydamosi viešosios valdžios institucija informuoja visuomenę apie siūlomą sprendimą, priima informaciją, atsižvelgia į ją ir viešai praneša apie savo sprendimą. Orhuso konvencijoje numatyta, kad visuomenė dalyvauja:
- priimant sprendimus dėl konkrečios veiklos⁽⁴³⁾,
  - rengiant planus, programas ir formuojant politiką aplinkos srityje⁽⁴⁴⁾,
  - rengiant vykdomojo pobūdžio teisės aktus ir (arba) teisiškai privalomus bendro taikymo norminius aktus⁽⁴⁵⁾.
46. Nuostatos, kuriose aiškiai numatytas visuomenės dalyvavimas, yra daugiausia (bet ne išimtinai) įtvirtintos šiose ES aplinkos srities direktyvose: Poveikio aplinkai vertinimo direktyvoje (Direktyva 2011/92/ES), Pramoninių išmetamų teršalų direktyvoje (Direktyva 2010/75/ES), Visuomenės dalyvavimo direktyvoje (Direktyva 2003/35/EB) ir Strateginio poveikio aplinkai vertinimo direktyvoje (Direktyva 2001/42/EB). Kita vertus, byloje *LZ II Teisingumo Teismas Orhuso konvencijos 6 straipsnio 1 dalies b punkte nustatytą privalomą visuomenės dalyvavimo reikalavimą interpretavo plačiai ir aiškino kartu su Buveinių direktyvos (Direktyva 92/43/EEB) 6 straipsnio 3 dalimi.*
47. Be to, kaip Teisingumo Teismas yra nurodęs byloje *Kraaijeveld*, procesinėmis teisėmis siekiama užtikrinti, kad ES aplinkos teisė būtų įgyvendinama veiksmingai: „Visų pirma, tais atvejais, kai Bendrijos institucijos direktyvoje yra nustatę valstybėms narėms pareigą elgtis tam tikru būdu, naudingas tokio akto poveikis būtų susilpnintas, jei fiziniai asmenys negalėtų juo remtis nacionaliniuose teismuose.“⁽⁴⁶⁾ Toje byloje paminėtas tam tikras elgesys – tai poveikio aplinkai vertinimas, dėl kurio buvo surengtos viešos konsultacijos. Analogiškai aiškintinos ir kitos ES aplinkos teisės nuostatos, kuriose reikalaujama surengti viešas konsultacijas, kaip antai Strateginio poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2001/42/EB) nuostatos⁽⁴⁷⁾.

b) *Materialinės teisės*

48. Teisingumo Teismas yra pripažinęs, kad kai kuriuose aplinkos srities ES antrinės teisės aktuose fiziniams asmenims ir jų asociacijoms suteikiamos ne tik procesinės, bet ir materialinės teisės.
49. Byloje *Janecek* Teisingumo Teismas yra nurodęs, kad „visais atvejais, kai dėl to, kad nesilaikoma direktyvose dėl oro kokybės ir geriamojo vandens reikalaujamų priemonių, kuriomis siekiama apsaugoti visuomenės sveikatą, gali kilti pavojus žmonių sveikatai, pastarieji gali remtis jose nustatytais imperatyviomis taisyklėmis“⁽⁴⁸⁾.
50. Byloje *Janecek* pripažinta materialinė teisė, t. y. teisė į sveikatos apsaugą taikant ES aplinkos teisės aktus, yra labai svarbi dėl dviejų priežasčių.

⁽⁴²⁾ Žr., pavyzdžiui, Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnio 1 dalį ir Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalį.

⁽⁴³⁾ 6 straipsnis.

⁽⁴⁴⁾ 7 straipsnis.

⁽⁴⁵⁾ 8 straipsnis.

⁽⁴⁶⁾ Sprendimo *Kraaijeveld*, C-72/95, 56 punktas.

⁽⁴⁷⁾ Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-41/11, 42 punktas.

⁽⁴⁸⁾ Sprendimo *Janecek*, C-237/07, 38 punktas. Dar iki bylos *Janecek* Teisingumo Teismas ne viename sprendime buvo pabrėžęs, jog, siekiant užtikrinti, kad atitinkami asmenys galėtų sužinoti visas savo teises, reikia tinkamai perkelti į nacionalinę teisę direktyvas dėl oro kokybės ir geriamojo vandens; žr. Sprendimo *Komisija prieš Vokietiją*, C-361/88, 24 punktą ir Sprendimo *Komisija prieš Vokietiją*, C-59/89, 13 punktą.

51. Pirma, pats Teisingumo Teismas vėliau byloje *Stichting Natuur en Milieu* ⁽⁴⁹⁾ analogiškus argumentus taikė oro kokybės teisės aktams, kurių veikimo mastas yra platesnis nei vietos lygmuo, kaip buvo byloje *Janecek*. Tai reiškia, jog neturi būti laikoma, kad žmonių sveikatos apsauga apsiriboja tik tiesiogine vietos pobūdžio grėsme ⁽⁵⁰⁾.
52. Antra, atsižvelgiant į Pagrindinių teisių chartijos 35 straipsnį ⁽⁵¹⁾, ES aplinkos teisės aktuose kaip vienas iš tikslų dažnai nurodoma žmonių sveikatos apsauga. Žmonių sveikata konkrečiai paminėta kai kuriuose svarbiausiuose ES aplinkos srities teisės aktuose, pavyzdžiui, Atliekų pagrindų direktyvoje (Direktyva 2008/98/EB) ⁽⁵²⁾, Vandens pagrindų direktyvoje (Direktyva 2000/60/EB) ⁽⁵³⁾ ir Teršalų išmetimo nacionalinių ribų direktyvoje (Direktyva (ES) 2016/2284) ⁽⁵⁴⁾. Todėl bylos *Janecek* argumentai galėtų būti reikšmingi anaipol ne tik oro kokybės ir geriamojo vandens srities teisės aktams.
53. Be to, teisę teisme remtis ES aplinkos teise fizinis asmuo gali turėti ir dėl galimo nuosavybės teisių pažeidimo bei susijusios turtinės žalos, atsiradusių dėl viešosios valdžios institucijos sprendimo, veikimo ar neveikimo, kuriuo pažeidžiama aplinkos teisė.
54. Byloje *Leth* Teisingumo Teismas konstatavo, kad „Direktyvos 85/337/EEB [dabar Direktyva 2011/92/ES] apsaugos tikslas apima tikslą apsaugoti nuo turtinės žalos tiek, kiek ji yra valstybės arba privataus projekto poveikio aplinkai tiesioginis ekonominis padarinys“ ⁽⁵⁵⁾. Bylos *Leth* argumentai tinka ir kitiems ES aplinkos teisės aktams, pavyzdžiui, Strateginio poveikio aplinkai vertinimo direktyvai (Direktyva 2001/42/EB).
55. ES aplinkos teisėje nenustatoma visuotinės kiekvieno fizinio asmens teisės į sveiką ir nesužalotą aplinką. Vis dėlto fizinis ar juridinis asmuo gali būti įgijęs teisę panaudoti aplinką konkrečiai ekonominei ar ne pelno veiklai vykdyti. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti suteikta ir įgyta teisė žvejoti konkrečiuose vandenyse ⁽⁵⁶⁾. Dėl to gali atsirasti poreikis ginčyti sprendimą, veikimą ar neveikimą, kuriuo daromas poveikis tai konkrečiai suteiktai teisei naudotis aplinka.
56. Tai ypač svarbu ES vandens ir gamtos teisės aktams. Šiuo atžvilgiu visa apimančioje vandens srities priemonėje – Vandens pagrindų direktyvoje (Direktyva 2000/60/EB) – terminas „tarša“ apibrėžiamas kaip medžiagų ar šilumos išleidimas, darantis „žal[ą] aplinkai, trukd[antis] ja džiaugtis ir kitaip teisėtai naudotis“. Tiek Laukinių paukščių direktyvoje (Direktyva 2009/147/EB), tiek Buveinių direktyvoje (Direktyva 92/43/EB) daroma nuorodų į įvairius naudojimosi gamta būdus, įskaitant rekreaciją (pavyzdžiui, medžioklę), mokslinius tyrimus ir švietimą. Logiška daryti prielaidą, kad, kiek tai susiję su šiais įvairiais naudojimosi būdais, gali kilti ne tik interesų, bet ir teisių klausimų.
57. Atsižvelgiant į tai, likusiuose šio pranešimo skyriuose aptariama keletas skirtingų teisės kreiptis į teismą aspektų:
- tikslus pagrindas ir sąlygos, kuriomis fiziniai asmenys ir aplinkos srities NVO gali tikėtis įgyti teisę pareikšti ieškinį,
  - peržiūros apimtis, t. y. ginčijamų sprendimų, veikimo ir neveikimo peržiūros pagrindai ir tikrinimo ribos,
  - veiksmingos teisių gynimo priemonės, susijusios su sprendimais, veikimu ir neveikimu, kurie pripažinti turinčiais teisiniu trūkumu,
  - bylinėjimosi išlaidos ir veiksniai, į kuriuos reikia atsižvelgti siekiant, kad tos išlaidos nebūtų pernelyg didelės,
  - procedūrų taikymas laiku ir poreikis visuomenei suteikti praktinio pobūdžio informaciją.

⁽⁴⁹⁾ Sprendimo *Stichting Natuur en Milieu*, sujungtos bylos C-165/09–C-167/09, 94 punktas.

⁽⁵⁰⁾ Byla *Janecek* buvo susijusi su vietos pobūdžio oro kokybės priemonėmis Miuncheno mieste, o byla *Stichting Natuur en Milieu* – su Nyderlandų išmetamų teršalų nacionalinėmis ribomis.

⁽⁵¹⁾ Joje nurodyta, kad, „[a]pibrėžiant ir vykdant visą Sąjungos politiką ir veiklą, užtikrinamas aukštas žmonių sveikatos apsaugos lygis“.

⁽⁵²⁾ Žr. 13 straipsnį.

⁽⁵³⁾ Žr. 2 straipsnio 33 punkte pateiktą termino „tarša“ apibrėžtį.

⁽⁵⁴⁾ Žr. 1 straipsnį.

⁽⁵⁵⁾ Sprendimo *Leth*, C-420/11, 36 punktas.

⁽⁵⁶⁾ Žr. dar neišspręstą bylą *Folk*, C-529/15.

2. TEISĖ PAREIKŠTI IEŠKINIĮ

2.1. Įvadas

Teisė pareikšti ieškinį yra teisė teisme arba kitoje nepriklausomoje ir nešališkoje institucijoje pareikšti teisinį prieštaravimą dėl viešosios valdžios institucijos sprendimo, veikimo ar neveikimo teisėtumo, siekiant apsaugoti pareiškėjo teisę ar interesą. Teisė pareikšti ieškinį gali skirtis priklausomai nuo ginčijamo sprendimo, veikimo ar neveikimo turinio. Ji taip pat gali skirtis priklausomai nuo to, ar pareiškėjas yra fizinis asmuo, ar pripažinta aplinkos srities NVO.

58. Teisė pareikšti ieškinį, kartais vadinama *locus standi*, yra teisė teisme arba kitoje nepriklausomoje ir nešališkoje institucijoje pareikšti teisinį prieštaravimą, siekiant apsaugoti pareiškėjo teisę ar interesą. Teisė pareikšti prieštaravimą yra susijusi su viešosios valdžios institucijų sprendimais, veikimu ar neveikimu, kuriais gali būti pažeidžiama tokia teisė ar interesas. Sprendimai, veikimas ir neveikimas yra būdai, kuriais viešosios valdžios institucijos vykdo joms ES aplinkos teisėje nustatytas pareigas (pavyzdžiui, užtikrinti, kad atliekų ir pramonės įrenginiai būtų eksploatuojami turint leidimą⁽⁵⁷⁾) arba nustato poziciją dėl šių pareigų. Teisė pareikšti ieškinį yra priemonė, kuria užtikrinama ne tik teisių ir interesų apsauga, bet ir atskaitomybė už tokius sprendimus, veikimą ar neveikimą.
59. Keliose ES aplinkos srities direktyvose yra nuostatų dėl teisės kreiptis į teismą, kuriose aiškiai įtvirtintas reikalavimas, kad valstybės narės suteiktų teisę pareikšti ieškinį⁽⁵⁸⁾. Tačiau aiškių nuostatų dėl teisės kreiptis į teismą, įskaitant nuostatas dėl teisės pareikšti ieškinį, daugumoje aplinkos srities ES antrinės teisės aktų nėra. Vis dėlto, nepaisant to, kad tokių aiškių teisės aktų nuostatų nėra, su teise pareikšti ieškinį susiję reikalavimai turi būti aiškinami vadovaujantis Teisingumo Teismo praktikoje įtvirtintais principais.
60. Teisės pareikšti ieškinį pagrindas skiriasi priklausomai nuo sprendimo, veikimo ar neveikimo, kurį siekiama ginčyti, turinio. Toliau nurodytuose skirsniuose atskirai aptariami sprendimai, veikimas ir neveikimas, susiję su:
- prašymais pateikti informacijos apie aplinką ir teise gauti informaciją (C dalies 2.2 skirsnis),
  - konkrečia veikla, kuriai taikomas visuomenės dalyvavimo reikalavimas (C dalies 2.3 skirsnis),
  - prašymais imtis veiksmų pagal atsakomybės už žalą aplinkai taisykles (C dalies 2.4 skirsnis),
  - kitais klausimais, tokiais kaip įgyvendinamieji nacionalinės teisės aktai, bendro taikymo norminiai aktai, planai, programos ir nukrypti leidžiančios nuostatos (C dalies 2.5 skirsnis).
61. Pirmų trijų kategorijų atveju su teise pareikšti ieškinį susijusios teisės yra daugiausia įtvirtintos aplinkos srities ES antrinės teisės aktuose⁽⁵⁹⁾. Kalbant apie paskutinę kategoriją, teisė pareikšti ieškinį priklauso nuo ją reglamentuojančių bendrųjų principų, kuriuos yra išaiškinęs Teisingumo Teismas.
62. Teisės pareikšti ieškinį apimtis taip pat skiriasi atsižvelgiant į tai, ar asmuo, siekiantis ginčyti sprendimą, veikimą ar neveikimą, yra fizinis asmuo, aplinkos srities NVO ar kitas subjektas. Šis aspektas aptariamas tolesniuose skirsniuose.

2.2. Prašymai pateikti informacijos apie aplinką ir teisė gauti informaciją

Bet kuris prašymą pateikti informacijos teikiantis fizinis ar juridinis asmuo turi teisę pareikšti ieškinį, kuriuo ginčijamas už to prašymo nagrinėjimą atsakingos viešosios valdžios institucijos sprendimas, veikimas ar neveikimas. Fiziniai asmenys ir asociacijos taip pat gali turėti teisę pareikšti teisinių prieštaravimų remdamiesi teise gauti informacijos aktyvaus platinimo priemonėmis.

⁽⁵⁷⁾ Tokios pareigos nustatytos Atliekų pagrindų direktyvoje (Direktyva 2008/98/EB) ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyvoje (Direktyva 2010/75/ES).

⁽⁵⁸⁾ Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyvos (Direktyva 2003/4/EB) 6 straipsnio 2 dalis; Atsakomybės už aplinkos apsaugą direktyvos (Direktyva 2004/35/EB) 13 straipsnis; Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) 25 straipsnis; Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnis; direktyvos „Sevezas III“ (Direktyva 2012/18/ES) 23 straipsnis. Taip pat žr. Teršalų išmetimo nacionalinių ribų direktyvos (Direktyva (ES) 2016/2284) 27 konstatuojamąją dalį, kurioje daroma konkreti nuoroda į Teisingumo Teismo praktiką dėl teisės kreiptis į teismą.

⁽⁵⁹⁾ Taip pat žr. Sprendimą LZ II, C-243/15. Su teise pareikšti ieškinį dėl sprendimų, veikimo ir neveikimo, kuriems taikoma Orhuso konvencijos 6 straipsnio nuostata dėl visuomenės dalyvavimo, susijusius reikalavimus, kurie nėra nustatyti ES antrinės teisės aktuose, Teisingumo Teismas nustato remdamasis Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu kartu su Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalimi.

63. ES aplinkos teisėje fiziniams ir juridiniams asmenims suteikiama teisė prašyti informacijos apie aplinką⁽⁶⁰⁾. Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyvos (Direktyva 2003/4/EB) 6 straipsnyje aiškiai numatyta teisminės peržiūros procedūra, kurios laikantis nagrinėjamas viešosios valdžios institucijų veikimas ar neveikimas, susijęs su prašymais pateikti informaciją apie aplinką, kuriai taikoma direktyva. Teisė į peržiūrą grindžiama Orhuso konvencijos 9 straipsnio 1 dalyje įtvirtintais reikalavimais ir ja siekiama apsaugoti teisę paduoti prašymą pateikti informacijos⁽⁶¹⁾. Teisę pareikšti ieškinį turi bet kuris prašymą pateikti informacijos teikiantis fizinis ar juridinis asmuo⁽⁶²⁾.
64. ES aplinkos teisėje fiziniams ir juridiniams asmenims suteikiama teisė ne tik prašyti, bet ir gauti informacijos apie aplinką⁽⁶³⁾. Iš Teisingumo Teismo sprendimo byloje *East Sussex* aiškiai matyti, kad prašymų pateikti informacijos apie aplinką pateikėjų teisės apima teisę reikalauti, kad kompetentinga viešosios valdžios institucija tinkamai įvykdytų informacijos pateikimui keliamas sąlygas⁽⁶⁴⁾. Ta byla buvo susijusi su teise, pateikus prašymą, gauti informaciją, tačiau visuomenė taip pat turi teisę gauti informaciją kompetentingoms viešosios valdžios institucijoms ją aktyviai platinant⁽⁶⁵⁾. Tai, kad viešosios valdžios institucijos vykdo joms tenkančias pareigas aktyviai platinti informaciją apie aplinką, *inter alia*, gali būti svarbu apsaugant teisę į sveikatos apsaugą⁽⁶⁶⁾.

2.3. Konkreti veikla, kuriai taikomas visuomenės dalyvavimo reikalavimas

Pagal konkrečiai veiklai taikomą visuomenės dalyvavimo reikalavimą suteikiama teisių suinteresuotiems subjektams ir jiems užtikrinama teisė prašyti atlikti atitinkamo sprendimo, veikimo ar neveikimo teisminę peržiūrą.

65. ES aplinkos srities teisės aktuose nustatyta nemažai pareigų, kurias vykdydamos viešosios valdžios institucijos turi priimti sprendimus dėl konkrečios veiklos, kuri gali daryti poveikį aplinkai. Pavyzdžiui, norint pradėti statyti siūlomą greitkelį, pirmiau reikės, kad viešosios valdžios institucija priimtų sprendimą, kuriuo pritariama jo statybai. Analogiškai, prieš pradėdant vykdyti siūlomą pramonės veiklą, gali prireikti, kad viešosios valdžios institucija priimtų sprendimą dėl pramoninių išmetamų teršalų leidimo. Be to, didelėje dalyje aplinkos srities ES antrinės teisės aktų reikalaujama sprendimo priėmimo proceso metu surengti viešas konsultacijas⁽⁶⁷⁾. Privalomos konsultacijos suteikia dalyvavimo teises tiems visuomenės nariams, kurie turi teisę jose dalyvauti.
66. Teisė pareikšti ieškinį siekiant ginčyti su konkrečia veikla, kuriai taikomas visuomenės dalyvavimo reikalavimas, susijusius sprendimus, veikimą ar neveikimą, yra grindžiama tiek Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalyje aiškiai įtvirtintomis nuostatomis dėl teisės pareikšti ieškinį, tiek susijusiais ES antrinės teisės aktais⁽⁶⁸⁾ ir Teisingumo Teismo praktika. Visų pirma, byloje *Kraaijeveld*⁽⁶⁹⁾ Teisingumo Teismas patvirtino, jog viešosios valdžios institucijos sprendimas, veikimas ar neveikimas, kuriuo pažeidžiamos dalyvavimo teisės, yra prielaida atsirasti teisei prašyti atlikti teisminę peržiūrą.
67. Sprendimas byloje *Kraaijeveld* buvo paskelbtas dar prieš tai, kai Orhuso konvencijoje buvo aiškiai įtvirtinta dalyvavimo teise grindžiama teisė pareikšti ieškinį. Visų pirma, Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalyje nustatytas reikalavimas užtikrinti teisę kreiptis dėl priimtų sprendimų peržiūros teisme ir (arba) kitoje nepriklausomoje ir nešališkoje įstatymų nustatyta tvarka įsteigtoje institucijoje⁽⁷⁰⁾, siekiant pagal tos konvencijos 6 straipsnio nuostatas dėl visuomenės dalyvavimo ginčyti bet kokio sprendimo, veikimo ar neveikimo materialinį ir procesinį teisėtumą.

⁽⁶⁰⁾ Ji įtvirtinta Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyvoje (Direktyva 2003/4/EB).

⁽⁶¹⁾ Teisė paduoti prašymą pateikti informacijos nustatyta Orhuso konvencijos 4 straipsnyje.

⁽⁶²⁾ Žr. Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadovą, p. 191.

⁽⁶³⁾ Tokia teisė įtvirtinta Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyvoje (Direktyva 2003/4/EB) ir keliuose dokumentuose dėl įvairių sektorių informacijos apie aplinką.

⁽⁶⁴⁾ Sprendimo *East Sussex*, C-71/14, 56 punktą.

⁽⁶⁵⁾ Žr., pavyzdžiui, Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyvos (Direktyva 2003/4/EB) 7 straipsnį ir INSPIRE direktyvos (Direktyva 2007/2/EB) 11 straipsnį.

⁽⁶⁶⁾ Įsidėmėtini pavyzdžiai yra, be kita ko, Maudyklų vandens direktyvos (Direktyva 2006/7/EB) 12 straipsnio 1 dalies e punktas, kuriame nustatyta, kad jei maudyti draudžiama arba nerekomenduojama, apie tai turi būti informuota visuomenė, ir Geriamojo vandens direktyvos (Direktyva 98/83/EEB) 8 straipsnio 3 dalis, kurioje nustatyta, kad vartotojai turi būti nedelsiant informuojami apie pavojingą sveikatai geriamojo vandens užterštumą.

⁽⁶⁷⁾ Įsidėmėtini pavyzdžiai yra Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) 24 straipsnis, Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 6 straipsnio 4 dalis ir direktyvos „Sevezas III“ (Direktyva 2012/18/ES) 15 straipsnis. Ne taip aiškiai viešų konsultacijų reikalavimas nustatytas Buveinių direktyvos (Direktyva 92/43/EEB) 6 straipsnio 3 dalyje, tačiau ši turi būti aiškinama kartu su Orhuso konvencijos 6 straipsnio 1 dalies b punktu; žr. Sprendimo *LZ II*, C-243/15, 45 punktą.

⁽⁶⁸⁾ Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) 25 straipsnis; Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnis; direktyvos „Sevezas III“ (Direktyva 2012/18/ES) 23 straipsnis.

⁽⁶⁹⁾ Sprendimo *Kraaijeveld*, C-72/95, 56 punktą.

⁽⁷⁰⁾ Šiame pranešime turėtų būti laikoma, kad nuorodos į nacionalinius teismus yra *mutatis mutandis* taikomos ir kitoms nepriklausomoms ir nešališkomis įstatymų nustatyta tvarka įsteigtomis institucijoms.

68. Susijusiuose aplinkos srities ES antrinės teisės aktuose ⁽⁷¹⁾ yra nuostatų, kurios grindžiamos 9 straipsnio 2 dalies formuluote. Tačiau šie antrinės teisės aktai netaikomi visiems konvencijos 6 straipsnyje, be kita ko, ir 9 straipsnio 2 dalyje nurodytiems sprendimų priėmimo proceso atvejams. Kadangi 9 straipsnio 2 dalyje aptariami atvejai, kada taikomos Orhuso konvencijos 6 straipsnio nuostatos dėl visuomenės dalyvavimo, valstybės narės privalo užtikrinti teisę į teisminę peržiūrą visais atvejais, kai konvencijos 6 straipsnyje nustatyta su visuomenės dalyvavimu susijusi pareiga.
69. Byloje *LZ II* ⁽⁷²⁾ Teisingumo Teismas nusprendė, kad Orhuso konvencijos 6 straipsnio 1 dalies b punkte nustatyti visuomenės dalyvavimo reikalavimai taip pat taikomi Buveinių direktyvos (Direktyva 92/43/EEB) 6 straipsnio 3 dalyje nurodytomis aplinkybėmis tais atvejais, kai viešosios valdžios institucija pagal nacionalinę teisę privalo nustatyti, ar reikia atlikti atitinkamą projekto, kuris gali daryti reikšmingą poveikį saugomos tinklo „Natura 2000“ teritorijos vientisumui, vertinimą. Be to, jis nusprendė, jog dėl to, kad tokiems atvejams taikomi konvencijos 6 straipsnio 1 dalies b punkto reikalavimai, jiems taip pat taikomi ir 9 straipsnio 2 dalies reikalavimai.
70. Šiuo sprendimu Teisingumo Teismas išaiškino, kad reikalavimai, nustatyti Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalyje kartu su Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsniu, taip pat galėtų būti taikomi tose aplinkos teisės srityse, kuriose nėra nustatyta konkrečių teisės kreiptis į teismą reikalavimų. Iš tiesų, nors byla *LZ II* buvo susijusi su Buveinių direktyva (Direktyva 92/43/EEB), pats Teisingumo Teismo aiškinimas pagal analogiją gali būti taikomas sprendimų priėmimo procesui kitose ES aplinkos teisės srityse, kaip antai vandens ir atliekų srityse.
71. Orhuso konvencijos 6 straipsnio 2 dalies nuostatų dėl visuomenės dalyvavimo ir, be kita ko, 9 straipsnio 2 dalies bei atitinkamų ES antrinės teisės aktų nuostatų dėl teisės kreiptis į teismą teikiamais privalumais gali pasinaudoti suinteresuota visuomenė. Ji apibrėžiama kaip „visuomenė, kuriai daro įtaką arba gali daryti įtaką aplinkosaugos srityje priimami sprendimai arba kuri yra suinteresuota sprendimų priėmimo procesu“ ⁽⁷³⁾. Visuomenė apibrėžta kaip „vienas arba daugiau fizinių ar juridinių asmenų ir pagal nacionalinės teisės aktus ar praktiką jų asociacijos, organizacijos ar grupės“ ⁽⁷⁴⁾.
72. Tačiau nei Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalis, nei ES antrinės teisės aktų nuostatos nesuteikia visuomenės nariams besąlygiškos teisės kreiptis į teismą. Pagal konvenciją ir teisės aktus susitariančiosioms šalims ir valstybėms narėms leidžiama nustatyti tam tikras sąlygas ir taip išvengti, kad kiekvienas subjektas turėtų visuotinę teisę pareikšti ieškinį aplinkosaugos klausimais (*actio popularis*) ⁽⁷⁵⁾. Be to, Orhuso konvencijoje ir ja grindžiamuose ES antrinės teisės aktuose įtvirtintas teisės pareikšti ieškinį diferencijavimas. Fizinių asmenų, asociacijų, organizacijų ir grupių teisė pareikšti ieškinį skiriama nuo pripažintų aplinkos srities NVO teisės pareikšti ieškinį.

2.3.1. Fiziniai asmenys

Fiziniams asmenims keliama išankstinė sąlyga įrodyti esant teisės pažeidimą ar pakankamą interesą, kad jie įgytų teisę pareikšti ieškinį dėl tam tikros veiklos ginčijimo, turi būti aiškinama ir taikoma atsižvelgiant į pareigą suteikti teisę kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais plačiam subjektų ratui. Teisės, kurios gali būti pažeidžiamos, apima ir iš ES aplinkos teisės kylančias fizinio asmens procesines teises (pavyzdžiui, visuomenės dalyvavimo teisė), ir fiziniam asmeniui suteiktas materialines teises (pavyzdžiui, žmonių sveikatos apsauga ar nuosavybės teisės).

73. Pagal Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalį, taip pat Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnį ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) 25 straipsnį susitariančiosios šalys ir valstybės narės gali nustatyti, kad teisę kreiptis į teismą turi tik tie fiziniai asmenys, kurie įrodo esant arba pakankamą interesą, arba teisės pažeidimą. *Teisių pažeidimo* doktrina plačiau paaiškinta C dalies 2.5.3 skirsnyje.

⁽⁷¹⁾ Žr. Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) 25 straipsnį; Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnį; direktyvos „Sevezas III“ (Direktyva 2012/18/ES) 23 straipsnį.

⁽⁷²⁾ Sprendimas *LZ II*, C-243/15.

⁽⁷³⁾ Žr. Orhuso konvencijos 2 straipsnio 5 punktą ir Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 1 straipsnio 2 dalies d ir e punktus.

⁽⁷⁴⁾ Žr. Orhuso konvencijos 2 straipsnio 4 punktą.

⁽⁷⁵⁾ Taip pat žr. Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadovą, p. 199.

2.3.2. *De lege teise pareikšti ieškinį turinčios aplinkos srities NVO*

2.3.2.1. *Bendrasis principas*

Pripažintos aplinkos srities NVO turi de lege teisę pareikšti ieškinį, kuriuo ginčijami viešosios valdžios institucijų sprendimai, veikimas ar neveikimas, susiję su konkrečia veikla, kuriai pagal ES teisę taikomas visuomenės dalyvavimo reikalavimas.

74. Orhuso konvencijos 2 straipsnio 5 punkte bei 9 straipsnio 2 dalyje ir susijusiuose ES teisės aktuose, kuriais įgyvendinama konvencija, pripažįstamas svarbus tokių subjektų, kaip aplinkos srities NVO, vaidmuo ir, darant prielaidą, kad šie subjektai atitinka nacionalinėje teisėje nustatytus atitinkamus reikalavimus, jiems suteikiama *de lege* teisė pareikšti ieškinį. Laikoma, kad šios NVO atitinka išankstines teisės pareikšti ieškinį sąlygas, kurios grindžiamos pakankamu interesu arba teisės pažeidimu ⁽⁷⁶⁾. *De lege* teisė pareikšti ieškinį yra reikšminga ne tik ieškinio priimtinumui, bet ir nacionalinio teismo atliekamos peržiūros apimčiai (žr. C dalies 3.2.2.2 skirsnį).
75. Teisingumo Teismas yra išaiškinęs, kokia yra šių nacionalinės teisės reikalavimų, kuriuos NVO turi atitikti, kad įgytų šią teisę pareikšti ieškinį, apimtis. Jis yra nurodęs, jog, nepaisant to, kad taisyklės, kuriomis nustatomi tokie reikalavimai, priima valstybės narės, jos negali būti suformuluotos taip, kad NVO nebūtų įmanoma pasinaudoti teise kreiptis į teismą siekiant ginti bendrąjį interesą. Nacionalinės taisyklės „*turi [...] užtikrinti plačias galimybes kreiptis į teismus*“ ⁽⁷⁷⁾.
76. Teisingumo Teismas yra konstatavęs, kad tais atvejais, kai, teisme nagrinėjant ieškinį, kuriuo ginčijamas sprendimas dėl projektų, „*kurie gali daryti reikšmingą poveikį aplinkai*“ pagal Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 1 straipsnio 1 dalį, patvirtinimo, nacionalinės teisės aktais neleidžiama tos direktyvos 1 straipsnio 2 dalyje nurodytoms NVO savo reikalavimus grįsti iš ES aplinkos teisės kylančios normos, kuria siekiama apsaugoti aplinką, pažeidimu, motyvuojant tuo, kad ta norma ginami tik plačiosios visuomenės, o ne fizinių asmenų interesai, tie nacionalinės teisės aktai pažeidžia tos direktyvos 11 straipsnį ⁽⁷⁸⁾.
77. Toks aiškinimas taikomas visais atvejais, susijusiais su *de lege* teise pareikšti ieškinį, t. y. tais atvejais, kurie patenka į Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalies taikymo sritį.

2.3.2.2. *Konkrečios de lege teisės pareikšti ieškinį sąlygos*

Sąlygas, kurias aplinkos srities NVO turi atitikti, kad galėtų pasinaudoti de lege teise pareikšti ieškinį, neturi būti pernelyg sudėtinga įvykdyti, be to, turėtų būti atsižvelgta į mažų ir vietos lygmens NVO interesus.

78. Nacionalinėse taisyklėse gali būti nustatyta, kokius reikalavimus NVO turi įvykdyti, kad galėtų pasinaudoti *de lege* teise pareikšti ieškinį. Iš Teisingumo Teismo praktikos matyti, kiek griežtos tokios taisyklės gali būti.

a) *Veikla aplinkos srityje*

79. Reikalavimas vykdyti veiklą aplinkos srityje padeda užtikrinti, kad NVO turėtų naudingos ekspertinės patirties ir žinių. Byloje *Djurgården* Teisingumo Teismas patvirtino, kad „*nacionalinės teisės aktuose gali būti reikalaujama, kad asociacijos, ketinančios teisminiu būdu ginčyti į Direktyvos 85/337/EEB [dabar Direktyva 2011/92/ES] taikymo sritį patenkantį projektą, tikslas būtų susijęs su gamtos ir aplinkos apsauga*“ ⁽⁷⁹⁾. Iš šios formuluotės negalima daryti išvados, jog Teisingumo Teismas patvirtino reikalavimą, kad vienintelis NVO tikslas turi būti susijęs su aplinkos apsauga. Vis dėlto panašu, kad valstybei narei leidžiama reikalauti, kad aplinkos apsauga būtų vyraujantis arba esminis NVO tikslas.

⁽⁷⁶⁾ Žr. Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnio 3 dalį ir Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalį.

⁽⁷⁷⁾ Sprendimo *Djurgården*, C-263/08, 45 punktas.

⁽⁷⁸⁾ Sprendimo *Bund für Umwelt und Naturschutz*, C-115/09, 59 punktas.

⁽⁷⁹⁾ Sprendimo *Djurgården*, C-263/08, 46 punktas.

b) *Narystės reikalavimas*

80. NVO narių skaičius gali būti svarbus rodiklis, iš kurio matyti, kad ji yra veikianti. Byloje *Djurgården* Teisingumo Teismas nagrinėjo nacionalinės teisės reikalavimą, kad NVO turėtų tam tikrą skaičių narių. Teisingumo Teismas nusprendė, kad nustatytas reikalaujamas narių skaičius negali būti toks, kad būtų pažeidžiamas siekis sudaryti palankesnes sąlygas pasinaudoti teise kreiptis į teismą⁽⁸⁰⁾. Be to, jis pabrėžė, jog svarbu sudaryti palankesnes sąlygas vietos NVO, nes labiausiai tikėtina, kad jos ginčys mažesnio masto projektus, kurie nėra nacionalinės ar regioninės svarbos, bet kurie vis tiek daro reikšmingą poveikį aplinkai⁽⁸¹⁾. Pažymėtina, kad ne visose valstybėse narėse *de lege* teisę pareikšti ieškinį turinčios NVO veikia narystės pagrindu. Kai kurios iš jų yra labdaros fondai. Būtent tokių fondų ieškiniai sudarė prielaidas susiformuoti svarbiai Teisingumo Teismo praktikai.

c) *Kitos sąlygos*

81. Praktikoje kai kurios valstybės narės reikalauja, jog tam, kad NVO įgytų *de lege* teisę pareikšti ieškinį, ji atitiktų kitas sąlygas. Jos gali būti susijusios su NVO nepriklausomumu ar ne pelno veiklos reikalavimu arba reikalavimu turėti savarankišką teisinį subjektiškumą pagal nacionalinę teisę. Jos taip pat gali būti susijusios su reikalavimu NVO įrodyti, jog ji turi tvirtą finansinį pagrindą siekti tikslo skatinti aplinkos apsaugą. Be to, gali būti nustatytas minimalus laikas, kurį NVO turi būti vykdžiusi veiklą, kad jai būtų suteikta *de lege* teisė pareikšti ieškinį. Šiuo atveju reikėtų atsižvelgti į pirmesniame punkte aptartus Teisingumo Teismo argumentus byloje *Djurgården* dėl narystės reikalavimo⁽⁸²⁾.

2.3.3. **Draudimas diskriminuoti užsienio NVO**

Užsienio šalių aplinkos srities NVO keliami reikalavimai, kuriuos ji turi įvykdyti siekdama įgyti de lege teisę pareikšti ieškinį, negali būti mažiau palankūs nei nacionalinėms NVO keliami reikalavimai.

82. Kaimyninių valstybių narių aplinkos srities NVO gali pageidauti dalyvauti sprendimų dėl tam tikros veiklos priėmimo procese arba vykdyti kitokią su tuo susijusią veiklą. Tai ypač aktualu tais atvejais, kai tam tikra veikla gali daryti tarpvalstybinį poveikį aplinkai. Orhuso konvencijos 3 straipsnio 9 dalyje nurodyta, kad „*visuomenei turi būti užtikrinta [...] teisė kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais, nepaisant pilietybės, tautybės ir gyvenamosios vietos, o juridinio asmens atveju, – nepaisant jo registravimo vietos arba pagrindinės veiklos vietos*“. Taigi tais atvejais, kai užsienio NVO siekia įgyti teisę pareikšti ieškinį, įvykdytiną *de lege* teisės pareikšti ieškinį suteikimo sąlygos negali būti mažiau palankios nei nacionalinėms NVO keliamos sąlygos.

83. 3 straipsnio 9 dalyje draudžiama tik diskriminacija, tad valstybė narė gali reikalauti, kad užsienio NVO įvykdytų tokias pačias sąlygas, kokios keliamos nacionalinėms NVO. Vis dėlto šios sąlygos, visų pirma procedūra, kurios laikantis NVO suteikiama *de lege* teisė pareikšti ieškinį, neturi užkirsti kelio užsienio NVO įgyti privilegijuotą statusą arba tam sudaryti pernelyg dideles kliūtis⁽⁸³⁾.

2.3.4. **Kitos asociacijos, organizacijos ir grupės**

Nors kitos asociacijos, organizacijos ir grupės neturi de lege teisės pareikšti ieškinį, pagal nacionalinę teisę ši teisė joms gali būti suteikta tais pačiais pagrindais kaip ir fiziniams asmenims.

84. Jau pirmiau nurodyta, kad pagal Orhuso konvenciją terminas „visuomenė“ gali apimti „vien[ą] arba daugiau fizinių ar juridinių asmenų ir pagal nacionalinės teisės aktus ar praktiką jų asociacij[as], organizacij[as] ar grup[es]“. Taigi net jei asociacijos, organizacijos ir grupės neturi *de lege* teisės pareikšti ieškinį, joms ši teisė gali būti suteikta tais pačiais pagrindais kaip ir fiziniams asmenims. Taip gali būti sudarytos palankesnės sąlygos sujungti kelis reikalavimus, kuriuos kitu atveju turėtų reikšti skirtingi pareiškėjai, – tai būtų naudinga tiek suinteresuotai visuomenei (ji gali dalytis procesine našta), tiek viešosios valdžios institucijai (sumažėja rizika, kad jai bus pareikšti keli atskiri teisiniai prieštaravimai).

⁽⁸⁰⁾ Sprendimo *Djurgården*, C-263/08, 47 punktą.

⁽⁸¹⁾ Šioje konkrečioje byloje Teisingumo Teismas konstatavo, kad reikalavimas turėti 2 000 narių yra nesuderinamas su Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) tikslais.

⁽⁸²⁾ Sprendimo *Djurgården*, C-263/08, 47 punktą.

⁽⁸³⁾ Taip pat žr. Rekomendacijoje 2013/396/ES dėl kolektyvinio teisių gynimo 18 punktą, kur rekomenduojama taikyti kitokią teisę pareikšti ieškinį suteikimo kitos valstybės narės NVO mechanizmą. Šis mechanizmas grindžiamas NVO buveinės valstybėje narėje suteikiamos teisės pareikšti ieškinį pripažinimu. Tai būtų palankesnis metodas nei nediskriminavimo principas, visų pirma valstybėse narėse, kuriose teisės pareikšti ieškinį suteikimo sąlygos yra mažiau griežtos nei kitose. Todėl tais atvejais, kurie patenka tiek į Orhuso konvencijos, tiek į rekomendacijos taikymo sritį, papildomai taikant rekomendacijoje įtvirtintą abipusio pripažinimo mechanizmą būtų sudarytos dar palankesnės sąlygos NVO vykdyti veiklą.

2.3.5. Ankstesnis dalyvavimas

Valstybės narės negali nustatyti, kad teisę pareikšti ieškinį dėl viešosios valdžios institucijos sprendimo ginčijimo turi tik tie suinteresuotos visuomenės nariai, kurie dalyvavo su sprendimo priėmimu susijusioje ankstesnėje administracinėje procedūroje.

85. Tai, kad nebuvo dalyvauta su sprendimo priėmimu susijusioje administracinėje procedūroje, vėliau gali kelti problemų dėl teisinių prieštaravimų, susijusių su tuo sprendimu, priimtumu ⁽⁸⁴⁾. Teisingumo Teismo praktikoje akcentuojamas nacionalinių teismų vaidmuo ginant pagal ES teisę fiziniams asmenims ir asociacijoms suteiktas materialines teises ir kartu pabrėžiama, jog administracinės procedūros ir teismo proceso tikslai yra skirtingi. Pavyzdžiui, viešosios valdžios institucijos sprendimas gali pažeisti pareiškėjo teisę į sveikatos apsaugą nepriklausomai nuo kurios nors jo procesinės teisės.
86. Šiuo atžvilgiu byloje *Djurgården* Teisingumo Teismas nurodė, kad, kiek tai susiję su Poveikio aplinkai vertinimo direktyvai (Direktyva 2011/92/ES) reikšmingu sprendimu, „sprendim[ų] aplinkosaugos klausimais [priėmimo procedūra] [...] skiriasi ir jo[s] tikslas ne toks kaip apeliacinio skundo, kurį priverkus galima pareikšti dėl sprendimo, priimto pasibaigus tokiai procedūrai“ ⁽⁸⁵⁾. Todėl „suinteresuotosios visuomenės nariai [...] turi turėti teisę ginčyti sprendimą, kurį vienos valstybės narės teismų sistemai priklausantis teismas priėmė leidimo dėl planuojamos veiklos byloje, nepaisant vaidmens, kurį jie galėjo atlikti dalyvaujant teismui nagrinėjant tokį klausimą bei išdėstydami šiam teismui savo požiūrį“.

2.4. Prašymai imtis veiksmų pagal atsakomybės už žalą aplinkai taisyklės

87. Atsakomybės už aplinkos apsaugą direktyva (Direktyva 2004/35/EB) siekiama, be kita ko, skatinti fizinius ir juridinius asmenis padėti kompetentingoms valdžios institucijoms atsakomybės už žalą aplinkai taisyklėse numatytais atvejais šalinti žalą aplinkai ⁽⁸⁶⁾. Ja fiziniams ar juridiniams asmenims, kuriems tokia žala daro poveikį arba kurie turi pakankamą su žala susijusį interesą, arba kurie pareiškia apie žalos sukeltą teisės pažeidimą, leidžiama teikti kompetentingai nacionalinės valdžios institucijai informaciją ir prašyti, kad ji imtųsi reikiamų priemonių. Direktyvoje numatyta, kad bus laikoma, jog tam tikros NVO turi pakankamą interesą arba teises, kurios gali būti pažeistos, todėl jos turi teisę prašyti imtis veiksmų. Kompetentinga valdžios institucija turi priimti sprendimą dėl prašymo imtis veiksmų ⁽⁸⁷⁾.
88. Nuostatos dėl teisės pateikti informaciją ir prašyti imtis veiksmų formuluotė yra labai panaši į Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalies ir susijusių Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) nuostatų formuluotę. Iš tiesų subjektai, turintys teisę pateikti informaciją ir prašyti imtis veiksmų, taip pat turi teisę pareikšti teisinį prieštaravimą dėl kompetentingos valdžios institucijos sprendimo, veikimo ar neveikimo, susijusio su ta informacija arba prašymu, procesinio arba materialinio teisėtumo ⁽⁸⁸⁾.
89. Kadangi formuluotės, įskaitant nuostatą dėl aplinkos srities NVO privilegijų, yra panašios, tai reiškia, kad aiškinant Atsakomybės už aplinkos apsaugą direktyvą (Direktyva 2004/35/EB) taip pat galima atsižvelgti į C dalies 2.3 skirsnyje apžvelgtą Teisingumo Teismo praktiką dėl teisės pareikšti ieškinį.

2.5. Kiti klausimai, tokie kaip įgyvendinamieji nacionalinės teisės aktai, bendro taikymo norminiai aktai, planai, programos ir nukrypti leidžiančios nuostatos

2.5.1. Bendrasis teisės pareikšti ieškinį pagrindas

Bendrasis teisės pareikšti ieškinį dėl valstybių narių sprendimų, veikimo ir neveikimo ES aplinkos teisės reglamentuojamose srityse ginčijimo pagrindas nustatytas nacionalinėje teisėje, tačiau jis turi būti aiškinamas taip, kad būtų suderinamas su Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalyje ir ES 19 straipsnio 1 dalyje bei Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje išdėstytais reikalavimais.

⁽⁸⁴⁾ Taip pat žr. Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadovą, p. 195.

⁽⁸⁵⁾ Sprendimo *Djurgården*, C-263/08, 38 punktas.

⁽⁸⁶⁾ Šiose taisyklėse išdėstytos išsamios nuostatos dėl žalos ištaisymo priemonių, susijusių su žala aplinkai, kuri patenka į direktyvos taikymo sritį; žr. Atsakomybės už aplinkos apsaugą direktyvos (Direktyva 2004/35/EB) 7 straipsnį.

⁽⁸⁷⁾ Atsakomybės už aplinkos apsaugą direktyvos (Direktyva 2004/35/EB) 12 straipsnis.

⁽⁸⁸⁾ Atsakomybės už aplinkos apsaugą direktyvos (Direktyva 2004/35/EB) 13 straipsnis.

90. ES sutarties 19 straipsnio 1 dalyje, kurioje kodifikuotas nusistovėjęs veiksmingos teisinės gynybos principas ⁽⁸⁹⁾, nustatyta, kad „[v]alstybės narės numato teisių gynimo priemones, būtinas užtikrinant veiksmingą teisminę apsaugą Sąjungos teisei priklausančiose srityse“. Be to, Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio pirmoje pastraipoje, kurios valstybės narės turi laikytis įgyvendindamos ES teisę, nustatyta, kad „[k]iekvienas asmuo, kurio teisės ir laisvės, garantuojamos Sąjungos teisės, yra pažeistos, turi teisę į veiksmingą jų gynimą teisme šiame straipsnyje nustatytais sąlygomis“.
91. Konkrečiai kalbant apie aplinkos sritį, Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog kiekviena susitariančioji šalis užtikrina, kad visuomenės atstovai, atitinkantys jos nacionalinėje teisėje nustatytas sąlygas, jeigu tokių sąlygų yra, galėtų administracine arba teismo tvarka kreiptis dėl privačių asmenų arba viešosios valdžios institucijų veikimo arba neveikimo, kuriais pažeidžiamos su aplinkosauga susijusios tos šalies nacionalinės teisės nuostatos, ginčijimo. Kaip nurodyta anksčiau, terminas visuomenė apima ir aplinkos srities NVO.
92. Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalis yra platesnė nei 9 straipsnio 2 dalis, nes numatomas subjektas, turintis teisę pareikšti ieškinį, yra visuomenė, o ši Orhuso konvencijoje apibrėžiama plačiau nei suinteresuota visuomenė. 9 straipsnio 3 dalyje taip pat minimas privačių asmenų veikimas ir neveikimas, o 9 straipsnio 2 dalyje kalbama tik apie viešosios valdžios institucijų sprendimus, veikimą ir neveikimą ⁽⁹⁰⁾. Kita vertus, 9 straipsnio 3 dalyje susitariančiosioms šalims paliekama teisė pasirinkti, kurią peržiūros procedūrą taikyti: administracinę ar teisminę. Be to, joje nedaroma nuorodos į galimybės pasinaudoti teise sąlygas, kaip antai teisės pažeidimą arba pakankamą interesą, ir nenumatyta aplinkos srities NVO *de lege* teisę pareikšti ieškinį.
93. Todėl byloje LZ I Teisingumo Teismas išaiškino, kad 9 straipsnio 3 dalyje nėra nustatyta jokios aiškios ir tikslios pareigos, kuria būtų galima tiesiogiai reglamentuoti fizinių asmenų teisinę padėtį, nes ji priklauso nuo vėlesnių susitariančiųjų šalių priemonių priėmimo ⁽⁹¹⁾. Tačiau Teisingumo Teismas taip pat pažymėjo, kad, nors 9 straipsnio 3 dalies nuostatos suformuluotos aptakiai, jomis siekiama užtikrinti veiksmingą aplinkos apsaugą ⁽⁹²⁾ ir „negalima [...] pateikti tokio Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalies nuostatų aiškinimo, dėl kurio naudojimas ES teisėje nustatytais teisėmis taptų praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas“ ⁽⁹³⁾.
94. Remiantis SESV 216 straipsnio 2 dalimi, Orhuso konvencija yra ES teisinės sistemos dalis ⁽⁹⁴⁾. ES teisinės sistemos reikalavimai, kurie yra privalomi valstybėms narėms įgyvendinant konvencijos 9 straipsnio 3 dalį, reiškia ir vienodą ES teisės taikymą ir aiškinimą. Vienas iš pagrindinių mechanizmų, kuriais tai užtikrinama, yra nacionalinių teismų galimybė – o kartais ir jų pareiga – pagal SESV 267 straipsnį prašyti Teisingumo Teismo priimti sprendimą dėl konkrečių ES teisės reikalavimų teisėtumo ar aiškinimo. Dėl to turi būti suteikta teisė kreiptis į nacionalinius teismus.
95. Atsižvelgiant į visa tai, kas išdėstyta pirmiau, kad būtų užtikrinta galimybė pasinaudoti veiksmingomis teisių gynimo priemonėmis siekiant ginti ES aplinkos teisėje nustatytas procesines ir materialines teises, valstybės narės privalo numatyti teisę pareikšti ieškinį net ir tais atvejais, kai atitinkamuose ES aplinkos teisės aktuose nėra konkrečių nuostatų šiuo klausimu.

2.5.2. Teisė pareikšti ieškinį, siekiant ginti ES aplinkos teisėje nustatytas procesines teises

Teisė pareikšti ieškinį turi būti suteikta fiziniams asmenims ir aplinkos srities NVO, siekiant užtikrinti, kad būtų laikomasi tokių procedūrinio pobūdžio ES aplinkos teisės nuostatų, kaip tos, kuriomis nustatoma sprendimų priėmimo procedūra, kurioje dalyvauja visuomenė, pavyzdžiui, su planais ir programomis susijusi procedūra.

96. Procesinės teisės yra ypač svarbios planų ir programų atveju. Daugelyje ES aplinkos teisės aktų reikalaujama, jog, siekiant užtikrinti, kad būtų pasiekti numatyti aplinkosaugos tikslai, būtų priimti planai ir programos. Šie

⁽⁸⁹⁾ Žr., pavyzdžiui, Sprendimo *Unibet*, C-432/05, 37 punktą.

⁽⁹⁰⁾ Dėl šio pranešimo taikymo srities žr. A dalį.

⁽⁹¹⁾ Sprendimo LZ I, C-240/09, 45 punktą.

⁽⁹²⁾ Sprendimo LZ I, C-240/09, 46 punktą.

⁽⁹³⁾ Sprendimo LZ I, C-240/09, 49 punktą.

⁽⁹⁴⁾ Sprendimo LZ II, C-243/15, 45 punktą.

dokumentai gali pasitarnauti kaip priemonės, kuriomis ilgainiui valdomos intervencijos (pavyzdžiui, upių baseinų valdymo planai) ⁽⁹⁵⁾ arba nustatomi reagavimo į konkrečias problemas veiksmai (pavyzdžiui, oro kokybės planai, skirti pernelyg didelei oro taršai mažinti) ⁽⁹⁶⁾. Be to, kad ES aplinkos teisės aktais reikalaujama priimti tam tikrų rūšių planus ir programas, juose taip pat išdėstyti planų ir programų (pavyzdžiui, žemėnaudos planų), galinčių daryti reikšmingą poveikį aplinkai, poveikio aplinkai vertinimo reikalavimai ⁽⁹⁷⁾.

97. Didelėje dalyje atitinkamų teisės aktų numatytas sprendimų priėmimo proceso privalomų viešų konsultacijų etapas. Šiuo atžvilgiu Orhuso konvencijos 7 straipsnyje nustatytas reikalavimas surengti viešas konsultacijas dėl planų ir programų, kurie patenka į plačią jos taikymo sritį. Taigi gali būti, kad viešas konsultacijas reikės rengti ir dėl su aplinka susijusių planų ir programų, kurie yra privalomi pagal ES teisę, bet kurių atžvilgiu nėra įtvirtinta aiškių nuostatų dėl visuomenės dalyvavimo.
98. Teisė pareikšti ieškinį dėl viešosios valdžios institucijų sprendimų, veikimo ir neveikimo, susijusių su planais ir programomis, kuriems taikomas konvencijos 7 straipsnis, ginčijimo gali būti apibrėžta atsižvelgiant į Teisingumo Teismo suformuotą praktiką dėl visuomenės dalyvavimo. Taikant sprendimo byloje *Kraaijeveld* ⁽⁹⁸⁾ (kuri buvo susijusi ne su planu ar programa, o su projektu) argumentus, dalyvavimo teisėmis pasinaudoti galintys subjektai turi teisę prašyti teismo peržiūrėti, ar sprendimų dėl plano ar programos priėmimo procese buvo laikytasi reikalaujamų procedūrų.
99. Iš Teisingumo Teismo praktikos matyti, kad teisė pareikšti ieškinį yra reikšminga ne tik su konkrečiais planais ir programomis susijusiems sprendimams, veikimui ar neveikimui, bet ir nacionalinės teisės aktams ir bendro taikymo norminiams aktams, kuriais nustatomi tokiems planams ir programoms keliami procedūriniai reikalavimai. Iš tiesų, byloje *Terre Wallonne ir Inter-Environnement Wallonie* ⁽⁹⁹⁾ Teisingumo Teismas nusprendė, kad pagal veiksmų programą, kurios reikalaujama pagal Nitratų direktyvą (Direktyva 91/676/EEB), taip pat iš esmės reikalaujama atlikti strateginį poveikio aplinkai vertinimą (į kurį įeina viešos konsultacijos) pagal Strateginio poveikio aplinkai vertinimo direktyvą (Direktyva 2001/42/EB). Todėl nacionalinis teismas, remdamasis tuo, kad nitratų veiksmų programoje nebuvo numatyta atlikti strateginį poveikio aplinkai vertinimą, iš dalies panaikino nacionalinį potvarkį, kuriuo patvirtinta ta programa. Vėlesnėje byloje *Inter-Environnement Wallonie* Teisingumo Teismas patvirtino, kad tomis aplinkybėmis priemonė panaikinta pagrįstai ⁽¹⁰⁰⁾.
100. Neabejotina, kad teisė pareikšti ieškinį, siekiant ginti procesines teises, gali tiek fiziniai asmenys, tiek aplinkos srities NVO. Taip yra todėl, kad ir vieni, ir kiti turi teisę pasinaudoti šiomis teisėmis.

2.5.3. Teisė pareikšti ieškinį, siekiant ginti materialines teises

Valstybės narės turi užtikrinti teisę pareikšti ieškinį dėl įvairių rūšių sprendimų, veikimo ir neveikimo ginčijimo, siekiant užtikrinti, kad būtų galima įgyvendinti įvairias materialines teises.

101. Iš Teisingumo Teismo praktikos aiškiai matyti, kad teisė pareikšti ieškinį turi būti suteikta fiziniams asmenims ir aplinkos srities NVO, siekiant ES aplinkos teisės aktais apsaugoti žmonių sveikatą, užtikrinti ES aplinkos teisės aktų tiksluose numatytą nuosavybės teisių apsaugą, o aplinkos srities NVO atveju – įgyvendinant ES aplinkos teisės aktų reikalavimus apsaugoti aplinką.
102. Taikant *teisių pažeidimo doktriną* (t. y. kai kuriose valstybėse narėse taikomą doktriną, pagal kurią fizinis asmuo turi įrodyti teismui, kad buvo pažeista jo turima teisė) buvo kilę problemų, nes aplinkos apsaugos priemonėmis paprastai ginamas bendrasis viešasis interesas ir jomis paprastai nesiekama aiškiai suteikti teisių fiziniam asmeniui. Panašu, kad alternatyvi priemonė – reikalavimas įrodyti esant pakankamą interesą – yra mažiau ginčytina, tačiau ir jai *mutatis mutandis* turėtų būti taikomi tie patys argumentai, kaip ir jau nurodyti argumentai, taikomi teisių pažeidimo doktrinai.
103. Teisingumo Teismas yra pripažinęs, kad apibrėžti, kas yra teisės pažeidimas, turi valstybės narės ⁽¹⁰¹⁾. Tačiau jis taip pat paaškinio, kad Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnio 3 dalies ir Orhuso

⁽⁹⁵⁾ Žr. Vandens pagrindų direktyvos (Direktyva 2000/60/EB) 13 straipsnį.

⁽⁹⁶⁾ Žr. Oro kokybės direktyvos (Direktyva 2008/50/EB) 23 straipsnį.

⁽⁹⁷⁾ Žr. Strateginio poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2001/42/EB) 4 straipsnį.

⁽⁹⁸⁾ Sprendimo *Kraaijeveld*, C-72/95, 56 punktas.

⁽⁹⁹⁾ Sprendimas *Terre Wallonne ir Inter-Environnement Wallonie*, sujungtos bylos C-105/09 ir C-110/09.

⁽¹⁰⁰⁾ Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-41/11, 46 punktas.

⁽¹⁰¹⁾ Sprendimo *Bund für Umwelt und Naturschutz*, C-115/09, 44 punktas.

konvencijos 9 straipsnio 2 dalies antros pastraipos formuluotė reiškia, jog ši diskrecija ribojama tuo, kad būtina paisyti tikslo suteikti suinteresuotai visuomenei plačias galimybes kreiptis į teismą⁽¹⁰²⁾. Be to, valstybių narių diskrecija nustatyti, kas yra teisės pažeidimas, negali būti tokia, kad apginti pagal ES teisę suteiktas teises taptų pernelyg sudėtinga. Todėl visuomenės narių teisė pareikšti ieškinį dėl sprendimų, veikimo ar neveikimo, patenkančių į Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) ir Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalies taikymo sritį, negali būti aiškinama siaurai⁽¹⁰³⁾.

104. Teisingumo Teismas tas teises pripažino šiais viešosios valdžios institucijų sprendimų, veikimo ir neveikimo atvejais: esant viešosios valdžios institucijos neveikimui, kai reikia parengti teisės aktų reikalaujamą oro kokybės planą⁽¹⁰⁴⁾, tvirtinant nacionalinius išmetamų teršalų kiekio mažinimo planus⁽¹⁰⁵⁾ ir suteikiant leidimą taikyti nukrypti leidžiančią nuostatą pagal gamtos teisės aktus⁽¹⁰⁶⁾. Taigi Teismo praktikoje pabrėžiama, kad valstybės narės ir nacionaliniai teismai turi užtikrinti teisę pareikšti ieškinį dėl įvairių rūšių sprendimų, veikimo ir neveikimo ginčijimo remiantis įvairiomis materialinėmis teisėmis.

2.5.4. *Sąlygos, kurias fiziniai asmenys ir NVO turi atitikti, kad galėtų reikalauti suteikti teisę pareikšti ieškinį*

Valstybės narės gali nustatyti sąlygas, kurias fiziniai asmenys ir NVO turi atitikti, kad jiems būtų suteikta teisė pareikšti ieškinį; tačiau šios sąlygos neturi būti tokios, kad pasinaudoti ES teisėje nustatytais materialinėmis ir procesinėmis teisėmis taptų neįmanoma arba pernelyg sudėtinga.

105. Pagal Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalies formuluotę („atitinkantys nacionaliniuose įstatymuose numatytus kriterijus, jeigu tokie yra“) susitariančiosioms šalims suteikiama tam tikra diskrecija nustatyti teisės pareikšti ieškinį sąlygas.

106. Valstybės narės neprivalo suteikti teisės pareikšti ieškinį kiekvienam visuomenės atstovui (*actio popularis*) ar kiekvienai NVO. Tačiau pagal Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadovą bet kuri tokia sąlyga turėtų būti suderinama su konvencijos tikslais dėl teisės kreiptis į teismą užtikrinimo⁽¹⁰⁷⁾. Šalys negali formuluote „atitinkantys nacionaliniuose įstatymuose numatytus kriterijus, jeigu tokie yra“ pateisinti sprendimo nustatyti ar palikti galioti tokias griežtas sąlygas, kad jos faktiškai užkerta kelią visoms arba beveik visoms aplinkos srities organizacijoms ginčyti su aplinka susijusį nacionalinei teisei prieštaraujantį veikimą ar neveikimą⁽¹⁰⁸⁾. Be to, vadovaujantis veiksmingumo principu valstybės narės negali nustatyti sąlygų, kurios būtų tokios, kad pasinaudoti pagal ES teisę suteiktomis teisėmis taptų neįmanoma arba pernelyg sudėtinga.

107. Tinkamos sąlygos, kurias valstybės narės nustatė pagal Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalį, bus tinkamos ir pagal 9 straipsnio 3 dalį. Tačiau, kitaip nei 9 straipsnio 2 dalyje, to straipsnio 3 dalyje nėra aiškiai numatyta aplinkos srities NVO *de lege* teisės pareikšti ieškinį. Todėl kyla klausimas, ar valstybės narės turi teisę taikyti teisių pažeidimo doktriną neatsižvelgdamos į tai, kad NVO negalės įrodyti pažeidimo taip pat, kaip tą galėtų padaryti fizinis asmuo. Šiuo atžvilgiu, atsižvelgiant į aplinkos srities NVO vaidmenį aplinkos srityje užtikrinant tokių bendrųjų interesų, kaip oro kokybę ir biologinę įvairovę, apsaugą, teisių pažeidimo doktriną taikančios valstybės narės turėtų ją taikyti taip, kad būtų užtikrinta, jog aplinkos srities NVO būtų suteikta teisė pareikšti ieškinį dėl sprendimų, veikimo ir neveikimo, kurie yra susiję su tokiu jų vaidmeniu, ginčijimo.

3. TEISMINĖS PERŽIŪROS APIMTIS

3.1. Įvadas

Teisminės peržiūros apimtis lemia tai, kaip nacionaliniai teismai vertins ginčijamų sprendimų, veikimo ir neveikimo teisėtumą. Jai būdingi du aspektai. Pirmasis yra susijęs su galimais teisminės peržiūros pagrindais, t. y. teisės sritimis ir teisiniais argumentais, kuriais gali būti remiamasi. Antrasis yra susijęs su tikrinimo ribomis (arba peržiūros pakankamumu).

⁽¹⁰²⁾ Sprendimo *Gruber*, C-570/13, 39 punktas ir Sprendimo *Bund für Umwelt und Naturschutz*, C-115/09, 44 punktas.

⁽¹⁰³⁾ Sprendimo *Gruber*, C-570/13, 40 punktas.

⁽¹⁰⁴⁾ Sprendimas *Janeček*, C-237/07.

⁽¹⁰⁵⁾ Sprendimas *Stichting Natuur en Milieu*, sujungtos bylos C-165/09–C-167/09.

⁽¹⁰⁶⁾ Sprendimas *LZ I*, C-240/09.

⁽¹⁰⁷⁾ Žr. Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadovą, p. 198.

⁽¹⁰⁸⁾ Žr. Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadovą, p. 198.

108. Teisminės peržiūros apimtis yra vienas pagrindinių veiksmingos teisminės peržiūros sistemos elementų, nes jis reiškia tai, kaip nacionaliniai teismai vertins ginčijamų sprendimų, veikimo ir neveikimo teisėtumą. Jai būdingi du pagrindiniai aspektai. Pirmasis yra susijęs su teisės sritimis ir tuo, kuriais teisiniais argumentais galima remtis pareiškiant teisinį prieštaravimą, visų pirma tuo, ar siekdamas pagrįsti reikalavimus pareiškėjas turi teisę remtis visomis atitinkamomis ES aplinkos teisės nuostatomis. Tai aptariama C dalies 3.2 skirsnyje. Antrasis aspektas yra susijęs su tikrinimo ribomis teismams vertinant teisėtumą; jis aptariamas C dalies 3.3 skirsnyje.
109. Ne vienoje ES direktyvoje, kurioje aiškiai nustatyta teisė kreiptis į teismą, yra su teisminės peržiūros apimtimi susijusių nuostatų⁽¹⁰⁹⁾. Tačiau daugumoje aplinkos srities antrinės teisės aktų tokių nuostatų nėra, todėl siekiant nustatyti peržiūros apimtį kiekvienu konkrečiu atveju reikia atsižvelgti į Teisingumo Teismo praktiką, kaip tai daroma teisės pareikšti ieškinį atveju.

3.2. Galimi teisminės peržiūros pagrindai

110. Šis aspektas yra ypač reikšmingas tose valstybėse, kur teisė pareikšti ieškinį suteikiama tik remiantis tuo, kad pareiškėjo teisės buvo pažeistos. Jose neretai galimi teisminės peržiūros pagrindai tradiciškai apsiriboja tik tomis teisės nuostatomis, kuriomis suteikiamos subjektinės teisės, kurios sudaro pagrindą remtis teise pareikšti ieškinį. Šis aspektas taip pat svarbus kalbant apie apribojimus, kuriais siekiama nustatyti, kad pareiškėjai gali remtis tik tais argumentais, kuriuos jie buvo pareiškę ankstesnėje administracinėje procedūroje (naujų argumentų neleistinumo principas), arba pareiškėjui užkirsti kelią nurodyti neturinčias reikšmės teises aplinkybes ir taip piktnaudžiauti teismo procesu.

3.2.1. Konkreti veikla, kuriai taikomas visuomenės dalyvavimo reikalavimas

111. Ši kategorija aptarta Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalyje. Kaip nurodyta pirmiau, 9 straipsnio 2 dalimi siekiama suteikti teisę kreiptis į teismą dėl sprendimų, veikimo ar neveikimo, susijusių su konkrečia veikla, kuriai taikomas konvencijos 6 straipsnyje nustatytas visuomenės dalyvavimo reikalavimas.
112. Be to, jau minėta, kad pagal 9 straipsnio 2 dalį valstybėms narėms leidžiama apriboti teisę pareikšti ieškinį ir nustatyti, kad pareiškėjais gali būti fiziniai asmenys, įrodę esant pakankamą interesą arba teisės pažeidimą. Kaip galimas teisminės peržiūros pagrindas, šis leidimas sudaro prielaidas atsirasti galimybei skirtingai traktuoti fizinių asmenų ir aplinkos srities NVO pareikštus ieškinius. Tai ypač svarbu kalbant apie sprendimus, veikimą ir neveikimą, kurie yra susiję su Poveikio aplinkai vertinimo direktyva (Direktyva 2011/92/ES) ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyva (Direktyva 2010/75/ES) – pagrindiniais ES antrinės teisės aktais, kuriais įgyvendinama 9 straipsnio 2 dalis. Tačiau byloje *LZ II*⁽¹¹⁰⁾ Teisingumo Teismas patvirtino, jog Orhuso konvencijos 6 straipsnio – taigi ir 9 straipsnio 2 dalies – taikymo sritis yra platesnė nei šių ES direktyvų.

3.2.1.1. Fiziniai asmenys

Jei valstybė narė fizinių asmenų teisinius prieštaravimus pripažįsta priimtinais su sąlyga, kad buvo pažeista subjektinė teisė, jai taip pat leidžiama nustatyti, kad nacionalinis teismas gali panaikinti administracinį sprendimą tik tada, kai buvo pažeista pareiškėjo subjektinė teisė.

113. Byloje *Komisija prieš Vokietiją* Teisingumo Teismas nusprendė, kad tais atvejais, kai pagal Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) nuostatas dėl teisės kreiptis į teismą valstybė narė nustato, kad teisę pareikšti ieškinį fiziniai asmenys turi tik teisių pažeidimo atvejais, ji „taip pat gali numatyti, kad kompetentingas teismas panaikina administracinį sprendimą tik tada, kai pažeista pareiškėjo subjektinė teisė“⁽¹¹¹⁾. Toks aiškinimas gali būti taikomas ir kitiems ginčijamiems sprendimams, veikimui ir neveikimui, kuriems taikoma Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalis.
114. Tai reiškia, kad, taikant teisių pažeidimo doktriną, nacionalinis teismas, nagrinėdamas fizinio asmens pareikštą ieškinį, gali apsiriboti tik nuostatų, kuriomis asmeniui suteikiama teisė pareikšti teisinį prieštaravimą, nagrinėjimu.

⁽¹⁰⁹⁾ Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyvos (Direktyva 2003/4/EB) 6 straipsnio 2 dalis; Atsakomybės už aplinkos apsaugą direktyvos (Direktyva 2004/35/EB) 13 straipsnis; Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) 25 straipsnis; Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnis; direktyvos „Sevezas III“ (Direktyva 2012/18/ES) 23 straipsnis. Taip pat žr. Teršalų išmetimo nacionalinių ribų direktyvos (Direktyva (ES) 2016/2284) 27 konstatuojamąją dalį, kurioje daroma konkreti nuoroda į Teisingumo Teismo praktiką dėl teisės kreiptis į teismą.

⁽¹¹⁰⁾ Sprendimas *LZ II*, C-243/15.

⁽¹¹¹⁾ Sprendimo *Komisija prieš Vokietiją*, C-137/14, 32 punktas.

3.2.1.2. Pripažintos aplinkos srities NVO

Reikšdamos teisinius prieštaravimus pagal Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalį, pripažintos aplinkos srities NVO nėra saistomos to, kokiais teisiniais pagrindais jos gali grįžti savo reikalavimus, ir turi teisę remtis bet kokia ES aplinkos teisės nuostata.

115. C dalies 3.2.1.1 skirsnyje apibūdintas reikalavimų apribojimas netaikomas toms aplinkos srities NVO, kurios atitinka nacionalinėje teisėje nustatytas sąlygas įgyti *de lege* teisę pareikšti ieškinį.
116. Byloje *Trianel* Teisingumo Teismas išaiškino, kad tos NVO turi teisę remtis bet kuria ES aplinkos teisės nuostata, turinčia tiesioginį poveikį nacionalinės teisės aktams, kuriais įgyvendinama ES teisė. Jis pažymėjo, kad jei „nacionalinės teisės aktų leidėjas gali teises, kurių pažeidimu privatus asmuo gali remtis pareikšdamas ieškinį teisme [...], susiaurinti iki subjektinių viešųjų teisių, toks apribojimas negali būti taikomas aplinkos apsaugos organizacijoms, nepažeidžiant Direktyvos 85/337/EEB 10a straipsnio trečios pastraipos paskutiniame sakinyje nurodytų tikslų“⁽¹¹²⁾.
117. Tai reiškia, kad aplinkos srities NVO, pradėjusi procesą remdamasi *de lege* teise pareikšti ieškinį, turi teisę remtis bet kuria ES aplinkos teisės nuostata, kurią ji laiko pažeista.

3.2.2. Klausimai, patenkantys į Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalies taikymo sritį

Į Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalies taikymo sritį patenkantys pagrindai, kuriuos reikia išnagrinėti atliekant teisminę peržiūrą, turėtų būti bent tos teisės nuostatos, kuriomis grindžiama pareiškėjo teisė pareikšti ieškinį.

118. Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalyje nustatyta teisė pareikšti ieškinį dėl veikimo ir neveikimo, nepatenkančių į konvencijos 9 straipsnio 1 ir 2 dalių taikymo sritį, ginčijimo.

3.2.2.1. Fiziniai asmenys

119. Pagal Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalį visuomenės nariai gali kreiptis į teismą, jei jie atitinka nacionalinėje teisėje nustatytas sąlygas. Taigi, remiantis teisių pažeidimo doktrina, valstybės narės galėtų nustatyti, kad peržiūra apima tik teisinius reikalavimus, susijusius su teisėmis, kurios, pareiškėjo teigimu, buvo pažeistos.

3.2.2.2. Aplinkos srities NVO

120. *De lege* teisės pareikšti ieškinį neturinčios aplinkos srities NVO turi teisę bent į teisminę peržiūrą tų teisės nuostatų, iš kurių kyla teisės ir interesai, dėl kurių galima pareikšti ieškinį. Kaip matyti iš C dalies 1 ir 2 skyrių, ypač iš Teisingumo Teismo sprendimo byloje *LZ II*, aplinkos srities NVO turi plataus pobūdžio teisę užtikrinti aplinkos apsaugą ir nacionaliniuose teismuose remtis aplinkos srities pareigomis.

3.2.3. Naujų argumentų neleistinumo principas ir kiti apribojimai

Nacionalinio teismo atliekamos peržiūros apimtis negali būti susiaurinta taip, kad apimtų tik prieštaravimus, kurie jau buvo pareikšti per nustatytą terminą vykstant administracinei procedūrai. Tačiau piktnaudžiaujant arba nesąžiningai pateiktus argumentus teismai gali laikyti nepriimtinais.

121. Byloje *Komisija prieš Vokietiją* Teisingumo Teismas nusprendė, kad neįmanoma nustatyti, jog „teisminės kontrolės apimtis ribojama prieštaravimais, kurie jau buvo per nustatytą terminą pateikti vykstant administracinei procedūrai, po kurios priimtas sprendimas“. Teisingumo Teismas savo poziciją motyvavo pareiga užtikrinti išsamiai viso ginčijamo sprendimo materialinio ir procesinio teisėtumo kontrolę⁽¹¹³⁾. Šis sprendimas yra reikšmingas sprendimams, veikimui ir neveikimui, kurie patenka į Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnio ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) 25 straipsnio taikymo sritį, taip pat sprendimams, veikimui ir neveikimui, kuriems taikoma Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalis. Be to, jis taikytinas veikimui ir neveikimui, kuriems taikoma konvencijos 9 straipsnio 3 dalis, nes teisiniai prieštaravimai dėl jų taip pat apima materialinį ir procesinį teisėtumą (žr. C dalies 3.3.3 skirsinį).

⁽¹¹²⁾ Sprendimo *Bund für Umwelt und Naturschutz*, C-115/09, 45 punktas.

⁽¹¹³⁾ Sprendimo *Komisija prieš Vokietiją*, C-137/14, 80 punktas.

122. Nors naujų argumentų neleistinumo principas draudžiamas, Teisingumo Teismas yra nurodęs, kad nacionalinės teisės aktų leidėjai „gali numatyti specialias procesines taisykles, kaip antai taisyklę dėl piktnaudžiaujant ar nesąžiningai pateikto argumento nepriimtumo, kuriomis sukuriami mechanizmai, tinkami teismo proceso veiksmingumui užtikrinti“⁽¹¹⁴⁾. Šiuo atžvilgiu taisyklės, kurios atitiktų bendrąjį reikalavimą užtikrinti sprendimų, veikimo ir neveikimo materialinio ir procesinio teisėtumo teisminę peržiūrą, turi nustatyti valstybės narės.

3.3. Tikrinimo ribos ir (arba) peržiūros pakankamumas

Pagal Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 ir 3 dalis valstybės narės turi užtikrinti veiksmingą sprendimų, veikimo ir neveikimo, kurie patenka į šių nuostatų taikymo sritį, materialinio ir procesinio teisėtumo teisminę peržiūrą, net jei ES antrinės teisės aktuose nėra aiškios nuorodos į peržiūros pakankamumo reikalavimą, kuris apimtų šiuos abu teisėtumo aspektus.

Prireikus, kai teisės aktais ir norminiais aktais sumažinama procesinių ir materialinių teisių apimtis arba jos pažeidžiamos, turėtų būti tiriama ir šių aktų teisėtumas.

123. Tikrinimo ribos arba peržiūros pakankamumas rodo, kaip išsamiai nacionalinis teismas privalo įvertinti atitinkamo sprendimo, veikimo ar neveikimo teisėtumą. Kiekvienoje valstybėje narėje požiūris gerokai skiriasi. Jis gali įvairuoti nuo reikalavimo didžiausią dėmesį skirti procesiniams klausimams iki reikalavimo atlikti visišką ginčijamų sprendimų, veikimo ar neveikimo peržiūrą, suteikiant teismui galimybę valdžios institucijos išvadas pakeisti savo vertinimu.

124. Tikrinimo ribos arba peržiūros pakankamumas nėra išsamiai nustatyti nei Orhuso konvencijoje, nei ES antrinės teisės aktuose. Vis dėlto Teisingumo Teismo praktikoje šiek tiek paaiškinta, kokius būtiniausius reikalavimus reikia įvykdyti, kad teisminė peržiūra būtų laikoma veiksminga.

3.3.1. Prašymai pateikti informacijos apie aplinką

Valstybės narės turi užtikrinti veiksmingą teisės prašyti pateikti informacijos apie aplinką teisminę peržiūrą, kuri apima atitinkamus ES teisės principus ir normas. Prie pastarųjų priskiriamos specialios sąlygos, kurias viešosios valdžios institucija turi įvykdyti pagal privalomas ES nuostatas dėl galimybės susipažinti su informacija apie aplinką.

125. Teisinis sprendimų dėl prašymų pateikti informacijos apie aplinką ginčijimas patenka į Orhuso konvencijos 9 straipsnio 1 dalies taikymo sritį. Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyvoje (Direktyva 2003/4/EB) yra nuostatų dėl teisės kreiptis į teismą⁽¹¹⁵⁾, kurios atitinka 9 straipsnio 1 dalies nuostatas. Jose nustatyta, kad valstybės narės turi užtikrinti, kad bet kuris asmuo, prašantis pateikti informacijos pagal direktyvą, turėtų teisę į teismo arba įstatymu nustatytos kitos nepriklausomos ir nešališkos institucijos peržiūros procedūrą, pagal kurią gali būti išnagrinėti atitinkamos viešosios valdžios institucijos veiksmai arba pareigų nevykdymas ir kurios sprendimai gali būti galutiniai. Tačiau jose nenustatyta direktyvos reikalaujama teisminės peržiūros apimtis.

126. Byloje *East Sussex* Teisingumo Teismo buvo prašoma išaiškinti, kokia peržiūros apimtis yra reikalaujama pagal Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyvą (Direktyva 2003/4/EB). Teismas pažymėjo, kad „kadangi ES teisėje nėra patikslinimo, ši apimtis turi būti nustatyta atsižvelgiant į valstybių narių teisinės sistemos su sąlyga, kad jose paisoma lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų“⁽¹¹⁶⁾. Kiek tai konkrečiai susiję su direktyvos nuostatomis dėl teisės kreiptis į teismą, Teisingumo Teismas yra išaiškinęs, kad veiksminga peržiūra turi atitikti tikslą numatyti bendrąją sistemą, skirtą užtikrinti, kad bet kuris fizinis ar juridinis asmuo, nenurodydamas savo intereso, bet kurioje valstybėje narėje turėtų teisę susipažinti su viešosios valdžios institucijų turima arba joms skirta informacija apie aplinką⁽¹¹⁷⁾. Kalbant apie ginčijamą administracinį sprendimą už atsakymą į prašymą pateikti informacijos iš pareiškėjo imti tam tikrą mokestį, Teisingumo Teismas byloje *East Sussex* pažymėjo, kad nacionalinis teismas turi išnagrinėti bent tai, ar įvykdytos atitinkamos direktyvoje nustatytos sąlygos.⁽¹¹⁸⁾

⁽¹¹⁴⁾ Sprendimo *Komisija prieš Vokietiją*, C-137/14, 81 punktas.

⁽¹¹⁵⁾ 6 straipsnio 2 dalis.

⁽¹¹⁶⁾ Sprendimo *East Sussex*, C-71/14, 53 punktas.

⁽¹¹⁷⁾ Sprendimo *Fish Legal ir Shirley*, C-279/12, 36 punktas.

⁽¹¹⁸⁾ Išdėstyta 5 straipsnio 2 dalyje.

3.3.2. Kiti klausimai, tokie kaip konkretūs veiksmai, kuriems reikalingas visuomenės dalyvavimas; atsakomybė už žalą aplinkai; planai ir programos; nukrypti leidžiančios nuostatos ir įgyvendinamieji nacionalinės teisės aktai bei norminiai aktai

Teisingumo Teismo praktikoje pateikiama rekomendacijų, kaip pagal ES aplinkos teisės aktus turėtų būti tiriami sprendimai, veiktis ir neveikimas.

3.3.2.1. Poreikis iširti tiek procesinį, tiek materialinį teisėtumą

127. Atliekant Orhuso konvencijos 9 straipsnio 2 dalyje ir ES antrinės teisės aktuose, kuriais perkeliama jos nuostatos, numatytą teisminę peržiūrą reikia įvertinti ginčijamų sprendimų, veikimo ir neveikimo materialinį ir procesinį teisėtumą. Tačiau nei Orhuso konvencijoje, nei ES antrinės teisės aktuose nenurodyta, kokia turi būti materialinio ir procesinio teisėtumo peržiūros apimtis.
128. Analogiškai, Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalyje nėra nustatyta aiškios pareigos įdiegti peržiūros sistemą, kurioje būtų vertinamas veikimo ar neveikimo materialinis ir procesinis teisėtumas. Iš ES antrinės teisės aktų šiuo metu tai aiškiai nustatyta tik Atsakomybės už aplinkos apsaugą direktyvoje (Direktyva 2004/35/EB). Vis dėlto iš Teisingumo Teismo praktikos, visų pirma bylų *East Sussex* ir *Janecek*, matyti, kad ES veiksmingos materialinio ir procesinio teisėtumo teisminės peržiūros principas taikomas veikimui ir neveikimui, kuris patenka į Orhuso konvencijos 9 straipsnio 3 dalies taikymo sritį. Kitu atveju nebūtų užtikrinta, kad nacionaliniai teismai galėtų užtikrinti pakankamą ES aplinkos teisės tikslų ir pagal ją suteiktų teisių apsaugą. Pagal Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadovą, su 9 straipsnio 3 dalimi susijęs taikytinas peržiūros pakankamumo reikalavimas yra toks pat kaip ir su konvencijos 9 straipsnio 2 dalimi susijęs taikytinas reikalavimas – tai reiškia, kad nacionalinis teismas turėtų nagrinėti tiek materialinį, tiek procesinį teisėtumą ⁽¹¹⁹⁾.
129. Iš Teisingumo Teismo praktikos aiškiai matyti, kad atliekant tik procesinio teisėtumo peržiūrą nebūtų vykdomos iš 9 straipsnio 2 dalies ir susijusių ES antrinės teisės aktų kylančios pareigos. Byloje *Komisija prieš Vokietiją* Teisingumo Teismas pažymėjo, kad „Direktyvos 2011/92/ES 11 straipsnio ir Direktyvos 2010/75/ES 25 straipsnio tikslas yra ne tik užtikrinti asmeniui kuo didesnes galimybes pasinaudoti teismine kontrole, bet ir leisti, kad ši ginčijamo sprendimo teisėtumo – tiek turinio, tiek procedūrinio aspektu – kontrolė būtų atliekama išsamiai“ ⁽¹²⁰⁾.
130. Apskritai, byloje *East Sussex* ⁽¹²¹⁾ Teisingumo Teismas pažymėjo, kad teisminės peržiūros sistema atitinka veiksmingumo principą, „jeigu teismui, kuriam paduotas skundas dėl tokio sprendimo panaikinimo, leidžiama, tikrinant to sprendimo teisėtumą, veiksmingai taikyti atitinkamus ES teisės principus ir normas“.
131. Iš bylos *East Sussex* darytina išvada, kad net jei ES teisėje nenustatyta peržiūros pakankamumo reikalavimo, peržiūros atlikimo būdas turi būti toks, kad būtų veiksmingai ginamos teisės ir užtikrinama, kad būtų pasiekti atitinkamų ES teisės aktų tikslai.

3.3.2.2. Procesinis teisėtumas

132. Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadove procesinis teisėtumas apibrėžtas kaip atvejis, kai viešosios valdžios institucija pažeidė teisės aktuose nustatytas procedūras ⁽¹²²⁾.
133. Procesiniai trūkumai, dėl kurių sprendimas, veikimas ar neveikimas gali būti neteisėtas, gali būti susiję su: 1) valdžios institucijos kompetencija priimti atitinkamą sprendimą ar imtis atitinkamų veiksmų, 2) sprendimų priėmimo procesui nustatyta privaloma procedūra (pavyzdžiui, viešosios konsultacijos arba reikalavimas atlikti poveikio aplinkai vertinimą) arba 3) sprendimo, veikimo ar neveikimo forma.
134. 1 ir 3 aspektus valstybės narės paprastai nustato vadovaudamosi procesinės autonomijos principu, bet labiau tikėtina, kad 2 aspektas bus nustatytas ES teisėje – pavyzdžiui, privalomas visuomenės dalyvavimo reikalavimas nustatytas Orhuso konvencijoje ir susijusiuose ES antrinės teisės aktuose. Pavyzdžiui, Poveikio aplinkai vertinimo direktyvoje (Direktyva 2011/92/ES) išdėstyti formalieji viešų konsultacijų reikalavimai, kuriuos viešosios valdžios institucija turi įvykdyti atlikdama poveikio aplinkai vertinimą. Šiuos reikalavimus įvykdyti ypač svarbu tam, kad būtų užtikrintas veiksmingas visuomenės dalyvavimas sprendimų priėmimo procese. Todėl, taikant pirmiau minėtą

⁽¹¹⁹⁾ Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadovas, p. 199.

⁽¹²⁰⁾ Sprendimo *Komisija prieš Vokietiją*, C-137/14, 80 punktas (pabraukta papildomai).

⁽¹²¹⁾ Sprendimo *East Sussex*, C-71/14, 58 punktas.

⁽¹²²⁾ Žr. p. 196.

metodą, nacionaliniam teismui turi būti suteikti įgaliojimai nagrinėti atitiktis šiems formaliesiems reikalavimams klausimą ir, nustačius procesinių trūkumų, priimti sprendimą dėl adekvačių teisių gynimo priemonių. Privalomi formalieji reikalavimai nepriklauso viešosios valdžios institucijos diskrecijai.

135. Procesinio teisėtumo tikrinimas gali būti susijęs su neteisėtų privataus subjekto ar viešosios valdžios institucijos priemonių įteisinimu. Teisingumo Teismas yra numatęs įteisinimo galimybę, tačiau nustatė sąlygas, kuriomis ja galima pasinaudoti ⁽¹²³⁾. Byloje *Križan* nagrinėjant klausimą dėl leidimo įrengti sąvartyną išdavimo procedūros, Teisingumo Teismo buvo prašoma išnagrinėti, kokia apimtimi viešosios valdžios institucijos priimto sprendimo administracinio apskundimo stadijoje gali būti ištaisyta tos valdžios institucijos padaryta klaida (konkrečiai – tai, kad sutikimo dėl sąvartyno įrengimo išdavimo procedūros metu nebuvo pateikta tam tikra informacija). Teisingumo Teismas patvirtino, kad įteisinimas galimas, jei apskundimo stadijoje tebebuvo galimi visi variantai ir sprendimai ⁽¹²⁴⁾. Tai turi nustatyti nacionalinis teismas ⁽¹²⁵⁾.

3.3.2.3. Materialinis teisėtumas

136. Orhuso konvencijos įgyvendinimo vadove materialinis neteisėtumas apibrėžtas kaip atvejis, kai pažeistas teisės turinys ⁽¹²⁶⁾.

a) Faktinės bylos aplinkybės

137. Pirmas materialinio teisėtumo peržiūros aspektas yra susijęs su faktinėmis bylos aplinkybėmis. Valdžios institucijos surinktos ir vėliau per viešas konsultacijas patikslintos faktinės aplinkybės yra pagrindas, kuriuo remdamasi kompetentinga valdžios institucija nusprendžia, ar priimti sprendimą arba imtis veiksmų ir koks turi būti jų turinys bei pagrindimas. Tais atvejais, kai faktinės aplinkybės yra neišsamos ar neteisingos arba yra aiškinamos neteisingai, klaida turi tiesioginį poveikį priimto administracinio sprendimo kokybei ir gali kenkti ES aplinkos teisės tikslams.
138. Byloje *East Sussex* Teisingumo Teismas patvirtino, kad, nesant ES normų, kiekvienos valstybės narės teisinėje sistemoje turi būti nustatytos išsamos skundų, skirtų iš ES teisės kylančių fizinių asmenų teisių apsaugai užtikrinti, pateikimo procesinės taisyklės. Šiuo atžvilgiu naudojimas pagal ES teisę suteiktomis teisėmis neturi tapti praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas (veiksmingumo principas) ⁽¹²⁷⁾.
139. Nacionaliniai teismai paprastai neturi patys rinkti informacijos ar tirti faktinių aplinkybių. Tačiau, siekiant užtikrinti veiksmingą atitinkamų sprendimų, veikimo ar neveikimo teisminę peržiūrą, faktinių aplinkybių tyrimui turi būti taikomi būtinausi standartai, kad būtų užtikrinta, jog pareiškėjas teise prašyti atlikti peržiūrą galėtų veiksmingai pasinaudoti ir faktinių aplinkybių tyrimo atveju. Jei nacionalinis teismas jokiais atvejais negalėtų įvertinti faktinių aplinkybių, kuriomis valdžios institucija grindė savo sprendimą, tai galėtų nuo pat pradžių užkirsti kelią pareiškėjui veiksmingai pareikšti galimai pagrįstą reikalavimą.

b) Sprendimo, veikimo ar neveikimo nagrinėjimas iš esmės

140. Darydami išvadas iš faktinių bylos aplinkybių ir taikytinų teisės aktų, administracinius sprendimus priimančys subjektai paprastai turi didelę diskreciją. Teisingumo Teismas yra pripažinęs, kad ribota sprendimo, veikimo ar neveikimo peržiūra iš esmės gali būti suderinama su ES teise. Kaip pažymėta pirmiau, byloje *East Sussex* Teisingumo Teismas konstatavo, kad nors dėl ribotos teisminės peržiūros *per se* pasinaudoti pagal ES teisę suteiktomis teisėmis netampa pernelyg sudėtinga, ją atlikdamas ieškinį nagrinėjantis teismas turi galėti veiksmingai taikyti atitinkamus ES teisės principus ir normas ⁽¹²⁸⁾.
141. Tai reiškia, kad taikomu peržiūros pakankamumo reikalavimu turi būti užtikrinama, jog būtų garantuota atitinkamų ES teisės tikslų apsauga ir nebus susiaurinta ES teisės taikymo sritis. Be to, turi būti atsižvelgta į sprendimą priėmusio subjekto diskreciją vertinti faktines aplinkybes ir iš jų daryti išvadas.
142. Teisingumo Teismo praktikoje patikslinama, kaip įvairiomis konkrečiomis aplinkybėmis nacionaliniai teismai turėtų tirti viešosios valdžios institucijų diskreciją.

⁽¹²³⁾ Sprendimo *Komisija prieš Airiją*, C-215/06, 57 punkte Teisingumo Teismas konstatavo, kad „nors Bendrijos teisė nedraudžia to, kad taikytinos nacionalinės nuostatos tam tikrais atvejais leistų įteisinti joms prieštaraujancias operacijas ar neteisėtus veiksmus, tokiai galimybei turi būti taikoma sąlyga, kad ji nesuteiks suinteresuotiems asmenims galimybės apeiti Bendrijos nuostatų ar jų netaikyti; be to, ši galimybė yra išimtinė“.

⁽¹²⁴⁾ Sprendimo *Križan*, C-416/10, 87–91 punktai.

⁽¹²⁵⁾ Sprendimo *Križan*, C-416/10, 91 punktas.

⁽¹²⁶⁾ Žr. p. 196.

⁽¹²⁷⁾ Sprendimo *East Sussex*, C-71/14, 52 punktas.

⁽¹²⁸⁾ Sprendimo *East Sussex*, C-71/14, 58 punktas.

143. Kiek tai susiję su Poveikio aplinkai vertinimo direktyva (Direktyva 2011/92/ES), Teisingumo Teismo sprendimuose byloje *Mellor ir Gruber* ⁽¹²⁹⁾ nustatyta, kad valdžios institucijos priimtą sprendimą neatlikti projekto poveikio aplinkai vertinimo suinteresuotos visuomenės atstovas gali ginčyti nacionaliniame teisme. Visų pirma, veiksminga teisminė peržiūra turi apimti ginčijamo sprendimo dėl išankstinio patikrinimo motyvų teisėtumo vertinimą ⁽¹³⁰⁾. Į jį taip pat įeina klausimo, ar projektas gali daryti reikšmingą poveikį aplinkai, nagrinėjimas. Be to, kalbant apie tą pačią direktyvą, byloje *Komisija prieš Vokietiją* Teisingumo Teismas yra konstatavęs, jog valstybė narė negali nustatyti, kad į teisminės peržiūros apimtį patenka tik klausimas, ar sprendimas neatlikti poveikio aplinkai vertinimo buvo teisėtas. Jis pažymėjo, kad atėmus galimybę teisminę peržiūrą atlikti tais atvejais, kai poveikio aplinkai vertinimas buvo atliktas, bet jį atliekant buvo padaryta pažeidimų, galbūt net rimtų, su visuomenės dalyvavimu susijusios direktyvos nuostatos taptų iš esmės neveiksmingos ⁽¹³¹⁾.
144. Kalbant apie Buveinių direktyvos (Direktyva 92/43/EEB) 6 straipsnio 3 dalį, byloje *Waddenzee* ⁽¹³²⁾ Teisingumo Teismas nusprendė, kad kompetentingos viešosios valdžios institucijos saugomoje tinklo „Natura 2000“ teritorijoje vykdomą veiklą gali patvirtinti tik tuo atveju, kai, remiantis atitinkamo vertinimo išvadomis, moksliniu požiūriu nėra jokių pagrįstų abejonių, kad, atsižvelgiant į teritorijos apsaugos tikslus, veikla neturės žalingo poveikio tos teritorijos vientisumui. Tai reiškia, kad tais atvejais, kai nacionalinio teismo prašoma peržiūrėti sprendimą, kuriuo leidžiama vykdyti tokią veiklą, jis turi nustatyti, ar dėl mokslinių įrodymų, kuriais remiasi viešosios valdžios institucija, nėra jokių pagrįstų abejonių.
145. Taigi nacionaliniam teismui gali reikėti atsižvelgti į atitinkamus mokslinius įrodymus, kuriais paprastai grindžiamos aplinkosaugos priemonės. Iš sprendimo byloje *Waddenzee* formuluotės matyti, kad patikrinimas, ar esama pagrįstų abejonių, yra objektyvus, taigi nacionaliniai teismai jo negali laikyti subjektyviu patikrinimu, kuris priklauso tik nuo viešosios valdžios institucijos diskrecijos.
146. Kalbant apie reikalavimą parengti aplinkos oro kokybės teisės aktuose nurodytus oro kokybės planus, byloje *Janecek* Teisingumo Teismas pažymėjo, kad „nors valstybės narės turi diskreciją, Direktyvos 96/62/EEB 7 straipsnio 3 dalyje numatytos šios diskrecijos ribos, kuriomis galima remtis nacionaliniuose teismuose (šiuo klausimu žr. 1996 m. spalio 24 d. Sprendimo Kraaijeveld, C-72/95, Rink. p. I-5403, 59 punktą) dėl priemonių, kurios turi būti numatytos veiksmų plane, atitiktis tikslui sumažinti viršijimo pavojų ir apriboti jo trukmę, atsižvelgiant į pusiausvyrą, kurią reikia užtikrinti tarp šio tikslo ir įvairių atitinkamų viešųjų bei privačių interesų“ ⁽¹³³⁾. Taigi Teisingumo Teismas šiame sprendime numatė, kad nacionaliniai teismai turėtų tikrinti ir tai, ar, atsižvelgiant į atitinkamus interesus, kurie konkrečiu atveju gali būti pažeisti, priemonės yra tinkamos. Be to, kalbant apie reikalavimą valstybėms narėms parengti tam tikrų išmetamų teršalų kiekio mažinimo programas, kad būtų laikomasi Teršalų išmetimo nacionalinių ribų direktyvoje (Direktyva (ES) 2016/2284 ⁽¹³⁴⁾) nustatytų tokių išmetamų teršalų ribų, byloje *Stichting Natuur en Milieu* Teisingumo Teismas padarė išvadą, kad teismas turėtų tikrinti ir tai, ar nacionalinėse programose nustatyta tinkama bei nuosekli politika ir priemonės, kuriomis galima sumažinti išmetamų teršalų kiekį iki reikiamų išmetamų teršalų ribų ⁽¹³⁵⁾.
147. Kartu teismo tikrinimo ribos, kurias Teisingumo Teismas numatė byloje *Janecek* ir *Stichting Natuur en Milieu*, yra reikšmingos ES vandens ir atliekų teisės aktams tais atvejais, kai kompetentingoms viešosios valdžios institucijoms nustatytiems reikalavimams parengti planus ir programas taip pat tenka svarbus vaidmuo siekiant aplinkosaugos tikslų.
148. Byloje *Stichting Natuur en Milieu* Teisingumo Teismas pažymėjo, kad valstybėms narėms tenka visuotinė pareiga susilaikyti nuo bet kokių bendrųjų ar specialiųjų priemonių, kurios gali rimtai trukdyti pasiekti direktyvoje nurodytus rezultatus ⁽¹³⁶⁾. Tai svarbu tais atvejais, kai nacionaliniam teismui pareiškama, jog sprendimu, kuriuo siekiama įgyvendinti vieną ES aplinkos teisės aktą, bus kliudoma įgyvendinti kitą teisės aktą.
149. Bendras pirmiau minėtų bylų ir bylos *East Sussex* bruožas yra atskirų ES teisės aktų specifikos ir teisingo ES teisės aiškinimo sprendimų priėmimo procese svarba. Didžioji dalis nurodytos Teismo praktikos kyla iš nacionalinių

⁽¹²⁹⁾ Sprendimo *Gruber*, C-570/13, 42–50 punktai.

⁽¹³⁰⁾ Sprendimo *Mellor*, C-75/08, 59 punktas.

⁽¹³¹⁾ Sprendimo *Komisija prieš Vokietiją*, C-137/14, 48 punktas ir Sprendimo *Altrip*, C-72/12, 37 punktas.

⁽¹³²⁾ Sprendimo *Waddenzee*, C-127/02, 59 punktas.

⁽¹³³⁾ Sprendimo *Janecek*, C-237/07, 46 punktas.

⁽¹³⁴⁾ Anksčiau 2001/81/EB.

⁽¹³⁵⁾ Sprendimas *Stichting Natuur en Milieu*, sujungtos bylos C-165/09–C-167/09.

⁽¹³⁶⁾ Sprendimo *Stichting Natuur en Milieu*, sujungtos bylos C-165/09–C-167/09, 78 ir 79 punktai.

teismų pateiktų prašymų priimti prejudicinį sprendimą, kuriais siekiama jiems suteikti galimybę patikrinti, ar administracinius sprendimus priimantis subjektas taikė teisingą ES teisės aiškinimą. Šiomis aplinkybėmis taip pat svarbu prisiminti, kad nacionaliniai teismai privalo ES teisę taikyti *ex officio*, neatsižvelgdami į tai, kuo remiasi proceso šalys, jeigu pagal nacionalinę teisę, remdamiesi privalomomis nacionalinės teisės normomis, jie privalo kelti teisės klausimus, kurių nekėlė proceso šalys ⁽¹³⁷⁾.

150. Atsižvelgiant į ES aplinkos teisės aktų specifiką taip pat svarbus proporcingumo principas ⁽¹³⁸⁾.

c) Nacionalinės teisės aktų ir norminių aktų tyrimas

151. Kaip nurodyta C dalies 1.2 skirsnyje, ES aplinkos teisės aktai, kuriais siekiama apsaugoti viešuosius interesus, įskaitant visuomenės dalyvavimo interesą, iš dalies priklausys nuo įgyvendinamųjų nacionalinės teisės aktų ir bendro taikymo norminių aktų. Negalima atmesti galimybės, kad patys teisės aktai ir norminiai aktai kartais turi trūkumų ir jais C dalies 1 skyriuje minėtos teisės pripažįstamos siauriau, nei tai numatyta atitinkamuose ES aplinkos teisės aktuose. Įgyvendinamuosiuose nacionalinės teisės aktuose ir norminiuose aktuose trūkumų gali atsirasti dėl to, kad ES aplinkos teisė taikoma nevienodai, todėl Teisingumo Teismas yra pripažinęs, jog būtina sudaryti sąlygas tam tikromis aplinkybėmis juos peržiūrėti.

152. Į Orhuso konvencijos taikymo sritį nepatenka įstatymo galią turintys teisės aktai ⁽¹³⁹⁾, o Poveikio aplinkai vertinimo direktyva (Direktyva 2011/92/ES) netaikoma „projektams, kurių detalės priimamos konkrečiais nacionalinės teisės aktais“. Tačiau byloje *Boxus* ir *Solvay* Teisingumo Teismas yra patvirtinęs, kad nacionaliniai teismai turi būti pasirengę tirti nacionalinius įstatymo galią turinčius teisės aktus, siekdami užtikrinti, kad jie atitiktų visas poveikio aplinkai vertinimo reikalavimų netaikymo tiems aktams pagrindimo sąlygas. Šios bylos susijusios su nacionalinės teisės aktais, kuriais buvo siekiama nustatyti reikalavimus, susijusius su konkrečiais oro uostų ir geležinkelių infrastruktūros elementais, nesilaikant įprastų administracinių procedūrų. Teisingumo Teismas laikė, kad įstatymo galią turintiems teisės aktams išimtis taikoma tik tais atvejais, kai laikomasi tam tikrų sąlygų, ir pažymėjo, jog atitinkamos Orhuso konvencijos ir Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) nuostatos dėl teisės kreiptis į teismą netektų veiksmingumo, jei vien dėl aplinkybės, kad projektas priimtas įstatymo galią turinčiu teisės aktu, būtų netenkama teisės pareikšti ieškinio dėl jo materialinio ir procesinio teisėtumo ⁽¹⁴⁰⁾. Todėl nacionaliniai teismai turi patikrinti, ar įvykdytos reikalavimų netaikymo pagrindimo sąlygos ⁽¹⁴¹⁾.

153. Byloje *Inter-Environnement Wallonie* Teisingumo Teismas pabrėžė nacionalinių teismų vykdomo įstatymų galią turinčių teisės aktų tikrinimo svarbą siekiant užtikrinti, kad būtų įvykdyti ES aplinkos teisės reikalavimai, susiję su planais ir programomis ⁽¹⁴²⁾. Byloje *Stadt Wiener Neustadt* Teisingumo Teismas paminėjo nacionalinio teismo vaidmenį vertinant, ar nacionalinės teisės aktai atitinka Poveikio aplinkai vertinimo direktyvą (Direktyva 2011/92/ES), kiek tai susiję su neteisėtų priemonių įteisinimu ⁽¹⁴³⁾. Toje byloje Teismas nurodė, kad pagal ES teisę neleidžiama nacionalinės teisės aktuose nustatyti, kad turi būti laikoma, jog buvo atliktas išankstinis kai kurių projektų poveikio aplinkai vertinimas, nors iš tiesų šie projektai nebuvo įvertinti. Teismas pažymėjo, kad tokie teisės aktai galėtų suvaržyti teisę į veiksmingą teisinę gynybą priimtinomis sąlygomis ⁽¹⁴⁴⁾.

d) ES institucijų ir įstaigų priimtų aktų teisėtumo tikrinimas

154. SESV 267 straipsnyje nustatytas būdas nacionaliniams teismams pateikti klausimų Teisingumo Teismui dėl ES teisės aktų ir kitų aktų teisėtumo. Vienas iš pavyzdžių, kai pasinaudota šia galimybe, yra byla *Standley*, kurioje,

⁽¹³⁷⁾ Sprendimo *Kraaijeveld*, C-72/95, 57 punktas.

⁽¹³⁸⁾ Sprendimo *Digital Rights Ireland Ltd*, sujungtos bylos C-293/12 ir C-594/12, 47 punkte Teisingumo Teismas dėl visuotinio ryšių metaduomenų saugojimo taisyklių pažymėjo: „Kalbant apie šių sąlygų laikymosi teisminę kontrolę, reikia pažymėti, kad atsižvelgiant į tai, jog ribojamos teisės yra pagrindinės, Sąjungos teisės aktų leidėjo vertinimo diskrecija gali būti apribota pagal kelis kriterijus, įskaitant, be kita ko, atitinkamą sritį, Chartija užtikrintos atitinkamos teisės pobūdį, apribojimo pobūdį, dydį ir tikslą.“

⁽¹³⁹⁾ Taip yra todėl, kad į Orhuso konvencijos 2 straipsnio 2 punkte pateiktą termino „valstybės institucija“ apibrėžtį nepatenka teismai ar įstatymų leidybos institucijos.

⁽¹⁴⁰⁾ Sprendimo *Boxus*, sujungtos bylos C-128/09–C-131/09, C-134/09 ir C-135/09, 53 punktas.

⁽¹⁴¹⁾ Sprendimas *Boxus*, sujungtos bylos C-128/09–C-131/09, C-134/09 ir C-135/09.

⁽¹⁴²⁾ Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-41/11, 42–47 punktai.

⁽¹⁴³⁾ Sprendimo *Stadt Wiener Neustadt*, C-348/15, 38 punktas.

⁽¹⁴⁴⁾ Sprendimo *Stadt Wiener Neustadt*, C-348/15, 47 ir 48 punktai.

nacionaliniam teismui pateikus klausimų Teisingumo Teismui, šis, be kita ko, nagrinėjo Nitratų direktyvos (Direktyva 91/676/EEB) teisėtumą atsižvelgiant į SESV 191 straipsnyje nustatytą principą „teršėjas moka“⁽¹⁴⁵⁾. Analogiškai, byloje *SAFEty Hi-Tech* Teisingumo Teismas įvertino Ozono reglamento (Reglamentas (EB) Nr. 3093/94) (dabar – Reglamentas (EB) Nr. 2037/2000) teisėtumą atsižvelgiant į SESV 191 straipsnio nuostatą, kad ES aplinkos politika turėtų būti siekiama aukšto aplinkos apsaugos lygio⁽¹⁴⁶⁾. Iš bylos *Eco-Emballages SA*, kurioje, *inter alia*, buvo nagrinėjamas pagal Pakuočių atliekų direktyvą (Direktyva 94/62/EB) priimtos Komisijos direktyvos teisėtumo klausimas, matyti, kaip SESV 267 straipsnis gali būti taikomas ES lygmeniu priimto subsidiaraus akto atžvilgiu⁽¹⁴⁷⁾.

4. VEIKSMINGOS TEISIŲ GYNIMO PRIEMONĖS

4.1. Įvadas

Nustatytas visuotinis reikalavimas, kad kiekviena valstybės narė įstaiga pašalintų iš ES aplinkos teisės pažeidimo kylančius neteisėtus padarinius. Valstybės narė taip pat privalo nesiimti jokių priemonių, kuriomis gali būti rimtai trukdoma pasiekti ES aplinkos teisėje nustatytą rezultatą. Valstybėms narėms suteikta diskrecija dėl veiksmingų teisių gynimo priemonių su sąlyga, kad jomis paisoma lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų.

155. Atliekant teisminę peržiūrą paprastai nepakanka nustatyti, ar konkretus sprendimas, veikimas ar neveikimas buvo teisėtas. Nustatęs, kad viešosios valdžios institucija veikė pažeisdama ES teisę, nacionalinis teismas taip pat turi apsvaistyti galimybę taikyti veiksmingas teisių gynimo (arba kartais – apsaugos) priemones. Iš šiuo metu ES sutarties 4 straipsnio 3 dalyje įtvirtinto lojalaus bendradarbiavimo principo Teisingumo Teismas kildina reikalavimą, kad kiekvienas valstybės narės organas pašalintų iš ES teisės pažeidimo kylančius neteisėtus padarinius⁽¹⁴⁸⁾. Bendradarbiavimo pareiga taip pat reiškia, kad pažeidimai turi būti užkardyti dar nespėjus jų padaryti, o valstybės narė privalo nesiimti jokių priemonių, kuriomis gali būti rimtai trukdoma pasiekti ES aplinkos teisėje nustatytą rezultatą⁽¹⁴⁹⁾. Todėl valstybių narių teisinėse sistemose turi būti numatyta šiuos reikalavimus atitinkančių veiksmingų teisių gynimo priemonių.
156. Vadovaujantis valstybių narių procesinės autonomijos principu, veiksmingoms teisių gynimo priemonėms taikytinas išsamias procesines taisykles kiekviena valstybė narė nustato pagal savo nacionalinę teisinę sistemą. Tai daroma su sąlyga, kad jos nebūtų mažiau palankios nei tos, kurios taikomos panašioms nacionalinės teisės situacijoms (lygiavertiškumo principas), ir kad dėl jų ES teisinės sistemos suteiktų teisių įgyvendinimas netaptų praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas (veiksmingumo principas)⁽¹⁵⁰⁾. Kalbant apie pastarąjį principą, Teisingumo Teismas taip pat rėmėsi ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio pirmoje pastraipoje, kurioje įtvirtinta teisė į veiksmingą teisinę gynybą, nustatytais standartais⁽¹⁵¹⁾.
157. Nuoroda į veiksmingas teisių gynimo priemones daroma ir Orhuso konvencijoje. 9 straipsnio 4 dalyje reikalaujama, kad vykdant ginčijamų sprendimų, veikimo ir neveikimo teisminės peržiūros procedūras turi būti užtikrintos tinkamos ir veiksmingos teisių gynimo priemonės, įskaitant, jei reikia, *teismo įpareigojimą nepažeisti ieškovo teisių ar sustabdyti veiksmus, pažeidžiančius tas teises*. Palyginti su Orhuso konvencijos 9 straipsnio 1, 2 ir 3 dalių reikalavimais, tai papildomas reikalavimas.

4.2. Teisių gynimo priemonės esant neesminiams procedūriniais pažeidimams

Jei, neužkraunant naštos atlikti teisminę peržiūrą prašančiam pareiškėjui, įmanoma nustatyti, kad neesminiai procedūriniai pažeidimai nedarė poveikio ginčijamam sprendimui, teisių gynimo priemonių taikyti nereikia.

158. Byloje *Altrip*, kuri buvo susijusi su klausimais dėl įtariamų atlikto siūlomos potvynių sulaikymo sistemos poveikio aplinkai vertinimo pažeidimų aiškinimo, Teisingumo Teismas pažymėjo, kad „neginčytina tai, kad nebūtinai visi

⁽¹⁴⁵⁾ Sprendimo *Standley*, C-293/97, 51 ir 52 punktai.

⁽¹⁴⁶⁾ Sprendimo *SAFEty Hi-Tech*, C-284/95, 33–61 punktai.

⁽¹⁴⁷⁾ Sprendimas *Eco-Emballages SA*, sujungtos bylos C-313/15 ir C-530/15.

⁽¹⁴⁸⁾ Sprendimo *Wells*, C-201/02, 64 ir 65 punktai.

⁽¹⁴⁹⁾ Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, 45 punktas.

⁽¹⁵⁰⁾ Sprendimo *Wells*, C-201/02, 67 punktas ir Sprendimo *Leth*, C-420/11, 38 punktas.

⁽¹⁵¹⁾ Sprendimo *East Sussex*, C-71/14, 52 punktas.

procedūriniai pažeidimai turi įtakos tokio pobūdžio sprendimo turiniui“⁽¹⁵²⁾. Teismas nusprendė, kad tokių veiksmingų teisių gynimo priemonių, kaip panaikinimas, taikyti nebūtų reikėję, jei ginčijamas sprendimas nebūtų buvęs kitoks ir nepadarius nurodyto procedūrinio pažeidimo⁽¹⁵³⁾. Tačiau jis taip pat nusprendė, kad negalėtų būti reikalaujama, kad atlikti teisminę peržiūrą prašantis pareiškėjas įrodytų priežastinį ryšį tarp procedūrinio pažeidimo ir ginčijamo sprendimo⁽¹⁵⁴⁾. Atvirkščiai, pateikti įrodymų, kad procedūrinis pažeidimas nebūtų turėjęs reikšmės rezultatams, turėjo kiti subjektai⁽¹⁵⁵⁾.

4.3. Neteisėtų sprendimų ar aktų galiojimo sustabdymas, panaikinimas arba pripažinimas negaliojančiais, įskaitant teisės aktų ir norminių aktų taikymo sustabdymą

Nacionaliniai teismai turi apsvarstyti galimybę imtis bendrųjų arba specialiųjų priemonių, kad išspręstų prieštaravimo ES aplinkos teisei problemą. Šios priemonės gali būti neteisėtų sprendimų ar aktų galiojimo sustabdymas, panaikinimas ar pripažinimas negaliojančiais ir teisės aktų ir norminių aktų taikymo sustabdymas.

159. Byloje *Wells*, kuri buvo susijusi su tuo, kad kasybos veiklos leidimas išduotas pirmiau neatlikus poveikio aplinkai vertinimo, Teisingumo Teismas nagrinėjo, koku mastu taikoma pareiga ištaisyti dėl neatlikto poveikio aplinkai vertinimo atsiradusį pažeidimą. Jis konstatavo, kad „kompetentingos valdžios institucijos, neviršydamos savo kompetencijos, privalo imtis visų bendrųjų arba specialiųjų priemonių, kad ištaisyti dėl neatlikto projekto poveikio aplinkai vertinimo atsiradusį pažeidimą“⁽¹⁵⁶⁾. Teismas taip pat pažymėjo, kad „nacionalinis teismas turi nustatyti, ar pagal vidaus teisę įmanoma panaikinti jau išduotą leidimą ar sustabdyti jo galiojimą tam, kad būtų atliktas jo poveikio aplinkai vertinimas“⁽¹⁵⁷⁾. Teisingumo Teismas ginčijamo leidimo galiojimo sustabdymą arba panaikinimą laikė vienu iš būdų įvykdyti neįvykdytą reikalavimą, t. y. atlikti poveikio aplinkai vertinimą⁽¹⁵⁸⁾.

160. Bylose *Boxus* ir *Solvay* Teisingumo Teismas nagrinėjo, kaip nacionalinis teismas turėtų vertinti situaciją, kai nacionalinės teisės aktai neatitinka poveikio aplinkai vertinimo reikalavimų netaikymo pagrįstumo sąlygų. Teismas nusprendė, kad nacionaliniai teismai turėtų būti pasirengę trūkumų turinčius teisės aktus pripažinti negaliojančiais⁽¹⁵⁹⁾. Byloje *Stadt Wiener Neustadt* Teisingumo Teismas konstatavo, kad nacionalinės teisės aktai, kuriais gali būti suvaržyta galimybė reikalauti taikyti veiksmingą teisių gynimo priemonę, panašią į byloje *Wells* nurodytą priemonę, yra nesuderinami su Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) reikalavimais⁽¹⁶⁰⁾. Tai turi įvertinti nacionalinis teismas⁽¹⁶¹⁾.

Kai kuriems nacionaliniams teismams suteikti įgaliojimai apriboti norminio akto, kuris pripažintas prieštaraujančiu ES aplinkos teisei, pripažinimo negaliojančiu poveikį. Tačiau šia teise gali būti naudojama tik jei yra įvykdytos griežtos sąlygos.

161. Tais atvejais, kai dėl ES aplinkos teisės pažeidimo norminį aktą reikia pripažinti negaliojančiu (neviršijant nacionalinėje teisėje teismams suteiktų įgaliojimų), nacionalinis teismas gali susidurti su dilema: kaip apriboti bet koki nepageidautiną poveikį aplinkai, kurį kelia pats akto pripažinimas negaliojančiu, ypač tais atvejais, kai iki tol, kol bus galima padaryti nuostatų pakeitimus, turės praeiti tam tikras laiko tarpas. Kriterijus, kuriais remiantis sprendžiama ši problema, Teisingumo Teismas išdėstė byloje *Inter-Environnement Wallonie*⁽¹⁶²⁾, kuri yra susijusi su teisinių trūkumų turinčia nitrato veiksmų programa, ir byloje *Association France Nature Environnement*⁽¹⁶³⁾, susijusioje su teisinių trūkumų turinčiu dekretu dėl strateginio poveikio aplinkai vertinimo. Jis patvirtino, kad nacionalinis teismas turi teisę apriboti akto pripažinimo negaliojančiu teisinį poveikį, jei toks apribojimas reikalingas atsižvelgiant į su aplinkos apsauga susijusį privalomąjį bendrojo intereso pagrindą.

⁽¹⁵²⁾ Sprendimo *Altrip*, C-72/12, 49 punktą.

⁽¹⁵³⁾ Sprendimo *Altrip*, C-72/12, 51 punktą.

⁽¹⁵⁴⁾ Sprendimo *Altrip*, C-72/12, 52–54 punktai.

⁽¹⁵⁵⁾ Tačiau galimybė veiksmingų teisių gynimo priemonių tikslais nepaisyti neesminių procedūrinių pažeidimų neužkerta kelio teismui pripažinti, kad procedūrinis pažeidimas buvo padarytas.

⁽¹⁵⁶⁾ Sprendimo *Wells*, C-201/02, 65 punktą.

⁽¹⁵⁷⁾ Sprendimo *Wells*, C-201/02, 69 punktą.

⁽¹⁵⁸⁾ Sprendimo *Wells*, C-201/02, 60 punktą.

⁽¹⁵⁹⁾ Sprendimo *Boxus*, sujungtos bylos C-128/09–C-131/09, C-134/09 ir C-135/09, 57 punktą ir Sprendimo *Solvay ir kt.*, C-182/10, 52 punktą.

⁽¹⁶⁰⁾ Sprendimo *Stadt Wiener Neustadt*, C-348/15, 45–48 punktai.

⁽¹⁶¹⁾ Sprendimo *Stadt Wiener Neustadt*, C-348/15, 31 punktą.

⁽¹⁶²⁾ Sprendimas *Inter-Environnement Wallonie*, C-41/11.

⁽¹⁶³⁾ Sprendimas *Association France Nature Environnement*, C-379/15.

162. Tačiau nacionalinis teismas įgaliojimais apriboti akto pripažinimo negaliojančiu poveikį gali pasinaudoti tik jei yra įvykdytos tam tikros sąlygos ⁽¹⁶⁴⁾:
- ginčijama nacionalinės teisės akto nuostata yra priemonė, kuria ES aplinkos apsaugos teisė tinkamai perkeliama į nacionalinę teisę,
  - priėmus naują nacionalinės teisės akto nuostatą ir jai įsigaliojus nebus įmanoma išvengti žalingo poveikio aplinkai, atsiradusio ginčijamą nacionalinės teisės akto nuostatą pripažinus negaliojančia,
  - nuostatą pripažinus negaliojančia atsirastų su perkėlimu į nacionalinę teisę susijęs teisinis vakuumas, o tai darytų didesnę žalą aplinkai, nes tą nuostatą pripažinus negaliojančia sumažėtų apsauga,
  - ginčijamos nuostatos, kuri išimties tvarka paliekama galioti toliau, poveikis trunka tik tiek, kiek būtina pažeidimo šalinimo priemonėms priimti.

4.4. Nurodymai, pagal kuriuos reikalaujama priimti nepriimtas priemones

Kompetentingos valdžios institucijos turi apsvarstyti galimybę imtis bendrųjų arba specialiųjų priemonių, kad išspręstų prieštaravimo ES aplinkos teisei problemą. Joms to nepadarius, bet kurią reikalingą priemonę turi priimti jurisdikciją turintys nacionaliniai teismai.

163. Byloje *Janecek* ⁽¹⁶⁵⁾ Teisingumo Teismas nagrinėjo klausimą dėl to, kad viešosios valdžios institucija nepatvirtino teisės aktų reikalaujamo oro taršos mažinimo veiksmų plano, kuriuo sprendžiama didelio kietųjų smulkiųjų dalelių kiekio problema, ir patvirtino, jog nacionalinis teismas gali reikalauti, kad viešosios valdžios institucija patvirtintų tokią planą. Taigi šioje byloje atkreipiamas dėmesys į nacionalinių teismų vaidmenį nurodant priimti nepriimtas priemones.
164. Bylose *Janecek* ⁽¹⁶⁶⁾, *Client Earth* ⁽¹⁶⁷⁾ ir *Altrip* ⁽¹⁶⁸⁾ klausimas nagrinėjamas dar plačiau ir nurodoma, kad nacionalinių teismų vaidmuo apima ir sprendimų bei aktų turinio patikrą, siekiant užtikrinti, kad jais būtų įvykdyti ES teisės reikalavimai. Todėl veiksmingos teisių gynimo priemonės turi apimti priemones, kuriomis šalinami turinio trūkumai, pavyzdžiui, nurodymai, pagal kuriuos reikalaujama peržiūrėti jau priimtą oro kokybės veiksmų planą ⁽¹⁶⁹⁾.

4.5. Neteisėtu sprendimu, veikimu ar neveikimu padarytos neteisėtos žalos atlyginimas

Teisių gynimo priemonės turėtų apimti priemones, kuriomis siekiama atlyginti neteisėtu sprendimu, veikimu ar neveikimu padarytą neteisėtą žalą. Tokios priemonės turi apimti tiek kompensaciją už turtinę žalą, tiek aplinkai padarytos neteisėtos žalos atlyginimą.

165. Žala jau gali būti padaryta iki pareiškiant teisinių prieštaravimų dėl ginčijamo sprendimo, veikimo ar neveikimo. Byloje *Wells* Teisingumo Teismas nurodė, kad valstybė narė turi atlyginti ES aplinkos teisės nesilaikymu padarytą žalą ⁽¹⁷⁰⁾. Toje byloje Teisingumo Teismas paminėjo finansinę kompensaciją pareiškėjui aplinkosaugos klausimais. Tačiau, kaip matyti iš vėlesnės Teismo praktikos, visų pirma bylos *Grüne Liga Sachsen* ⁽¹⁷¹⁾, galimybė atlyginti žalą taikoma ir pačiai aplinkai – ypač tais atvejais, kai pažeistas reikalavimas būtų įvykdytas išvengiant žalos aplinkai arba kompensuojant už tokią žalą.

4.5.1. Kompensacija už turtinę žalą

Pagal valstybės atsakomybės doktriną ES aplinkos teisės reikalavimų pažeidimo atveju suinteresuota visuomenė gali įgyti teisę į kompensaciją už turtinę žalą. Nustatyti, ar įvykdytos visos trys atsakomybės pagal ES aplinkos teisę sąlygos, nuo kurių priklauso teisė į kompensaciją, turi nacionaliniai teismai.

⁽¹⁶⁴⁾ Sprendimo *Association France Nature Environnement*, C-379/15, 38 punktas.

⁽¹⁶⁵⁾ Sprendimo *Janecek*, C-237/07, 39–42 punktai.

⁽¹⁶⁶⁾ Sprendimo *Janecek*, C-237/07, 46 punktas.

⁽¹⁶⁷⁾ Sprendimo *Client Earth*, C-404/13, 58 punktas. Šioje byloje, kurios aplinkybės buvo susijusios su privalomomis ribinėmis oro kokybės vertėmis pagal Oro kokybės direktyvą (Direktyva 2008/50/EB), Teisingumo Teismas pažymėjo, kad „kai valstybė narė neįvykdė Direktyvos 2008/50/EB 13 straipsnio 1 dalies antros pastraipos reikalavimų ir neprasė atidėti termino šios direktyvos 22 straipsnyje numatytomis sąlygomis, kompetentingas nacionalinis teismas, jei į jį kreipiamasi, turi prieš nacionalinę instituciją imtis visų būtinų priemonių, pavyzdžiui, įpareigoti, kad ši institucija parengtų pagal šią direktyvą reikalaujamą planą joje nustatytomis sąlygomis“.

⁽¹⁶⁸⁾ Sprendimas *Altrip*, C-72/12.

⁽¹⁶⁹⁾ Žr. 163 išnašą.

⁽¹⁷⁰⁾ Sprendimo *Wells*, C-201/02, 66 punktas.

⁽¹⁷¹⁾ Sprendimas *Grüne Liga Sachsen*, C-399/14.

166. Byloje *Leth*, kuri susijusi su reikalavimu sumokėti kompensaciją už galimą turto vertės sumažėjimą, atsiradusį dėl oro uosto plėtros, kuri buvo vykdoma neatlikus poveikio aplinkai vertinimo, Teisingumo Teismas išaiškino, ar galima gauti piniginę kompensaciją už ES aplinkos teisės reikalavimų nevykdymą. Teismas patvirtino, kad turtinės žalos prevencijai taikomas apsaugos tikslas, kurio siekiama Poveikio aplinkai vertinimo direktyvoje (Direktyva 2011/92/ES), ir kad kiekviena valstybė narė, vadovaudamasi lygiavertiškumo ir veiksmingumo principais, savo nacionalinėje teisinėje sistemoje turi nustatyti išsamias procesines taisykles, reglamentuojančias reikalavimus dėl kompensacijos⁽¹⁷²⁾. Jis priminė nusistovėjusią Teismo praktiką, kurioje nustatyta valstybės atsakomybės doktrina, pagal kurią žalą patyrę asmenys turi teisę gauti žalos atlyginimą, jei įvykdytos trys sąlygos:

- pažeista Europos Sąjungos teisės norma turi būti siekiama suteikti jiems teisių,
- normos pažeidimas turi būti pakankamai rimtas,
- tarp to pažeidimo ir fizinių asmenų patirtos žalos ar nuostolių turi būti priežastinis ryšys⁽¹⁷³⁾.

Teismas pabrėžė, kad būtina atsižvelgti į pažeistos normos pobūdį, ir išreikšė abejonę, jog turto vertė galėjo sumažėti vien dėl to, kad nebuvo atliktas poveikio aplinkai vertinimas⁽¹⁷⁴⁾. Be to, jis patvirtino, kad klausimą, ar įvykdytos sąlygos gauti kompensaciją, turi nagrinėti nacionalinis teismas.

167. Sprendimo byloje *Leth* argumentai taikytini ir kitiems ES aplinkos teisės pažeidimams, kai atitinkamais teisės aktais siekiama apginti ar suteikti subjektines teises, įskaitant teisę kreiptis į teismą.

4.5.2. Neteisėtos žalos aplinkai šalinimas

168. Byloje *Grüne Liga Sachsen* nagrinėjant atvejį, kai pagal Buveinių direktyvą (Direktyva 92/43/EEB) saugomoje teritorijoje, pirmiau nesiėmus būtinų apsaugos priemonių, jau baigtas statyti tiltas, Teisingumo Teismo paprašyta išaiškinti tą direktyvą. Iš esmės Teisingumo Teismas nurodė situaciją vertinti retrospektyviai tokiu būdu, kad vertinimas kuo labiau atitiktų situacijos, kurioje projektas nebūtų buvęs užbaigtas, vertinimą. *Mutatis mutandis* turėjo būti įvykdytos panašios sąlygos. Taigi reikėjo tinkamai įvertinti tilto poveikį ir kaip vienas iš galimų sprendimų, kaip užkirsti kelią žalai, netgi buvo įvertinta galimybė nugriauti tiltą⁽¹⁷⁵⁾. Be to, iš šio sprendimo galima daryti išvadą, kad kompensacija turi būti skiriama už bet kokią saugomai teritorijai jau padarytą neteisėtą žalą⁽¹⁷⁶⁾.

169. Bet kokia žala aplinkai turi būti šalinama veiksmingai, paisant atitinkamų ES aplinkos teisės aktų tikslų⁽¹⁷⁷⁾.

4.6. Laikinosios priemonės

Ginčą, kurį reglamentuoja ES aplinkos teisė, nagrinėjantis nacionalinis teismas turi galėti taikyti laikinąsias priemones.

170. Laikinosios priemonės (Orhuso konvencijos 9 straipsnio 4 dalyje jos vadinamos *teismo įpareigojimu nepažeisti ieškovo teisių ar sustabdyti veiksmus, pažeidžiančius tas teises*) suteikia galimybę teismui nurodyti, kad ginčijamas sprendimas ar aktas negali būti įgyvendinamas arba kad iki to laiko, kai teismas priims galutinį sprendimą, turi būti įvykdyta tam tikra pozityvioji priemonė. Jomis siekiama, kad sprendimu ar aktu, kuris, kaip galiausiai galėtų paaiškėti, yra neteisėtas, nebūtų padaryta žalos.

171. Byloje *Križan*, kuri buvo susijusi su leidimu įrengti sąvartyną, Teisingumo Teismo buvo paprašyta išaiškinti, ar, remiantis nuostatomis dėl teisės kreiptis į teismą (dabar Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) nuostatomis), galima taikyti laikinąsias priemones (nepaisant to, kad tose nuostatose jos konkrečiai nenurodytos). Teismas nurodė, kad „naudojimasis [tuometinės] Direktyvos 96/61/EB 15a straipsnyje numatyta teise kreiptis į teismą neleisti veiksmingai užkirsti kelio šiai taršai, jei nebūtų galima išvengti, kad įrenginys, kuriam galbūt leidimas išduotas pažeidžiant šią direktyvą, toliau veiktų, kol bus priimtas galutinis sprendimas dėl šio leidimo teisėtumo. Iš to matyti,

⁽¹⁷²⁾ Sprendimo *Leth*, C-420/11, 36 ir 38 punktai.

⁽¹⁷³⁾ Sprendimo *Leth*, C-420/11, 41 punktas.

⁽¹⁷⁴⁾ Sprendimo *Leth*, C-420/11, 46 punktas.

⁽¹⁷⁵⁾ Sprendimo *Grüne Liga Sachsen*, C-399/14, 75 punktas.

⁽¹⁷⁶⁾ Taip yra todėl, kad, kiek tai susiję su Buveinių direktyvos (Direktyva 92/43/EEB) 6 straipsnio 4 dalimi, Teisingumo Teismas nurodė apsvarstyti klausimą dėl tilto ateities. Jei, remiantis tuo, kad nėra alternatyvių sprendimų, ir atsižvelgiant į viršesnę viešąjį interesą, projektą, kuriuo daroma žala, leidžiama tęsti, reikia taikyti kompensuojamąsias priemones.

⁽¹⁷⁷⁾ Taip pat žr. Sprendimo *Komisija prieš Rumuniją*, C-104/15, 95 punktą dėl to, kad šalinant reikalavimų nesilaikymo padarinius svarbu atsižvelgti į reikalavimus, susijusius su rezultatais. Ši byla buvo susijusi su Kasybos pramonės atliekų direktyvos (Direktyva 2006/21/EB) 4 straipsniu ir 13 straipsnio 2 dalimi.

kad 15a straipsnyje numatytos teisės kreiptis į teismą veiksmingumo garantija reikalauja, kad suinteresuotos visuomenės nariai turėtų teisę teismui arba nepriklausomai ir nešališkai kompetentingai institucijai pateikti prašymą priimti laikinąsias apsaugos priemones, kad būtų užkirstas kelias šiai taršai, įskaitant, jeigu reikia, laikinai sustabdant ginčijamo leidimo galiojimą.“ ⁽¹⁷⁸⁾

172. Byloje *Križan* Teisingumo Teismas taip pat priminė, kad galimybė taikyti laikinąsias priemones yra ES teisinėje sistemoje nustatytas visuotinis reikalavimas. Nesant ES normų ir vadovaujantis procesinės autonomijos principu, išsamias laikinųjų priemonių taikymo sąlygas turi nustatyti valstybės narės.
173. Pats Teisingumo Teismas yra apibrėžęs kriterijus, kuriais remiantis jo jurisdikcijai priklausančiose bylose priimamas sprendimas dėl prašymo taikyti laikinąsias priemones. Jo priimtose nutartyse, be kita ko, ES aplinkos teisės srities nutartyse, daroma nuoroda į tai, kad Teisingumo Teismui reikia nustatyti *prima facie* bylos argumentus, neatidėliotiną klausimo pobūdį ir interesų pusiausvyrą ⁽¹⁷⁹⁾.

5. IŠLAIDOS

5.1. Įvadas

Valstybės narės privalo užtikrinti, kad teisminės peržiūros procedūros, taikomos ginčijant su ES aplinkos teise susijusius sprendimus, veikimą ir neveikimą, nebūtų pernelyg brangios.

174. Teisminės peržiūros procedūros išlaidos gali būti vienas pagrindinių veiksnių, atgrasančių nuo kreipimosi į nacionalinį teismą. Tai ypač aktualu su aplinka susijusiose bylose, kurios dažnai iškeliama siekiant apsaugoti bendruosius viešuosius interesus už tai nesitikint jokios finansinės naudos. Iš tiesų, įvertinusi galimą bylinėjimosi naudą, palyginti su rizika, kad bylinėjimosi išlaidos bus didelės, suinterasuota visuomenė gali neprašyti atlikti teisminės peržiūros net ir iš tiesų pagrįstais atvejais.
175. Siekiant pašalinti galimą atgrasomąjį išlaidų poveikį, Orhuso konvencijos 9 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad 9 straipsnio 1, 2 ir 3 dalyse nurodytos peržiūros procedūros *neturi būti* pernelyg brangios. Kadangi, palyginti su Orhuso konvencijos 9 straipsnio 1, 2 ir 3 dalimis, jos 9 straipsnio 4 dalyje nustatytas papildomas reikalavimas, ši nuostata dėl išlaidų yra svarbi reiškiant įvairių rūšių teisinius prieštaravimus, susijusius su ES aplinkos teise, kuriai taikomos šios nuostatos ⁽¹⁸⁰⁾.
176. Kai kuriose ES direktyvose aiškiai nustatytas reikalavimas dėl išlaidų, kurio formuluotė grindžiama 9 straipsnio 4 dalimi ⁽¹⁸¹⁾. Teisingumo Teismas savo praktikoje yra išaiškinęs Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) ⁽¹⁸²⁾ nuostatas dėl išlaidų, kurios abiem atvejais yra grindžiamos Orhuso konvencijos 9 straipsnio 4 dalies nuostata dėl išlaidų.
177. Be to, byloje *Edwards ir Pallikaropoulos* Teisingumo Teismas konstatavo, jog reikalavimas, kad procesinės išlaidos nebūtų pernelyg didelės, „aplinkos srityje padeda užtikrinti, kad būtų paisoma Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje numatytos teisės į veiksmingą teisinę gynybą ir laikomasi veiksmingumo principo, pagal kurį dėl ieškinių, skirtų iš Sąjungos teisės kylančių asmenų teisių apsaugai užtikrinti, pareiškimo procesinių taisyklių naudotis Sąjungos teisės sistemoje nustatytomis teisėmis neturi tapti praktiškai neįmanoma arba pernelyg sudėtinga“ ⁽¹⁸³⁾. Todėl su išlaidomis susijęs režimas turi būti nustatytas taip, kad būtų užtikrinta, jog būtų galima veiksmingai pasinaudoti ES suteiktomis teisėmis.
178. Šiuo atžvilgiu Teisingumo Teismas nustatė keletą kriterijų, kurie taikomi siekiant, kad bylinėjimosi išlaidos netaptų pernelyg didelės.

⁽¹⁷⁸⁾ Sprendimo *Križan*, C-416/10, 109 punktą.

⁽¹⁷⁹⁾ Žr., pavyzdžiui, Teismo nutartį *Komisija prieš Maltą*, C-76/08 R. Jos 21 punkte nurodyta: „Pagal nusistovėjusią teismo praktiką laikinąsias apsaugos priemones taikantis teisėjas gali jas taikyti, tik jei yra įrodyta, kad jų taikymą *prima facie* pateisina faktiniai ir teisiniai pagrindai (fumus boni juris) ir kad jas būtina taikyti skubiai, nes siekiant išvengti didelės ir nepataisomos žalos ieškovo interesams jos turi būti priimtos ir sukelti pasekmes iki sprendimo pagrindinėje byloje priėmimo. Laikinąsias apsaugos priemones taikantis teisėjas prirėkus gali derinti esamus interesus (žr., inter alia, 2005 m. balandžio 29 d. Teismo nutarties *Technische Glaswerke Ilmenau* prieš Komisiją, C-404/04 P-R, Rink. p. I-3539, 10 punktą ir nurodytą teismo praktiką).“ 22 punkte nurodyta: „Šios sąlygos yra kumuliacinės, todėl jei viena iš jų nėra patenkinta, turi būti atsisakyta taikyti laikinąsias apsaugos priemones (inter alia, Teismo nutarties *Technische Glaswerke Ilmenau* prieš Komisiją 11 punktą ir nurodytą teismo praktiką).“

⁽¹⁸⁰⁾ Taip pat žr. Sprendimo *Impact*, C-268/06, 51 punktą.

⁽¹⁸¹⁾ Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnio 4 dalis; Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) 25 straipsnio 4 dalis; direktyvos „Sevezas III“ (Direktyva 2012/18/ES) 23 straipsnis.

⁽¹⁸²⁾ Sprendimas *Komisija prieš Airiją*, C-427/07; Sprendimas *Edwards ir Pallikaropoulos*, C-260/11; Sprendimas *Komisija prieš Jungtinę Karalystę*, C-530/11.

⁽¹⁸³⁾ Sprendimo *Edwards ir Pallikaropoulos*, C-260/11, 33 punktą.

5.2. Vertinimo, ar išlaidos yra pernelyg didelės, kriterijai

Reikalavimas, kad teisminės peržiūros procedūros nebūtų pernelyg brangios, turi būti aiškinamos ES lygmeniu. Jis yra susijęs su visomis dalyvavimo procese išlaidomis, įskaitant finansines garantijas, kurių pareiškėjo prašoma pateikti, ir taikomas visose teismo proceso stadijose. Pareiškėjai turi teisę į pagrįstą jų patirsimų išlaidų numatomumą. Tais atvejais, kai nacionaliniam teismui suteikti įgaliojimai nustatyti, kokias išlaidas turėtų padengti bylą pralaimėjęs pareiškėjas, jis gali atsižvelgti į subjektyvias aplinkybes, susijusias su pareiškėju, kartu užtikrindamas, kad išlaidos būtų objektyviai pagrįstos.

a) Nacionaliniai teismai ir nuostatos dėl išlaidų

179. Orhuso konvencijos 3 straipsnio 8 dalyje nustatyta, kad neturi būti daromas poveikis nacionalinių teismų įgaliojimams priteisti priimtinas teismo proceso išlaidas. Teisingumo Teismo praktikoje taip pat patvirtinama, kad nuostata dėl išlaidų neužkerta kelio nacionaliniams teismams nuspręsti dėl išlaidų ⁽¹⁸⁴⁾.
180. Tačiau pagal Orhuso konvencijos 9 straipsnio 4 dalį šios išlaidos negali būti pernelyg didelės. Šiuo atžvilgiu Teisingumo Teismas yra patvirtinęs, kad sąvokos „pernelyg didelės“ aiškinimas negali būti vien nacionalinės teisės klausimas ir kad, siekiant užtikrinti vienodą ES teisės bei lygybės principo taikymą, ši sąvoka visoje Europos Sąjungoje turi būti aiškinama autonomiškai ir vienodai ⁽¹⁸⁵⁾.
181. Teismas pažymėjo, kad Poveikio aplinkai vertinimo direktyvoje (Direktyva 2011/92/ES) ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyvoje (Direktyva 2010/75/ES) įtvirtintas reikalavimas, kad procedūros nebūtų pernelyg brangios, „reiškia, jog šiose nuostatose numatytiems asmenims neturi būti užkirstas kelias pareikšti ieškinį ar tęsti teismo procesą, patenkančius į šių straipsnių taikymo sritį, dėl finansinės naštos, kuri galėtų dėl to atsirasti“ ⁽¹⁸⁶⁾.
182. Teisingumo Teismas nagrinėjo, kaip nuostata dėl išlaidų yra įtvirtinta nacionalinėje teisėje. Jis nusprendė, jog perkėlimas į nacionalinę teisę ⁽¹⁸⁷⁾ turėtų užtikrinti, kad pareiškėjas galėtų tinkamai numatyti, ar teismo proceso, kuriame dalyvauja, išlaidas turės padengti jis pats ir kokia bus tų išlaidų suma ⁽¹⁸⁸⁾.
183. Teisingumo Teismas nusprendė, kad nuostata dėl išlaidų turi būti aiškinama atsižvelgiant į visas išlaidas, patirtas dalyvaujant teismo procese ⁽¹⁸⁹⁾. Todėl reikia įvertinti visas atitinkamos šalies patirtas išlaidas, kaip antai teisinio atstovavimo išlaidas, žyminį mokesčių, taip pat išlaidas, susijusias su įrodymų pateikimu, ir ekspertams mokėtinas sumas.
184. Be to, kiek tai susiję su laikinosiomis priemonėmis, Teisingumo Teismas išaiškino, kad nuostata dėl išlaidų taip pat taikoma finansinėms išlaidoms, atsiradusioms taikant priemones, kurias kaip vieną iš apsaugos priemonių taikymo sąlygų gali nustatyti nacionalinis teismas tais atvejais, kai yra ginčas, kylantis dėl Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyvos (Direktyva 2010/75/ES) ⁽¹⁹⁰⁾. Konkrečiau, Teismas vertino išlaidas, susijusias su finansinėmis garantijomis (pavyzdžiui, obligacijomis arba priešpriešiniais išsipareigojimais dėl žalos atlyginimo), kurias pareiškėjo prašoma pateikti, kad tuo atveju, jei pareiškėjo teisinis prieštaravimas bus atmestas, būtų kompensuota už vėlavimą įgyvendinti projektą. Viena vertus, Teismas nurodė, jog reikalavimas, kad procesas nebūtų pernelyg brangus, negali būti aiškinamas taip, kad jis *a priori* draudžia taikyti finansinę garantiją, kai tokia garantija numatyta pagal nacionalinę teisę ⁽¹⁹¹⁾. Kita vertus, jis nurodė, kad „aiškindamasis, ar teismo procesas nėra pernelyg brangus, tokį klausimą nagrinėjantis teisėjas turi įsitikinti, kad vertinant įvairias su bylos nagrinėjimu susijusias išlaidas būtų atsižvelgta į ieškovui dėl to kylančią finansinę riziką“ ⁽¹⁹²⁾.
185. Kitas kriterijus yra susijęs su nuostatos dėl išlaidų taikymu atsižvelgiant į tai, kurioje teismo instancijoje vyksta procesas. Teisingumo Teismas yra išaiškinęs, kad nuostata taikytina visose proceso stadijose, t. y. ne tik pirmojoje instancijoje vykstančiame procese, bet ir kitose proceso stadijose: apeliacinėje ar antrosios apeliacijos instancijose ⁽¹⁹³⁾.

⁽¹⁸⁴⁾ Sprendimo Komisija prieš Airiją, C-427/07, 92 punktai.

⁽¹⁸⁵⁾ Sprendimo Edwards ir Pallikaropoulos, C-260/11, 29 ir 30 punktai.

⁽¹⁸⁶⁾ Sprendimo Edwards ir Pallikaropoulos, C-260/11, 35 punktas.

⁽¹⁸⁷⁾ Teismo praktika yra susijusi su nuostata dėl išlaidų, įtvirtinta Poveikio aplinkai vertinimo direktyvoje (Direktyva 2011/92/ES) ir Pramoninių išmetamų teršalų direktyvoje (Direktyva 2010/75/ES), kurios, kaip ir kitos direktyvos, turi būti perkeltos į nacionalinę teisę.

⁽¹⁸⁸⁾ Sprendimo Komisija prieš Jungtinę Karalystę, C-530/11, 58 punktas.

⁽¹⁸⁹⁾ Sprendimo Komisija prieš Airiją, C-427/07, 92 punktas.

⁽¹⁹⁰⁾ Sprendimo Komisija prieš Jungtinę Karalystę, C-530/11, 66 punktas. Taikant analogiją, tai aktualu ir direktyvai „Sevezas III“ (Direktyva 2012/18/ES).

⁽¹⁹¹⁾ Sprendimo Komisija prieš Jungtinę Karalystę, C-530/11, 67 punktas.

⁽¹⁹²⁾ Sprendimo Komisija prieš Jungtinę Karalystę, C-530/11, 68 punktas.

⁽¹⁹³⁾ Sprendimo Edwards ir Pallikaropoulos, C-260/11, 45 ir 48 punktai.

b) Principo „pralaimėjusi šalis moka“ ir kitų išlaidų paskirstymo metodų taikymas sprendžiant išlaidų klausimą

186. Teisingumo Teismas yra išaiškinęs, kaip nacionaliniai teismai, bylą pralaimėjusiems pareiškėjams aplinkosaugos klausimais nurodydami padengti išlaidas, turėtų taikyti principą „pralaimėjusi šalis moka“. Vadovaudamasis šiuo principu, nacionalinis teismas bylą pralaimėjusiai šaliai gali nurodyti padengti visas proceso išlaidas, įskaitant kitos bylos šalies patirtas išlaidas. Teismo praktikoje nurodyta, kad nacionaliniam teismui priimant sprendimą dėl išlaidų yra svarbios tiek subjektyvios, tiek objektyvios aplinkybės. Teismo praktikoje taip pat atmetamas teiginys, jog dėl to, kad pareiškėjas kreipėsi į teismą, negalima laikyti, kad išlaidos jam yra pernelyg didelės ⁽¹⁹⁴⁾.
187. Subjektyvieji elementai yra šie:
- atitinkamų asmenų finansinė padėtis,
  - tai, ar pareiškėjas gali pagrįstai tikėtis, kad jo reikalavimai bus patenkinti,
  - tai, kokio dydžio rizika kyla jam ir aplinkos apsaugai,
  - taikytinos teisės ir proceso sudėtingumas,
  - galimas reikalavimų nepagrįstumas atskirose jų nagrinėjimo stadijose ⁽¹⁹⁵⁾.
188. Be individualios pareiškėjo padėties (subjektyvusis kriterijus) ir konkrečių bylos aplinkybių analizės, nacionalinis teismas turėtų taikyti objektyvųjį kriterijų, kuriuo siekiama užtikrinti, kad išlaidos būtų objektyviai pagrįstos. Tai pabrėždamas, Teisingumo Teismas kartu nurodė, jog visuomenės nariai ir jų asociacijos gali aktyviai dalyvauti saugant aplinką ⁽¹⁹⁶⁾. Todėl proceso išlaidos neturi viršyti suinteresuotojo asmens finansinių galimybių ir bet kuriuo atveju turi būti objektyviai pagrįstos ⁽¹⁹⁷⁾.
189. Tais atvejais, kai taikomas principas „pralaimėjusi šalis moka“, gali būti naudinga paskirstant išlaidas nustatyti jų ribas. Taip galima tinkamiau numatyti ir geriau kontroliuoti patirsimas išlaidas. Taikant šį metodą pačioje proceso pradžioje nutartimi dėl su bylinėjimosi išlaidomis susijusių apsaugos priemonių nustatoma, kokią didžiausią išlaidų sumą turės padengti bylą pralaimėjęs pareiškėjas, o taikant abipusio išlaidų ribojimo metodą – kokią išlaidų sumą galės atgauti bylą laimėjusi šalis. Pagal vienašalio išlaidų ribojimo metodą išlaidos, kurias turi padengti bylą pralaimėjęs pareiškėjas, neviršija tam tikros sumos, todėl finansinės rizikos numatomumas yra didesnis. Tačiau taikant abipusio išlaidų ribojimo metodą, viešosios valdžios institucijos pareiga padengti bylą laimėjusio pareiškėjo išlaidas irgi yra ribota, taigi visas šią sumą viršijančias išlaidas pareiškėjas turės padengti pats.
190. Byloje *Komisija prieš Jungtinę Karalystę* Teisingumo Teismas nagrinėjo išlaidų ribojimo sistemą ir pažymėjo, kad bylą nagrinėjančiam teismui suteikus galimybę priimti nutartį dėl su bylinėjimosi išlaidomis susijusių apsaugos priemonių iš esmės užtikrinama, kad proceso išlaidos būtų numatytos geriau, ir padedama laikytis reikalavimo, kad bylinėjimosi išlaidos nebūtų pernelyg didelės ⁽¹⁹⁸⁾. Tačiau jis nurodė, kad kai kurie konkretūs valstybės narės išlaidų ribojimo sistemos požymiai – pavyzdžiui, pareigos suteikti apsaugą nebuvimas tais atvejais, kai proceso išlaidos yra objektyviai nepagrįstos, ir apsaugos neužtikrinimas tais atvejais, kai byla yra susijusi tik su konkrečiu pareiškėjo interesu, – reiškia, jog taikant tokią sistemą negalėtų būti įvykdytas reikalavimas, kad išlaidos nebūtų pernelyg didelės.
191. Argumentai, kuriuos byloje *Komisija prieš Jungtinę Karalystę* Teisingumo Teismas taikė konkrečiai išlaidų ribojimo sistemai, pagal analogiją yra aktualūs ir kitiems išlaidų paskirstymo metodams. Taigi tais atvejais, kai nacionalinis teismas turi diskreciją kiekvienai šaliai, įskaitant bylą laimėjusį pareiškėją, nurodyti padengti savo išlaidas (abipusis išlaidų paskirstymas), jis turi atsižvelgti į Teisingumo Teismo nurodytą reikalavimą, kad bylinėjimosi išlaidos būtų objektyviai pagrįstos. Nurodymas pareiškėjui aplinkosaugos klausimais padengti savo išlaidas net jei jis laimėjo bylą, galėtų būti iš esmės nepagrįstas ir nesuderinamas su Orhuso konvencijos 9 straipsnio 4 dalies reikalavimu, kad procesas būtų teisingas ir nešališkas.
192. Vienašalis išlaidų perkėlimas – tai išlaidų paskirstymo metodas, kurį taikant bylą laimėjęs pareiškėjas aplinkosaugos klausimais gali atgauti patirtas išlaidas (panašiai, kaip vadovaujantis principu „pralaimėjusi šalis moka“), tačiau bylą

⁽¹⁹⁴⁾ Sprendimo *Edwards ir Pallikaropoulos*, C-260/11, 43 punktas.

⁽¹⁹⁵⁾ Sprendimo *Edwards ir Pallikaropoulos*, C-260/11, 42 punktas.

⁽¹⁹⁶⁾ Sprendimo *Edwards ir Pallikaropoulos*, C-260/11, 40 punktas.

⁽¹⁹⁷⁾ Sprendimo *Komisija prieš Jungtinę Karalystę*, C-530/11, 47 punktas.

⁽¹⁹⁸⁾ Sprendimo *Komisija prieš Jungtinę Karalystę*, C-530/11, 54 punktas.

pralaimėjęs pareiškėjas kitos šalies patirtas išlaidas turi atlyginti tik iš dalies arba neturi jų atlyginti visai. Taikant išlaidų perkėlimo metodą, tais atvejais, kai laikoma, kad bylinėjimasis rodo esant svarbų viešąjį interesą, bylą pralaimėjusio pareiškėjo patirtų išlaidų dalį gali būti nurodyta padengti ir valstybei. Taigi taikant vienašalį išlaidų perkėlimą gali būti pašalinti galimi kitų išlaidų paskirstymo metodų trūkumai (būtent reikalavimas, kad išlaidos būtų objektyviai pagrįstos, o procedūros būtų sąžiningos ir nešališkos).

193. Siekiant apriboti kai kurių išlaidų perkėlimo metodų taikymą, jiems nustatytos sąlygos – nacionaliniams teismams pavesta paskirstant išlaidas taikyti tokius kriterijus, kaip bylos svarba, poveikis aplinkai, teisės pažeidimo rimtumumas arba šalių elgesys. Tačiau pernelyg plati diskrecija gali kenkti išlaidų numatomumui – Teisingumo Teismo praktikoje šis aspektas laikomas svarbiu, ypač tais atvejais, kai dėl teismo proceso advokatui mokėtinas atlygis yra didelis. Taip pat gali būti, kad metodas neatitiks bendrojo reikalavimo, kad išlaidos būtų objektyviai pagrįstos ⁽¹⁹⁹⁾.

5.3. Teisinė pagalba

194. Orhuso konvencijos 9 straipsnio 5 dalyje reikalaujama, kad susitariančiosios šalys apsvaistytų galimybę sukurti atitinkamus pagalbos mechanizmus, skirtus finansinėms arba kitoms teisės kreiptis į teismą kliūtims pašalinti arba sumažinti. Pagal šią nuostatą nereikalaujama, kad būtų sukurta teisinė pagalbos sistema, o aplinkos srities ES antrinės teisės aktuose šis klausimas nereglamentuojamas visai. Todėl valstybės narės gali pasirinkti, ar sukurti teisinę pagalbos sistemą, kuria būtų prisidedama prie rizikos, susijusios su bylinėjimosi aplinkosaugos klausimais išlaidomis, mažinimo. Tačiau tai, kad teisinė pagalbos sistema sukurta, savaime nereiškia, jog išlaidos nėra pernelyg didelės, jei galimybė gauti teisinę pagalbą priklauso nuo materialinės padėties ir ja gali pasinaudoti tik fiziniai asmenys. Taip yra todėl, kad reikalavimas, kad išlaidos nebūtų pernelyg didelės, yra taikomas išgalintiems susimokėti fiziniams asmenims ir asociacijoms.
195. Kartu derėtų priminti, kad Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio trečioje pastraipoje nustatytas reikalavimas, kad „*asmenys, neturintys pakankamai lėšų, [gautų] nemokamą teisinę pagalbą, jei tai reikalinga užtikrinti teisę į veiksmingą teisingumą*“. Remdamasi šia nuostata, valstybės narės gali laisvai pasirinkti priemones, kuriomis bylos šalims garantuojama teisinė pagalba, siekiant užtikrinti, kad jos galėtų veiksmingai pasinaudoti teise kreiptis į teismą. Todėl valstybės narės gali nevaržomos kurti, jų manymu, tinkamas teisinės pagalbos sistemas. Jų pavyzdžiai: galimybė iki bylinėjimosi kreiptis konsultacijos, teisinė pagalba ir atstovavimas teisme, taip pat atleidimas nuo bylinėjimosi išlaidų arba su jomis susijusi parama. Teisė į teisinę pagalbą nėra absoliuti, taigi jai, kaip ir teisei kreiptis į teismą, gali būti taikoma apribojimų. Todėl valstybės narės gali nevaržomos nustatyti teisinės pagalbos teikimo sąlygas, kurios grindžiamos, pavyzdžiui, tikimybe, kad pareiškėjas laimės bylą. Vis dėlto taikant šias sąlygas iš fizinių asmenų neturi būti atimta jų turima teisė praktiškai ir veiksmingai kreiptis į teismą ⁽²⁰⁰⁾.

6. PROCEDŪRŲ ATLIKIMO TERMINAI, SAVALAIKIŠKUMAS IR VEIKSMINGUMAS

Valstybės narės turi teisę reikalauti, kad pareiškėjas aplinkosaugos klausimais kreiptųsi dėl teisminės peržiūros per nustatytą pagrįstą terminą. Pagal Orhuso konvencijos 9 straipsnio 4 dalį valstybės narės turi užtikrinti, kad teisminės peržiūros procedūra būtų atlikta laiku.

196. Teisei kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais reikšmingi keli su laiku susiję aspektai: reikalavimas, kad pareiškėjai aplinkosaugos klausimais prieštaravimus pareikštų per nustatytą terminą, ir reikalavimas, kad teisminės peržiūros procedūra būtų atlikta laiku.
197. Byloje *Stadt Wiener Neustadt* Teisingumo Teismas patvirtino, jog tai, kad teisinio tikrumo sumetimais nustatomas protingas terminas pareikšti ieškinį, atitinka ES teisę. Taip apsaugomas tiek fizinis asmuo, tiek atitinkama viešosios valdžios institucija ⁽²⁰¹⁾.
198. Teismo proceso savalaikiškumas yra viena pagrindinių garantijų, kad teisminė peržiūra būtų veiksminga. Todėl Orhuso konvencijos 9 straipsnio 4 dalyje nustatytas reikalavimas, kad 9 straipsnio 1, 2 ir 3 dalyse nurodytos procedūros būtų atliktos laiku.
199. Procedūrų savalaikiškumo reikalavimu siekiama kelių tikslų. Procedūras atliekant laiku sudaromos sąlygos užtikrinti teisinį tikrumą ir be reikalo nedelsiant išspręsti teisinius ginčus. Jei procedūros trunka ilgai, bylinėjimosi išlaidos paprastai būna didesnės, taigi padidėja teisinio ginčo šalims tenkanti finansinė našta; be to, dėl jų gali vėluoti projektai ir kita ekonominė veikla, kurie galiausiai pripažinti teisėtais. Todėl laiku atlikti procedūras yra suinteresuoti ne tik pareiškėjai aplinkosaugos klausimais, bet ir visos teisinio ginčo šalys, įskaitant ekonominės veiklos vykdytojus.

⁽¹⁹⁹⁾ Sprendimo *Komisija prieš Jungtinę Karalystę*, C-530/11, 47 punktą.

⁽²⁰⁰⁾ Žr. dokumentą „Su pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai“, 47 straipsnio trečia pastraipa.

⁽²⁰¹⁾ Sprendimo *Stadt Wiener Neustadt*, C-348/15, 41 punktą.

200. Konvencijos 9 straipsnio 4 dalyje nustatytas reikalavimas procedūras atlikti laiku nėra pakankamai aiškus ir besąlygiškas, kad būtų taikomas tiesiogiai, todėl tam, kad jis įsigaliotų, jį reikia perkelti į nacionalinę teisę.
201. Visuotinė pareiga užtikrinti, kad procesas netruktų pernelyg ilgai, taip pat yra įtvirtinta Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio antroje pastraipoje – ši atitinka Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 dalį dėl teisės į teisingą bylos nagrinėjimą.

7. PRAKTINIO POBŪDŽIO INFORMACIJA

Turi būti viešai skelbiama praktinio pobūdžio informacija apie teisę prašyti taikyti teisminės peržiūros procedūrą.

202. Pagal Orhuso konvencijos 9 straipsnio 5 dalį susitariančiosios šalys „užtikrina, kad visuomenei būtų pranešama apie sprendimų pakartotinio nagrinėjimo [...] teismine tvarka procedūras“. Į pareigą informuoti visuomenę apie jos teisę kreiptis į teismą taip pat atsižvelgta kai kuriuose ES antrinės teisės aktuose, kuriais perkeliama Orhuso konvencijos reikalavimai⁽²⁰²⁾. Pareiga informuoti visuomenę taikoma konvencijos 9 straipsnio 1, 2 ir 3 dalyse nurodytoms procedūroms.
203. Kiek tai susiję su pareiga, kuri dabar įtvirtinta Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES)⁽²⁰³⁾ 11 straipsnio 5 dalyje, Teisingumo Teismo sprendime *Komisija prieš Airiją* pabrėžta, kad „pareiga užtikrinti, kad visuomenei būtų prieinama praktinio pobūdžio informacija apie teisę į administracinio ir teismo peržiūrėjimo procedūras, [...] turi būti vertinama kaip pareiga pasiekti konkretų tikslą, kurį turi užtikrinti valstybės narės“⁽²⁰⁴⁾. Teismas taip pat nusprendė, jog „kadangi nėra specialios įstatymo ar kitų teisės aktų nuostatos, susijusios su taip visuomenei suteiktomis teisėmis, vien galimybė skelbimuose ar internete susipažinti su taisyklėmis, reglamentuojančiomis administracinę ar teisminę peržiūrą, ir galimybė susipažinti su teismų sprendimais negali būti laikomos pakankamai aiškiai ir konkrečiai užtikrinančiomis, kad suinteresuota visuomenė žino savo teisę kreiptis į teismus aplinkos srityje“⁽²⁰⁵⁾.
204. Valstybės narės turi didelę diskreciją nuspręsti, kaip jos įvykdys šį reikalavimą. Tačiau iš bylos *Komisija prieš Airiją* matyti, kad valstybėms narėms nepakanka vien paskelbti nacionalines taisykles dėl teisės kreiptis į teismą ir atitinkamus nacionalinių teismų sprendimus padaryti viešai prieinamus. Teisingumo Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad reikia užtikrinti, jog suinteresuotai visuomenei būtų pakankamai aiškiai ir tiksliai pranešta apie turimą teisę kreiptis į teismą, – tai reiškia, kad valstybės narės turi apsvarstyti, pirma, informacijos adresatus, antra, informacijos turinį ir, trečia, jos pateikimo būdą.
205. Kalbant apie adresatus, reikėtų užtikrinti, kad informacija galėtų pasiekti platų ir reprezentatyvų visuomenės narių ratą. Vien tik pateikti praktinio pobūdžio informacijos interneto svetainėje gali nepakakti, atsižvelgiant į tai, kad didelė dalis gyventojų gali neturėti prieigos prie išteklių internete. Nors tai veiksminga ir rezultatyvi priemonė, ji turėtų būti papildyta ir kitomis priemonėmis.
206. Kalbant apie turinį, informacija apie peržiūros procedūrą turėtų apimti visus svarbius aspektus, kad visuomenės narys galėtų lengviau nuspręsti, ar kreiptis į teismą.
207. Informacija turėtų būti išsami, tiksli ir nuolat atnaujinama⁽²⁰⁶⁾, o su peržiūros procedūromis susiję svarbūs pakeitimai turi būti aiškiai išskirti. Rėmimasis pasenusia ar klaidinančia informacija gali turėti rimtų pasekmių, todėl turėtų būti imamasi priemonių tam išvengti. Turėtų būti aptarti visi teisės šaltiniai (įskaitant nacionalinių teismų praktiką, jei ji šiuo atžvilgiu yra reikšminga), kuriais remiamasi nustatant teisės kreiptis į teismą sąlygas.
208. Kalbant apie informacijos pateikimo būdą, ji turėtų būti aiški ir suprantama ne teisininkams.
209. Šiuo atveju taip pat reikšminga Orhuso konvencijos 3 straipsnio 3 dalis, kurioje nustatyta, kad kiekviena šalis „remia visuomenės aplinkosauginį švietimą ir informavimą, ypač apie tai, kaip gauti informaciją apie aplinką, kaip dalyvauti priimančius sprendimus ir kokios yra galimybės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais“.

⁽²⁰²⁾ Pavyzdžiui, Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos (Direktyva 2011/92/ES) 11 straipsnio 5 dalis.

⁽²⁰³⁾ Anksčiau Direktyvos 85/337/EEB 10 straipsnio 6 dalis.

⁽²⁰⁴⁾ Sprendimo *Komisija prieš Airiją*, C-427/07, 97 punktą (pabraukta papildomai).

⁽²⁰⁵⁾ Sprendimo *Komisija prieš Airiją*, C-427/07, 98 punktą.

⁽²⁰⁶⁾ Taip pat žr. e. teisingumo portale pateiktą nuolat atnaujinamą valstybių narių informaciją apie teisę kreiptis į teismą: https://e-justice.europa.eu/content_access_to_justice_in_environmental_matters-300-en.do.

D. IŠVADOS

210. Iš analizės matyti, kad, kaip yra išaiškinęs Teisingumo Teismas, galiojantys ES *acquis* reikalavimai, visų pirma kylantys iš aplinkos sritys ES antrinės teisės aktų ir tarptautinių įsipareigojimų, jau sudaro nuoseklią teisės kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais sistemą. Šie galiojantys reikalavimai yra susiję su visais pagrindiniais dalyko aspektais ir jais užtikrinama, kad visuomenės nariai, įskaitant aplinkos sritys NVO, turėtų teisę kreiptis į nacionalinius teismus bei reikalauti, kad jų bylos būtų teisingai išnagrinėtos ir būtų taikomos veiksmingos teisių gynimo priemonės. Be to, iš vėlesnių per pastarąjį dešimtmetį priimtų sprendimų matyti, kad Teisingumo Teismas teisę kreiptis į nacionalinius teismus laiko svarbia ES teisės veiksmingumo užtikrinimo priemone. Teisė kreiptis į nacionalinius teismus ne tik suteikia galimybę remiantis ES aplinkos teise ginčyti valstybės narės viešosios valdžios institucijų sprendimus, veikimą ir neveikimą. Pagal SESV 267 straipsnį teikiant prašymus priimti prejudicinį sprendimą, taip pat sudaromos sąlygos Teisingumo Teismui priimti sprendimą dėl ES aktų aiškinimo ir teisėtumo.
211. Šiame pranešime išaiškinami ir interpretuojami galiojantys teisiniai reikalavimai ir juo sudaromos palankesnės sąlygos kreiptis į nacionalinius teismus. Tokiu būdu jis prisideda prie ES teisės įgyvendinimo gerinimo. Juo siekiama padėti valstybėms narėms, nacionaliniams teismams, teisės specialistams ir visuomenei, o Komisija su susidomėjimu stebės, kaip šie subjektai, kuriems skirtas šis pranešimas, juo naudosis ir kaip visoje ES bus plėtojama teisė kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais.
212. Aiškinant ES teisę, susijusią su teise kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais, įskaitant iš ES sutarties 19 straipsnio 1 dalies dėl veiksmingos teisminės gynybos kylančių reikalavimų įgyvendinimą, Teisingumo Teismo vaidmuo tebebus svarbiausias. Šiuo atžvilgiu iš galiojančios Teismo praktikos matyti, kad Teisingumo Teismo ir nacionalinių teismų bendradarbiavimas pagal SESV 267 straipsnį yra produktyvus. Tikimasi, kad jis toks bus ir ateityje. Komisija atidžiai stebės ir vertins naują šios sritys Teisingumo Teismo praktiką ir prirėikus ateityje apsvartys galimybę atnaujinti šį pranešimą.
-

I PRIEDAS

Teisingumo Teismo praktika, susijusi su teise kreiptis į teismą aplinkosaugos klausimais

- 1991 m. gegužės 30 d. Sprendimas *Komisija prieš Vokietiją*, C-361/88, EU:C:1991:224.
- 1991 m. spalio 17 d. Sprendimas *Komisija prieš Vokietiją*, C-58/89, EU:C:1991:391.
- 1996 m. spalio 24 d. Sprendimas *Kraaijeveld*, C-72/95, EU:C:1996:404.
- 1998 m. liepos 14 d. Sprendimas *SAFety Hi-Tech*, C-284/95, EU:C:1998:352.
- 1999 m. balandžio 29 d. Sprendimas *Standley*, C-293/97, EU:C:1999:215.
- 2000 m. gruodžio 7 d. Sprendimas *Komisija prieš Prancūziją*, C-374/98, EU:C:2000:670.
- 2004 m. sausio 7 d. Sprendimas *Wells*, C-201/02, EU:C:2004:12.
- 2004 m. rugsėjo 7 d. Sprendimas *Waddenzee*, C-127/02, EU:C:2004:482.
- 2007 m. kovo 13 d. Sprendimas *Unibet*, C-432/05, EU:C:2007:163.
- 2008 m. liepos 25 d. Sprendimas *Janecek*, C-237/07, EU:C:2008:447.
- 2008 m. balandžio 15 d. Sprendimas *Impact*, C-268/06, EU:C:2008:223.
- 2008 m. liepos 3 d. Sprendimas *Komisija prieš Airiją*, C-215/06, EU:C:2008:380.
- 2009 m. liepos 16 d. Sprendimas *Komisija prieš Airiją*, C-427/07, EU:C:2009:457.
- 2009 m. balandžio 30 d. Sprendimas *Mellor*, C-75/08, EU:C:2009:279.
- 2009 m. spalio 15 d. Sprendimas *Djurgården*, C-263/08, EU:C:2009:631.
- 2011 m. gegužės 12 d. Sprendimas *Bund für Umwelt und Naturschutz*, C-115/09, EU:C:2011:289.
- 2011 m. spalio 18 d. Sprendimas *Boxus*, sujungtos bylos C-128/09–C-131/09, C-134/09 ir C-135/09, EU:C:2011:667.
- 2011 m. kovo 8 d. Sprendimas *LZ I*, C-240/09, EU:C:2011:125.
- 2011 m. gegužės 26 d. Sprendimas *Stichting Natuur en Milieu*, sujungtos bylos C-165/09–C-167/09, EU:C:2011:348.
- 2012 m. vasario 16 d. Sprendimas *Solvay ir kt.*, C-182/10, EU:C:2012:82.
- 2012 m. vasario 28 d. Sprendimas *Inter-Environnement Wallonie*, C-41/11, EU:C:2012:103.
- 2013 m. sausio 15 d. Sprendimas *Križan*, C-416/10, EU:C:2013:8.
- 2013 m. kovo 14 d. Sprendimas *Leth*, C-420/11, EU:C:2013:166.
- 2013 m. balandžio 11 d. Sprendimas *Edwards ir Pallikaropoulos*, C-260/11, EU:C:2013:221.
- 2013 m. spalio 3 d. Sprendimas *Inuit*, C-583/11 P, EU:C:2013:625.
- 2013 m. lapkričio 7 d. Sprendimas *Altrip*, C-72/12, EU:C:2013:712.
- 2013 m. gruodžio 19 d. Sprendimas *Fish Legal ir Shirley*, C-279/12, EU:C:2013:853.
- 2014 m. vasario 13 d. Sprendimas *Komisija prieš Jungtinę Karalystę*, C-530/11, EU:C:2014:67.
- 2014 m. lapkričio 19 d. Sprendimas *Client Earth*, C-404/13, EU:C:2014:2382.
- 2015 m. spalio 6 d. Sprendimas *East Sussex*, C-71/14, EU:C:2015:656.
- 2015 m. spalio 15 d. Sprendimas *Komisija prieš Vokietiją*, C-137/14, EU:C:2015:683.
- 2016 m. sausio 14 d. Sprendimas *Grüne Liga Sachsen*, C-399/14, EU:C:2016:10.
- 2016 m. liepos 21 d. Sprendimas *Komisija prieš Rumuniją*, C-104/15, EU:C:2016:581.
- 2015 m. spalio 15 d. Sprendimas *Gruber*, C-570/13, EU:C:2015:683.
- 2016 m. birželio 28 d. Sprendimas *Association France Nature Environnement*, C-379/15, EU:C:2016:603.
- 2016 m. lapkričio 8 d. Sprendimas *LZ II*, C-243/15, EU:C:2016:838.
- 2016 m. lapkričio 10 d. Sprendimas *Eco-Emballages*, sujungtos bylos C-313/15 ir C-530/15, EU:C:2016:859.
- 2016 m. lapkričio 17 d. Sprendimas *Stadt Wiener Neustadt*, C-348/15, EU:C:2016:882.
- 2008 m. balandžio 24 d. Teismo pirmininko nutartis *Komisija prieš Maltą*, C-76/08 R, EU:C:2008:252.
- Nuomonė 1/09, *Bendrosios patentų ginčų nagrinėjimo sistemos sukūrimas*, EU:C:2011:123.
-

II PRIEDAS

Nurodytos galiojančios ES priemonės

1992 m. gegužės 21 d. Tarybos direktyva 92/43/EEB dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos (Buveinių direktyva) (OL L 206, 1992 7 22, p. 7).

1991 m. gruodžio 12 d. Tarybos direktyva 91/676/EEB dėl vandenų apsaugos nuo taršos nitratais iš žemės ūkio šaltinių (Nitratų direktyva) (OL L 375, 1991 12 31, p. 1).

1994 m. gruodžio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/62/EB dėl pakuočių ir pakuočių atliekų (Pakuočių atliekų direktyva) (OL L 365, 1994 12 31, p. 10).

1998 m. lapkričio 3 d. Tarybos direktyva 98/83/EB dėl žmonėms vartoti skirto vandens kokybės (Geriamojo vandens direktyva) (OL L 330, 1998 12 5, p. 32). Ją pakeista Direktyva 80/778/EEB.

2000 m. birželio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2037/2000 dėl ozono sluoksnį ardančių medžiagų (Ozono reglamentas) (OL L 244, 2000 9 29, p. 1). Juo pakeistas Reglamentas (EB) Nr. 3093/94.

2000 m. spalio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000/60/EB, nustatanti Bendrijos veiksmų vandens politikos srityje pagrindus (Vandens pagrindų direktyva) (OL L 327, 2000 12 22, p. 1).

2001 m. birželio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/42/EB dėl tam tikrų planų ir programų pasekmių aplinkai vertinimo (Strateginio poveikio aplinkai vertinimo direktyva) (OL L 197, 2001 7 21, p. 30).

2003 m. sausio 28 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/4/EB dėl visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką ir panaikinanti Tarybos direktyvą 90/313/EEB (Visuomenės galimybės susipažinti su informacija apie aplinką direktyva) (OL L 41, 2003 2 14, p. 26).

2003 m. gegužės 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/35/EB, nustatanti visuomenės dalyvavimą rengiant tam tikrus su aplinka susijusius planus ir programas ir iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 85/337/EEB ir 96/61/EB dėl visuomenės dalyvavimo ir teisės kreiptis į teismus (Visuomenės dalyvavimo direktyva) (OL L 156, 2003 6 25, p. 17).

2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/35/EB dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti) (Atsakomybės už aplinkos apsaugą direktyva) (OL L 143, 2004 4 30, p. 56).

2005 m. vasario 17 d. Tarybos sprendimas 2005/370/EB dėl Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais sudarymo Europos bendrijos vardu (OL L 124, 2005 5 17, p. 1).

2006 m. rugsėjo 6 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1367/2006 dėl Orhuso konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais nuostatų taikymo Bendrijos institucijoms ir organams (OL L 264, 2006 9 25, p. 13).

2006 m. vasario 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/7/EB dėl maudyklų vandens kokybės valdymo, panaikinanti Direktyvą 76/160/EEB (Maudyklų vandens direktyva) (OL L 64, 2006 3 4, p. 37).

2006 m. kovo 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/21/EB dėl kasybos pramonės atliekų tvarkymo ir iš dalies keičianti Direktyvą 2004/35/EB (Kasybos pramonės atliekų direktyva) (OL L 102, 2006 4 11, p. 15).

2007 m. kovo 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2007/2/EB, sukurianti Europos bendrijos erdvinės informacijos infrastruktūrą (INSPIRE) (INSPIRE direktyva) (OL L 108, 2007 4 25, p. 1).

Su pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai (OL C 303, 2007 12 14, p. 17).

2008 m. gegužės 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/50/EB dėl aplinkos oro kokybės ir švaresnio oro Europoje (Oro kokybės direktyva) (OL L 152, 2008 6 11, p. 1).

2008 m. lapkričio 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinanti kai kurias direktyvas (Atliekų pagrindų direktyva) (OL L 312, 2008 11 22, p. 3).

2009 m. lapkričio 30 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/147/EB dėl laukinių paukščių apsaugos (Laukinių paukščių direktyva) (OL L 20, 2010 1 26, p. 7).

2010 m. lapkričio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/75/ES dėl pramoninių išmetamų teršalų (taršos integruotos prevencijos ir kontrolės) (Pramoninių išmetamų teršalų direktyva) (OL L 334, 2010 12 17, p. 17).

2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/92/ES dėl tam tikrų valstybės ir privačių projektų poveikio aplinkai vertinimo (Poveikio aplinkai vertinimo direktyva) (OL L 26, 2012 1 28, p. 1). Ja pakeista Direktyva 85/337/EEB.

2012 m. liepos 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/18/ES dėl didelių, su pavojingomis cheminėmis medžiagomis susijusių avarijų pavojaus kontrolės, iš dalies keičianti ir vėliau panaikinanti Tarybos direktyvą 96/82/EB (direktyva „Sevezas III“ arba Didelių avarijų pavojaus direktyva) (OL L 197, 2012 7 24, p. 1).

2013 m. birželio 11 d. Komisijos rekomendacija 2013/396/ES dėl Sąjungos teisės aktuose įtvirtintų teisių pažeidimo atvejais taikytinų valstybių narių įpareigojamųjų ir kompensacinių kolektyvinio teisių gynimo mechanizmų bendrųjų principų (Komisijos rekomendacija dėl kolektyvinio teisių gynimo) (OL L 201, 2013 7 26, p. 60).

2016 m. gruodžio 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/2284 dėl tam tikrų valstybėse narėse į atmosferą išmetamų teršalų kiekio mažinimo, kuria iš dalies keičiama Direktyva 2003/35/EB ir panaikinama Direktyva 2001/81/EB (Teršalų išmetimo nacionalinių ribų direktyva) (OL L 344, 2016 12 17, p. 1).
